

1982/2.

BARANYAI MŰVELŐDÉS

MOHÁCSI AK A MŰVELŐDÉSRL

KÖZMŰVELŐDÉSI KUTATÁSOK

FŐISKOLÁSOK ÉS OKTATÓK KÖZÉRZETE

KÁBELTELEVÍZIÓZÁS PÉCSETT

**A Baranya megyei
Tanács V. B.
művelődésügyi osztálya
kiadványa**

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

Antal Gyula
Dr. Andrásfalvy Bertalan
Bóna Ernőné
Mezei József
Pirisi Jánosné
Újvári Jenő
Dr. Vargha Károly
Dr. Vastagh Zoltán
Dr. Tóth Tibor

Szerkesztik:

Brandstätter György főszerkesztő
Dr. Bárdy László
Kígyós Sándor
Lippenszky István
Molnár G. Judit
Dr. Szita László

A kiadásért felel:

Bernics Ferenc

A szerkesztőség címe:

Baranya megyei Tanács V. B.
művelődésügyi osztálya
7601 Pécs, Pf.: 121

ISSN 0133-350 X

Munkatársak

Aradi Lászlóné főiskola adjunktus, Pécs
Berki Erzsébet főiskolai tanársegéd, Pécs
Békés Sándor, a Magyar Televízió Pécsi Körzeti Stúdiójának vezetője, Pécs
Bodonyi Ilona főiskolai tanársegéd, Pécs
Bokor Béla, a megyei Művelődési Központ helyettes igazgatója, Pécs
Erdődi Gyula megyei levétáros, Pécs
Dr. Erdősi Ferenc, az MTA Dunántúli Tudományos Intézete főmunkatársa, Pécs
Fűzes János, a Magyar Televízió Pécsi Körzeti Stúdiójának szerkesztője, Pécs
Fűzes Miklós megyei helyettes múzeumigazgató, Pécs
Dr. Hajdu Zoltán, az MTA Dunántúli Tudományos Intézete munkatársa, Pécs
Komlódi József, a Dolgozók Általános Gimnáziuma igazgatója, Pécs
Mándoki László múzeumi munkatárs, Pécs
Mezei József, a megyei Művelődési Központ igazgatója, Pécs
Dr. Rechnitzer János, az MTA Dunántúli Tudományos Intézete munkatársa, Pécs
Dr. Sas Béla, az MTA Dunántúli Tudományos Intézete osztályvezetője, Pécs
Dr. Szita László megyei levéltár igazgató, Pécs
Törőcsik Mária, a Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara adjunktusa, Pécs
Vas István, a szigetvári Zrínyi Miklós Gimnázium igazgatója, Szigetvár
Vargha Dezső megyei levéltáros, Pécs

A fotókat készítette:

Kálmándy-Pap Ferenc, az MTI munkatársa

BARANYAI MŰVELŐDÉS

A BARANYAI KÖZMŰVELŐDÉSI KUTATÁSOKRÓL

„... fikciókra hagyatkozva aligha remélhetünk lényeges változást...”

Az elmélet és a gyakorlat, a tudomány és a mindennapi praxis egymásba hatolásának zavarai gyakran szülnek ellentmondásos helyzeteket a közművelődésben. Jóllehet, a tudomány által feltárt tények, összefüggések figyelmen kívül hagyása nem mindig vezet látványos bukásokhoz, ám ha alaposabban szemléljük a közművelődés hétköznapijait, akkor bizony gyakran tapasztalhatunk kudarccal felérő megrekedést vagy visszafejlődést. A kulturális életben jelentkező megtorpanások, sikertelenségek sokszor okoznak helyrehozhatatlan hibákat. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha kimondjuk: a közművelődés még nem fordít kellő figyelmet a társadalomban végbemenő változásokra, az egyes társadalmi rétegek, csoportok életmódjában, életkörülményeiben gyökerező tényleges kulturális szükségletek és érdekek alakulására, illetve az e területeken végzett tudományos kutatások tapasztalatainak hasznosítására.

Kevés megbízható tapasztalattal rendelkezünk a közművelődésben alkalmazott tevékenységformák, rendezvények, akciók hatékonyságáról, módszereink eredményességéről. (Igaz ugyan, hogy a társadalmi nevelés e szférájában is gondot jelent a tudati, közgondolkodásbeli változások egzakt módszerekkel való mérése.) Ahhoz, hogy teendőinket reálisabban, korszerűbben lássuk — úgy véljük —, másként is kell dolgainkról gondolkodnunk. Ebben segíthetnek bennünket a közművelődés területén folyó tudományos kutatások is.

Több éve vitatta meg és fogadta el a Magyar Tudományos Akadémia elnöksége a közművelődés fejlesztésének tudományos megalapozását célzó tervtanulmányt és jóváhagyta a közművelődés tárcaszintű kutatási főirányát. A kulturális kormányzat létrehozta a Művelődéskutató Intézetet és megbízta a közművelődési kutatások irányításával, koordinálásával. Az intézet hatókörébe tartozó kutatásokat az ésszerű szelekció és témakonzentrálás mellett az integratív szemléletmód is jellemzi. A viszonylag széles körű kutatási program nyilván nem vállalkozhat arra, hogy minden a közművelődést illető tudományos és gyakorlati témát hatókörébe vonjon, de jól kirajzolódik belőle az a szándék, hogy az egyes résztémák szerves részét képezzék a hazai társadalomtudományi kutatásoknak, életmód-vizsgálatoknak.

A művelődéskutatás számára is az MSZMP KB 1969. évi tudománypolitikai irányelvei adják a legfontosabb elvi kiindulópontot. E dokumentum veti fel többek közt azokat a kérdéseket, problémákat, amelyekre a közművelődési kutatásoknak kell választ adniuk. A tudományos és művelődéspolitikai szem-

pontok együttes figyelembevételével folyó művelődési kutatások négy fő témacsoportba rendezhetők:

- A kultúra távlati tervezése (ezen belül művelődésgazdaságtani és közművelődéstörténeti vizsgálatok);
- A művelődési tevékenységek és viszonyok vizsgálata az életmóddal összefüggésben;
- A közművelődés állami irányítása és intézményrendszere;
- A szórakozás, szórakoztatás és a művelődés összefüggéseinek vizsgálata.

A Baranya megyei Művelődési Központ, (bár fő profiljába e tevékenység nem illik) — éppen intézménynélkülisége okán felszabadult kapacitását kihasználva — megpróbált az országos szinten folyó alkalmazott kutatásokhoz kapcsolódni, elsősorban kutatásszervezői, de néhány témában önálló kutatási feladattal.

Azok a kutatások, amelyeket intézményünk felvállalt — alkalmazott empirikus kutatási módszerrel — a művelődési otthonok, ill. az azokhoz kapcsolt tevékenységek megújítását hivatottak segíteni. Ez az apparátus egyetemi végzettsége folytán képes arra, hogy kutatásszervezői, ill. önálló kutatási feladatokat oldjon meg. E képesség intézményi szinten már kevésbé van meg, hiszen — miután nem főprofilról van szó — semmiféle anyagi feltétel nem adott, azokat csak folytonos belső költségvetési átszervezésekkel, illetve központi alapok megpályázásával tudjuk megteremteni.

Noha a kutatások szakmai indoklása — annak szükségességét illetően — adott, munkatársaink nem részesülnek azokból a feltételekből sem, amit egy kutató-intézményi háttérből megkapnának. A feltételek alakulását még külön sújtja az a rendelkezés, ami az intézmény korábbi kiadványozási lehetőségeit fagyasztotta be, noha akkor meg éppen kutatótevékenységet nem vállaltunk fel.

A publikációt helyi vagy országos folyóiratok, ill. a lehetőségek szerint, stencilen vagy jobb esetben rotán sokszorosított kutatási beszámolók jelentik, az utóbbi esetben, a szükségesnél rendszerint kevesebb példányszámban.

Alapprobléma az is, hogy e kutatómunka felvállalása nem tudatos tudományszervezői tevékenység eredménye, s egyáltalán nem koordináló szerv megbízása alapján létrejött tevékenység, amely kardinálisan regionális, esetleg országos problémákhoz kapcsolódik, hanem egyfajta önvállalás a saját gyakorlatunkban jelentkező aktuális problémák feltárására.

Önvállalásos jellege határozza meg azt, hogy a kutatás csak a probléma szűk szektorát veheti célba, így közvetlen hasznosítása is nehézkes, mert a komplexebb jelenségek a komplexebb kutatás mellett, komplex megvalósítást is igényelnek.

Az elmúlt években a Megyei Művelődési Központban az alábbi kutatások folytak, ill. folynak.

1. Intézményünk 1976-ban megkezdte az újpetriai gazdasági térség közművelődési szempontokon alapuló feltárását. Az elemzés majd a kidolgozott modelltervezet feladata volt, hogy egy olyan hálózati föderatív szakmai példát munkáljon ki, amelynek segítségével nagykörzeti (térségi) struktúrában lehet megszervezni egy kisközséges vonzáskörzet kulturális működtetését, ellátását. E modelltervezetben vegye alapul egy mammutgazdaság közreműködésének szervezett, intézményesített lehetőségeit. A program 1977—78-ban elkészült, kiadványban közreadtuk. Több szakmai és politikai fórum megvitatta, hasz-

nosságát, értelmét elismerte, de a gazdasági-pénzügyi körülményekre és közgazdasági határmódosításra figyelemmel a modell kísérleti bevezetését nem tudták segíteni.

Ugyanakkor a modelltervezet koncepcionális és metodikai eredményeit hasznosítottuk a megye művelődési otthon hálózatának továbbfejlesztését előkészítő tanulmányokban.

2. 1977-ben a munkahelyi közművelődés jobb, tartalmasabb megalapozása érdekében a Mohácsi Öntödei Vállalatnál (az SZMT-vel egyeztetve) vizsgálatot indítottunk. Célunk volt, hogy egy vidéki városban, kis létszámot foglalkoztató (többnyire első generációs munkásokat alkalmazó), nehézipari munkát végzők életmód- és szabadidő-szerkezetét, kulturális lehetőségeit megismerjük.

Az adott bázison kíséreltük megfogalmazni, hogy milyen művelődési tevékenységet lehet beépíteni a munkások kulturális és életmódbeli struktúrájába, ill. a tevékenységtípusok közül mit vállaljon a munkahelyi, valamint lakóhelyi közművelődési intézményrendszer.

A kutatás során kísérletképpen kulturális programok sorozata is szerepelt, melyek hatásvizsgálata hozzájárult az alaposabb vizsgálathoz.

1979-ben a kutatás befejeződött; 1980-ban módszertani kiadvány formájában közreadtuk.

3. 1977-ben (március 1-től) kísérleti jelleggel megkezdte működését a Dobszai Nevelési Központ.

1978-tól intézményünk folyamatos szakmai-metodikai és kutatási irányítást kezdett a Nevelési Központban. Ennek eredményeként 1979-ben megszerveztük Dobsza és vonzáskörzete (10 település) művelődésszociológiai (kérdőíves) vizsgálatát.

A megkezdett kutatás célja, hogy *működési egységben* láttassuk, illetve kísérletben realizáljuk az új típusú közoktatási-közművelődési gyakorlatot, amelynek eredményeként a funkcionális tevékenység, az irányítás és a területi kapcsolatok sajátos harmonikus rendszere alakulhat ki.

A kezdeti működés tapasztalatait 1980-ban kiadványban összegeztük.

A további kutatási feladatokat az ELTE Közművelődési Tanszékével, a Bácskai megyei Pedagógus Továbbképzési Intézettel közösen végezzük.

A kísérleti befolyásolást is permanens tevékenységként kívánjuk realizálni kutatómunkánk mellett. (Ezt segíti a Művelődési Minisztérium Tárcaközi Bizottsága is.) A kísérleti periódus 1986-ban zárul.

4. 1979-ben indított „Komplex esztétikai (művészeti) nevelés helyzete és törekvései a közoktatás és a közművelődés intézményeiben” c. kutatási programunk célja annak vizsgálata, hogy az esztétikai nevelés milyen szerepet kap a spontán művelődési folyamatokban és hogy lehetséges-e egy nagyváros közművelődési intézményrendszerének modellálása.

A kutatás alapja az adott intézményrendszer volt. (Közoktatási intézmények, művészeti intézmények, közművelődési intézmények.) A kutatási munka kiterjedése 1981-ig tartott, de pénzügyi és kiadási nehézségek miatt szüneteltetni kellett a további feltáró tevékenységet.

Eddig elkészült és megjelenésre váró tanulmányok:

1. A művészetek alkalmazott kommunikációja.
2. A komlói komplex művészeti műhely munkája.

Ezenkívül több résztanulmány készült el, melyek gyűjteményjelleggel jelennek meg.

5. 1979-ben kezdte el intézményünk „Mozsgó és vonzáskörzete társadalmi változásai a XX. században” c. művelődéskutatói programját. A kutatás alapkonceptiója szerint a szerzők olyan társadalmi-gazdasági összefüggéseket tárnak fel, amelyeknek hatásai egyértelműen kirajzolódnak a vizsgált községek kulturális szokásaiban, életformaváltásaiban. A vizsgálat során — társadalomnéprajzi módszert alkalmaznak. Általános érvényű megállapításai minden bizonnyal hasznosíthatók lesznek az aprófalvas településszerkezetekre. A kutatás 1982-ben zárul, az eredmények közreadása módszertani kiadványban 1983-ban várható.

6. 1978-ban intézményünk a cigányművelődés tartalmi-módszertani tevékenységének fejlesztése érdekében kutatást kezdeményezett Baranya megyében.

Sásd-Gálykúton (az 1977-es felmérés tapasztalatait is felhasználva) életmódformáló, életmódtervező törekvések kutatása, ill. kísérleti befolyásolása kezdődött meg.

Komlón, a Kossuth-aknán mint kísérleti bázishelyen az önismeretfejlesztés és a cigányfolklor értékeinek, hagyományainak átmentését vettük kutatási programunkba. (A Népművelési Intézet szakmai segítségére is folyamatosan építünk.)

„A cigányság közművelődésének tapasztalatai” című módszertani kiadványunkat 1978-ban közreadtuk.

7. 1980-ban a Baranya megyei Művelődési Központ a megyei és a városi tanács v. b. művelődési osztályainak támogatásával megkezdte Pécs és városkörnyéke közművelődési kutatását. Alapvető célként fogalmazódott meg, hogy 1979. január 1-gyel kialakított megyei városhoz kapcsolt új városkörnyéki rendszer (27 településsel) új megközelítési, szervezési, ellátási módok kidolgozását, ill. bevezetését teszi szükségessé. A jelenlegi igazgatási szinten túlmenően egyrészt az együttműködés újabb formáit kívánjuk kialakítani a városkörnyék községi tanácsai, egyéb szervei, valamint a városcentrum között. Hasznosítható javaslatosorozattal, esetleg modellel szeretnénk a továbbfejlesztést segíteni. A kutatócsoportok eddigi munkáinak felhasználásával vitákat szervezünk az 1982-es évben és az újabb tapasztalatokkal kiegészítve módszertani gyűjteményként kívánjuk közre adni.

8. Az elmúlt évek során rendszeresen foglalkoztunk a művelődési otthoni hálózat továbbfejlesztésének kérdéseivel. Olyan hálózati rendszert kívánunk kialakítani, amelyben a hálózati magasabb státuszt, szerepet alapvetően a piramis magasabb fokán lévők nagyobb lehetősége, a segítségadás mértéke és minősége határozza meg. A jól szervezett területi hálózati munkának ezt kívánjuk alapelveként megfogalmazni, ill. metodikai követelményeit kimunkálni.

Eddig vizsgálati-kutatói, ill. megfigyelési eredményeinket is felhasználva 1981-től kísérleti bázishelyeket alakítottunk ki (Sásdon és Mohácson), ahol a nagykörzeti ellátási rendszer további finomítását, módszertani tökéletesítését kívánjuk elvégezni.

A művelődési otthon hálózat helyzetét, fejlesztési elgondolásait már közreadtuk. (Így pl. „Javaslat Baranya megye művelődési otthoni hálózatának továbbfejlesztésére” címmel 1980-ban, 1981-ben „Néhány szempont a művelődési otthonok helyzete és fejlesztésének feladatai” c. tanulmányban.)

Az említett kutatások kezdeti eredményeiről szóló résztanulmányok, kutatási jelentések máris igen figyelemre méltó tapasztalatokról adnak számot.

Említettük azonban, hogy a közművelődési kutatások eredményei, tapaszt-

talatai sajnos igen lassan hatolnak be a kulturális élet napi gyakorlatába. S ha netán mégis ismertté válnak, akkor még mindig meg kell vívni csatájukat a konvenciók merev hadállásaival, a görcsös gondolkodásbeli beidegződésekkel is.

A közművelődési kutatások decentralizálása — véleményünk szerint — egyre indokoltabbá válik. Szükséges, hogy a vidéken lévő közművelődési intézmények, azok kutatómunkára alkalmas szakemberei is bekapcsolódjanak e munkába, hiszen a kontroll- vagy részvizsgálatok e területen is felerősíthetik, megbízhatóbbá tehetik a feltárt tények és törvényszerűségek tudományos igazságértékét, nyilván akkor, ha tartalmában koordinált, feltételeiben adott kutatásokról van szó.

A már említett fő kutatási témacsoportokon belül a továbbiakban érdemes lenne kiemelni néhány olyan résztémát, amelyek kiváltképp indokolnák az országos közművelődési kutatásokhoz való kapcsolódást. Ilyenek például: az átmeneti életformából adódó kulturális következtetések, az első generációs munkásság, a bejárók, az ingázók művelődési szokásainak vizsgálata, a mai magyar falu kulturális életének társadalmi problémái, a kulturális egyenlőtlenségek vizsgálata, a cigánysággal kapcsolatos közművelődési feladatok, vagy a megyében élő nemzetiségiek kulturális helyzetének elemző bemutatása. Igen lényeges kutatási terület lehetne a különböző művészeti intézmények (színház, mozi, koncertek, tárlatok) látogatási szokásainak feltárása, s nem kevésbé lenne izgalmas vállalkozás a különböző rétegek, csoportok olvasási szokásainak vizsgálata.

Korai lenne elhamarkodott véleményt formálni a néhány éve kezdődött közművelődési kutatásokról, ám hiba volna, ha túl későn szerezni tudomást azokról. Nem biztos továbbá, hogy a közművelődésben, a kulturális életben éppen azok a legfontosabb problémák, összefüggések, amelyeket tudományos módszerekkel vizsgálni, mérni tudunk, ám tagadhatatlan, hogy csupán a felszíni jelenségekre figyelve, a napi gyakorlat szűk prakticismusára, sejtésekre és gyakran fikciókra hagyatkozva aligha remélhetünk lényeges változást, fejlődést.

A közművelődés önmagáról alkotott képe csak akkor válhat hitelesebbé, igazabbá, ha újra meg újra fölülvizsgálja jelenéhez, társadalmi közegéhez való viszonyát. Megújodási szándéka nem nélkülözheti a tudományos kutatások eredményeinek, tapasztalatainak alkotó felhasználását, ill. az e területen folyó kutatásokban való tevékeny részvételt.

*Platthy György:
Tájélmények
Szigligeten*

A KÖZMŰVELŐDÉS TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FELTÉTELEI PÉCS VÁROSKÖRNYÉKÉBEN

„A centrum és környezetének összehangoltan lehetséges fejlesztése...”

A centrum a gazdasági funkciói révén a társadalmi-gazdasági fejlődés intenzív szakaszában fokozott kommunikációs kapcsolatba kerül a környezetével. Ezek a kapcsolatok egyrészt gazdaságiak, másrészt olyan mozgásokat, érintkezéseket foglalnak magukban, amelyek a munkahely, lakóhely általánosan érvényesülő elválásából adódnak.

Ezen utóbbi forma lényegében a centrum telítődéséből, infrastrukturális rendszerének optimális kihasználását meghaladó igénybevételből következik. Képtelen egy bizonyos népességi szint fölött a centrum az elfogadható (átlagos jövedelmi szintet figyelembe véve) értékhatáron a népesség nagy tömegeinek a lakóhelyet, és az ehhez kapcsolódó infrastrukturális ellátását biztosítani. Így a munkahely biztosított volta révén megindul a centrum környékén, éppen az elérhető értékhatár következtében a betelepülése, a népesség fokozatos koncentrációja.

Az elérhető közelségbe került centrum egyrészt biztosítja a munkahelyet, másrészt funkciója révén elérhetővé teszi mindazokat a tényezőket, amelyek az alapellátás magasabb minőségén túl a központi funkciók széles körét magukban foglalják.

A centrum és környezetének fejlesztésében számos kérdés merül fel. A hazai város és településfejlesztési gyakorlat az elmúlt évtizedekben elméletileg a kiegyenlítést követte, azonban gyakorlatilag a városfejlődést, a centrum bővítését (mennyiségileg és minőségileg) tűzte ki célul. Ennek következtében a túlzott népességkoncentrációt nem tudta követni az infrastrukturális ellátás, az olló a két tényező között tágtul. A gazdasági helyzetben bekövetkezett mélyreható változások a hetvenes évek végén még fokozottabb korlátozást jelentettek a város vagy centrum fejlesztésében. Így szükségszerűvé vált, hogy a városi szemlélet mérséklődjön, elő kellett segíteni a települések, falvak funkció- és ellátórendszerének bővítését. A centrum környezetében csak az általánosan érvényesülő tendenciák játszódtak le. A korábban leírtak miatt, továbbá az egyoldalú centrumfejlesztés következtében a spontán folyamatok hatására létrejöttek a centrum környezetében olyan települések, településeggyüttesek, amelyek a népesség letelepítésére alkalmasak, erős, meghatározó interakció-

* Jelen tanulmány egyik összefoglalóját adja a „Pécsi városkörnyék közművelődési rendszere” c. kutatásnak. A városkörnyék településeit az egyes megközelítésekben szélesebb körben értelmeztük mint a jelenleg kijelölt települések.

ba kerültek a várossal. Jelenleg ezekben a környezeti településekben egy hagyományos, átlagos, vagy az alatti intézményhálózat alakult ki.

A népesség mozgása, kommunikációs formái egy sajátos funkciókat mutató nagyváros esetében lényegesen eltérnek a hagyományosan értelmezett központi helytől. A munkahely igénybevételével egyidőben a társadalmi és gazdasági szolgáltatások és ellátások széles körének is fogyasztójává válik a környékben lakó népesség. Ugyanakkor szükségleteinek bizonyos hányadát a lakóhelyen elégíti ki, a lakóhely nyújtotta szolgáltatások iránti igény viszont — az alapellátás minőségi bővítése következtében — egyre nagyobb. Szükséges tehát ebben a társadalmi-gazdasági és szolgáltatási szférában egy olyan szelektív fejlesztést végrehajtani, amely az életfeltételek megfelelő szintjén nem konkurrenciája lesz a városoknak, hanem annak kiegészítője. Ennek a funkciómegosztásnak a szerepe nemcsak a népesség életkörülményeinek megfelelő színvonalú kialakításában van, hanem a gazdasági feltételek kihasználásában is. A realitásokat, a funkciók jellegét követő társadalmi-gazdasági tevékenységek és szolgáltatások megosztásával gazdaságosan megoldhatók azok létesítéséhez, üzemeltetéséhez szükséges intézményhálózat is.

A centrum környezetében lévő települések lakossága tehát szoros interakcióba kerül a várossal, így szükségszerű, hogy az éppen a térség szervező és alakító funkciói miatt a város átvegyen és irányítson számos településfejlesztő tevékenységet, illetve az ezekhez kapcsolódó folyamatok alakítását.

A közművelődés ezen folyamatok része. Szükségességét nem hangsúlyozzuk, csupán kiemeljük azt, hogy egy hatékony, optimálisan szervezett közművelődési rendszer döntő tényezője lehet a településfejlesztésnek, a településfunkciók bővítésének és ezzel együtt a népesség életkörülményei javításának.

Megítélésünk szerint tudatosan irányított területszervezésben tehát elengedhetetlen szerepe van a közművelődésnek. Egy sajátos munkamegosztást kell vállalnia, hiszen a városkörnyék átmenet a falu és a város között, egy lépcső a városi életformához falusi, vagy falusi környezetben. Ez a környezet természetesen nem rossz értelemben urbanizálódik, egyre több városi elemet vesz át, ebben a városiasodásban is szerepe lehet a közművelődésnek. Ugyanakkor a funkciók megosztására kell törekednie, azok kiegészítésére, a jelentkező, a településhez kapcsolódó közművelődési igények kielégítésére, amelyek tehát még a jelenlegi viszonyok között a falusi életformából is közösségi szemléletből adódnak, de magukban hordozzák az urbanizáció minden egészséges jegyét.

Mindezen tényezők kimunkálásához elengedhetetlen a városkörnyék társadalmi-gazdasági hátterének feltárása. Kísérletet tettünk arra, hogy röviden felvázoljuk mindazokat a faktorokat, amelyeket figyelembe kell venni a közművelődési rendszer tervezésénél.

A vizsgálatainkat a településhálózat, a demográfia, az általános infrastrukturális ellátás, a centrum és környezetének közlekedési kapcsolatai és a közművelődési intézményellátottság területén folytattuk. Az egyes résztanulmányok eredményeit kívánjuk a továbbiakban bemutatni, és ezek alapján kísérletet teszünk a Pécs városkörnyékének közművelődési rendszerét befolyásoló társadalmi-gazdasági tényezők felvázolására.

1. A népesség

Egy terület településhálózatának szerkezetét lényegesen befolyásolja az egyes települések nagysága. A pécsi városkörnyék eltérő nagyságú településeket fog össze. Legnagyobb települése a 2500 főt meghaladó Kozármisleny,

Görcsöny, Kővágószőlős, Pellérd eléri, illetve megközelíti az 1500 főt. A legkisebb település a 132 fős Husztót. A terület települései döntően kis- és aprófalvak, ez a különféle jellegű gazdasági, szervezeti, ellátási rendszerek kialakítását, működtetését megnehezíti. A vizsgálat során mindvégig tekintettel voltunk arra, hogy a településhálózat nagyságrendi eltérései miatt a városkörnyék települései nem teljesen azonos problémákkal küzdenek, a városkörnyék statisztikai átlagai többször elfedik az egyes kisebb települések sajátos problémáit.

A 20 éves időszakot (1960–1980) áttekintve azt láthatjuk, hogy mind az állandó, mind a lakónépesség száma 1970-ben a legnagyobb a városkörnyék községeiben. Ez eltér a megye népességének alakulásától, hiszen a megyében mind az állandó, mind a lakónépesség 1980-ban a legmagasabb, tehát megyei szinten nőtt a népesség száma. Eltér a megye községeitől is, mivel a községek lakossága 1980-ban a legalacsonyabb mindkét kategóriát tekintve.

Ha a népesség növekedésének tényezőit részletesen áttekintjük 1960–1969 és 1970–1979 között, választ kapunk erre a különbségre. 1960–1969 között a városkörnyék lakónépessége 1,4⁰/₀-kal nőtt, elsősorban a természetes szaporodás következtében, hiszen a vándorlási különbözet egyenlege negatív már már ekkor is. 1970–1979 között a városkörnyék lakónépességének száma csökkenő tendenciát mutat, a községek lakónépessége 4,0⁰/₀-kal csökkent. Ennek oka elsősorban a vándorlási különbözet jelentős mértékű növekedése és a természetes fogyás megkezdődése is. Ha a megye községeihez viszonyítjuk a népesség számának alakulását, akkor megállapíthatjuk, hogy kedvezőbb a megye községeinek átlagánál, a községek népessége 7,7⁰/₀-kal csökkent, de rosszabb a megye egészénél, mivel a megye lakónépessége összességében 2,5⁰/₀-kal megnőtt 1970–1979 között.

Ha a vizsgálatba bevont községekhez hasonlítjuk a városkörnyék községeit, akkor egyértelmű, hogy kedvezőtlenebb helyzetben vannak, mint a városkörnyékhez nem tartozó nagyközségek (Szentlőrinc, Pécsvárad), de kedvezőbben, mint a városkörnyékhez nem tartozó, és a jövőben hozzácsatolandó községek.

A városkörnyéken belül vizsgálva az egyes települések népességének alakulását, meg kell állapítanunk, hogy a város közelsége, a városkörnyékhez tartozás önmagában véve nem biztosítja a népesség helyben maradását. Hosszú távon is csak azok a települések (Görcsöny, Kozármisleny, Pellérd) tudják lényegesen növelni lakosságukat, amelyek jó belső ellátóhálózattal rendelkeznek, helyi intézményhálózatuk kiépült, közlekedési kapcsolataik jók.

A városkörnyék apró falvai hiába vannak közel térbelileg a városhoz, nincs belső ellátó hálózatuk, lakosságukat nem tudják teljes mértékben stabilizálni, sőt egyes esetekben jelentős csökkenés következett be az elmúlt 20 év alatt.

A népesség számának alakulása szempontjából fontos, hogy a népesség növekedésének tényezői jelentős mértékben megváltoztak a városkörnyékben is az elmúlt 20 év során. Az első évtizedben a természetes szaporodás még képes volt pótolni a vándorlási veszteségeket, a másodikban már nem. A jövőben is számolni kell a városkörnyék községeiben a természetes fogyással, a népesség kor szerinti aránya egyes községekben erősen torzult. A városkörnyék lakosságának kor szerinti aránya kedvezőtlenebb, mint a megyei átlag, a megyében a 60 éven felüli népesség aránya 15,6⁰/₀, a megye községeiben

17,40%, a városkörnyékben 17,6. Így területileg a városkörnyék természetes fogyása a legnagyobb lehet a jövőben.

A települések népességszámának alakulásában több esetben meghatározó jelentőségű vándorlási mérleg vizsgálata fontos. Sajnos, csak a vándorlási különbözet értelmezhető települési szinten a népszámlálások alapján, ez nem ad képet a lakosság kicserélődésének mértékéről. A népesség viselkedése szempontjából fontos lenne tudni, hogy milyen az eredeti és a betelepült lakosság aránya, a cserélődés mértéke. Úgy tűnik, hogy a városkörnyék lakosságát az intenzív cserélődés jellemzi.

A népesség foglalkozási szerkezetváltozásának két évtizedes áttekintése és a mai helyzetének részletes ismerete alapján a következőket állapíthatjuk meg:

1. A városkörnyék községeinek foglalkozási átrétegződése nagyjából követi a megyei tendenciákat, néhány település esetében a különbségek abból adódnak, hogy hosszabb távon érvényesültek a városhoz kötődő kapcsolatok, így az átrétegződés gyorsabban és zökkenőmentesen ment végbe.

2. Az átrétegződés nem azonos módon érintette a városkörnyék minden települését, egyes esetekben (Berkesd, Ellend, Szilágy, Regenye, Szőke) az átrétegződés nagyon sajátos módon játszódott le, magas maradt a mezőgazdaságból élő népesség aránya. (Ez összefügg a közlekedési helyzetükkel, a mezőgazdaság hagyományaival, a lakosság kor- és szakképzettségi struktúrájával is.)

3. Kiemelkedően magas az iparban foglalkoztatott népesség azokon a településeken, ahol a helyi foglalkoztatás lehetősége és a város hatása egyaránt erősödik (Kövágószőlős és társközségei).

Ha a városkörnyék településeit a megye többi községéhez viszonyítjuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a városkörnyék községeiben lényegesen magasabb az iparból élő népesség aránya (40,30%), mint a megye községeiben (31,20%), de alacsonyabb, mint a megyei átlag (41,80%).

A városkörnyék népességének tevékenység jellege szerinti megoszlása azt mutatja, hogy a városkörnyék községeinek népessége döntő mértékben szak- és betanított munkás, a szellemi foglalkozásúak aránya nem éri el a megyei átlagot (24,40%), sőt alatta marad a megye községei átlagának is, (13,40%). Figyelmet érdemel, hogy aránytalan a városkörnyéken belül az értelmiségi foglalkozásúak eloszlása és aránya. A városkörnyék településeinek egy része értelmiség nélkülivé válik, egyes helyeken a papon kívül alig marad szellemi foglalkozású.

A közművelődési feladatok meghatározásakor, a közművelődési intézményhálózat fejlesztésekor mindig figyelembe kell venni egy területen élő népesség műveltségi szintjét, elvárásait, mozgathatóságát.

A népesség műveltségi fokának egyik, s talán legfontosabb alapja az iskolai végzettség. Megítélésünk szerint a közművelődés fejlesztésének alapja az általános iskolai hálózat és az általános iskolában megszerezhető minimális általános műveltség elsajátítása kell hogy legyen. Az általános iskola elvégzését minden egészséges, általános iskolás korú gyermek számára minden esz-közzel biztosítani kell, hisz csak ezáltal van meg a lehetőség a társadalmi termelésbe való magasabb szintű bekapcsolódásra.

Elgondolkodtató és a jövő szempontjából cselekvésre kényszerítő, hogy 1980-ban Baranya megyében a 10 évesnél idősebb korú lakosság közül 5383 fő 0 osztályt végzett (részben vagy teljesen analfabéta, bár utoljára az 1960-as

népszámlálás értékelte országos szinten az írni és olvasni tudást), a városkörnyék községeiben 250 fő nem végzett el egyetlen iskolai osztályt sem. Mind a megyében, mind a városkörnyéken magas azoknak a száma és aránya, akik 15. életévükben nem rendelkeznek a kötelező 8 általános iskolai végzettséggel. A megye 434 078 fős lakossága közül 15 éven felüli 340 603 fő, de csak 226 984 fő (66,6%) végezte el *legalább* az általános iskola 8 osztályát, tehát a megyében 113 619 fő (a 15 éven felüliek 33,4%-a) nem végezte el, vagy nem időben végzi el az általános iskolát.

A városkörnyék 7 éven felüli népességének legmagasabb iskolai végzettségének vizsgálata azt mutatja, hogy a közép- és felsőfokú végzettségű népesség aránytalanul helyezkedik el a városkörnyék községeiben, csak a közepes nagyságú falvakban nő meg a közép- és felsőfokú végzettségűek száma és aránya.

Tanulságos a városkörnyék 15 éven felüli lakosságának végzettségi vizsgálata. A városkörnyéken 13 831 15 éven felüli lakos él, ezek közül 8019 végezte el legalább az általános iskola 8 osztályát (58,0%). Ez rosszabb a megyei átlagnál, de jobb, mint a községek 56,1%-os átlaga, ez azonban semmit sem von le abból a szomorú tényből, hogy a városkörnyék 15 éven felüli népességének 42%-a nem végezte el, vagy nem időben végzi el az általános iskolát. Ez kihatott és kihat a munkaerő hatékony foglalkoztatásának lehetőségeire is, behatárolja a munkahely választást.

Ha a városkörnyék községeiben élő általános iskolai korú, vagy azzá váló gyerekek számát vizsgáljuk, akkor több az általános iskolák szervezését, szervezésének lehetőségét érintő kérdés vetődik fel.

1. Az egyes települések esetében elég jelentős eltérések vannak, az egyes korévek között, sőt néhány esetben egyes évfolyamokról hiányoznak a gyerekek.

2. A népesedéspolitikai határozatok utáni magasabb gyermeklétszám átfutott a bölcsődén, részben az óvodán és jelenleg elérte az általános iskola alsó osztályait, de a csúcst a jelenlegi 4 évesek jelentik.

3. Leszámítva egyes településeket, a községek többségében nem született és nem születik megfelelő számú gyermek egy osztály indításához, sőt egyes tanácsi körzetekben együtt sem elég az azonos korú gyermekek száma egy osztály fenntartásához. (Ebből a szempontból sajátos helyzetben van Orfű és Abaliget közös tanácsú községei. Az öt községből kialakult Orfű önálló tanáccsal rendelkezik, de a gyermeklétszáma csak osztatlan alsótagozat működtetését teszi lehetővé. Az abaligeti körzet sem rendelkezik megfelelő számú gyermekkel egy teljes osztály indításához, a két tanács és a települések között nem jött létre megegyezés az alsótagozat működtetésével kapcsolatban.)

Alapvető iskolapolitikai, oktatásszervezési kérdésként vetődik fel a városkörnyéken az alsó tagozatok működtetésének problémája. Egyes települések esetében nyilvánvaló, hogy nem alakítható ki semmiféle helyi alsótagozatos képzés pl. Húsztóton, hiszen az 1—4. osztályos korúak száma olyan alacsony, hogy még teljesen összevontan sem képzelhető el a helyi képzés. Több esetben azonban mérlegelhető és mérlegelni is kell, hogy mi az előnyösebb, a részben osztott helyi alsótagozatos képzés vagy a 6—10 éves korú gyerekek utaztatása.

A felső tagozatok esetében úgy tűnik, hogy a szakrendszerű képzés érdekében elkerülhetetlen az utaztatás. (A 11—14 éves korú gyerekek esetében ez már nem okoz olyan komoly problémákat.)

Városkörnyéki átlagokat számítani, hogy egy-egy korosztályon belül ösz-

szességében hány párhuzamos osztály alakítható ki, nincs értelme, hiszen a településhálózat rendszere a közlekedési lehetőségek, az iskolahálózat befolyásolja a kialakítható körzetek számát és területét. Nemcsak általános elvi síkon, hanem a településhálózat adta konkrét lehetőségek és „kényszerek” tükrében kell vizsgálni a közművelődés, azon belül a legkiemelkedőbb jelentőségű kérdés, az általános iskolai hálózat fejlesztésének lehetőségeit.

2. Az általános infrastrukturális ellátottság

A települések infrastrukturális ellátottsága mindazokat a feltételeket magukban hordozzák, amelyek egyrészt a település fejlettségét, másrészt a településhálózatban elfoglalt helyzetét kifejezhetik. Továbbá az infrastrukturális fejlettség és ellátottság egyúttal a népesség körülményeire, település feltételeire és magára a népességre is rávilágítanak. Végezetül az infrastruktúra kifejezője lehet egy településeggyüttes egészének, és egyes tagjai jellegének, sajátosságának, ugyanakkor ebben az együttesben az egymáshoz való viszonyaiknak, esetleges hierarchikus tagozódásuknak.

Az infrastrukturális ellátottság elemzésénél mindazokat a tényezőket be kívántuk vonni a vizsgálatba, amelyek a lakosság település értékelésében szerepet játszanak, illetve, amelyek az alapellátást szolgálják. Az infrastrukturális ágazatokhoz soroltuk, így az elemzéseinkben figyelembe vettük a szállításhírközlést, a vízgazdálkodást, az energiaellátást, a kereskedelmet, a lakásállományt, a szolgáltatást, az oktatást és művelődést, valamint az egészségügyi ellátást. Ezen elemek több tényezőből tevődnek össze, közöttük viszonyok, kapcsolatok alakulnak ki, az egyik meghatározza a másikat és fordítva, valamint a fogalom sokoldalú elemzése megkívánta, hogy olyan matematikai apparátust alkalmazzunk, amely egyszerre és együttesen képes bemutatni az összefüggéseket és hatásokat. A többváltozós matematikai-statisztikai módszerek közül a faktoranalízist alkalmazva kutattuk az infrastruktúra belső összefüggéseit. 6 csoportra bontva 42 változó alapján tártuk fel az összefüggéseket, három időmetszetben.

A települések infrastrukturális ellátottságában, annak értékelésében meghatározó szempont, hogy a nagyobb térségen belül keressük a települések főbb jellemzőit, vagyis első lépésben a megye településhálózatában elfoglalt helyzete alapján adunk áttekintést a városkörnyékről.

Az infrastrukturális elemzés alapján elmondhatjuk, hogy a vizsgált időszakban (1960—1977) a városkörnyék tanácsszékhely községeinek általános ellátottsági színvonala növekedett (kivételt képez Kővágószőlős). Ugyanakkor 9 társközségben egyértelműen hanyatló tendenciát vélünk felismerni, ezek a községek a következők: Kovácsszénája, Kővágótöttös, Aranyosgadány, Keszű, Bogád, Pereked, Szilágy, Lothárd. További 10 községre jellemző a stagnáló, enyhén csökkenő infrastrukturális ellátottsági szint: Húszót, Gyód, Regenye, Szőke, Kőkeny, Magyarsarlós, Ellend, Pécsudvard, Szemely, Birján. Csupán három társközségben találunk egyhén növekvő infrastrukturális ellátottságot elemzésünk alapján: Bakonya, Cserkút és Romonya. A rendkívül lehangoló képet még tovább fokozza az, hogy a tanácsi székhely község és a társközségei között a differencia az ellátottságban rendkívül nagy. Ez a különbség számításaink szerint háromszoros.

A centrumhoz való közelség nem jelenti ezen települések fejlettségét, illetve a központok mellett, azok környezetében lévő települések nincsenek infrastrukturálisan jobban ellátva mint a centrumoktól távolabb lévők. Az infra-

strukturális színvonalat meghatározza egyrészt a hosszú távon, történetileg kialakult településszerkezet és annak belső viszonyai. Másrészt a településhálózatban elfoglalt hely, szerepkör, hiszen a települések fejlesztése elsősorban a településhálózati hierarchia alapján jut érvényre. Ezen tényezők összetett jellege tehát feltételét adják a településnek, és ezzel együtt az azokban élő népességnek.

Az infrastruktúra elemek nem függetlenek egymástól, illetve a tényezők közül több, amely a közművelődésben is szerepet játszik döntő lehet a település fennmaradása és működése szempontjából. A tanácsi központok és a társ-
községek közötti differenciálódás a 70-es években zajlott le intenzíven. Az oktatás ágazati törekvései a színvonalfejlesztés és a gazdaságosság érdekében kénytelen körzetesíteni. Az eredményesség ágazati értékelése nem lehet feladatunk, főleg akkor, amikor a településszerkezeti viszonyokat és azok befolyásoló, meghatározó szerepét jól ismerjük. Közismert, hogy a hetvenes évek végén a településeknek átlagosan 1800 lelket kellene számlálniuk ahhoz, hogy — a különböző korosztályok városok és községek közötti arányos eloszlása esetén — átlagos gazdaságossággal lehetne egy önálló nyolcosztályos általános iskolát fenntartani. Ezért nem csodálkozhatunk, hogy a városkörnyékben pl. csak alsótagozattal működő iskolát találunk az 1979/80-as tanévben 8 községben. (Bakonya, Gyód, Keszü, Kozármisleny, Kövágótöttös, Orfű, Romonya, Pogány.) Nem rendelkezik iskolával: Birján, Cserkút, Ellend, Lothárd, Pereked, Regenye, Szilágy, Szőke. Az óvodai hálózat kötődése a településhálózati hierarchiához mindig is erősebb volt, mint az alsófokú iskolai. A városkörnyék 10 településében nincsen óvoda, amelyben általános iskolai szervezet található: Aranyosgadány, Bogád, Gyód, Keszü, Kökény, Kövágótöttös, Magyarsarlós, Orfű, Pécsudvard, Pogány.

Az ágazaton belüli összefüggések — óvoda-iskola-művelődés —, valamint a gazdaságosság elemzésének kérdése nem feladatunk, viszont rá kell mutatnunk az ágazat más infrastrukturális ágazatokkal való kapcsolatának néhány összefüggésére. Az oktatás körzetesítése hozzájárul ahhoz, hogy a városkörnyék központi településeinek infrastrukturális ellátóképességét fejleszti. Ezzel szemben a társközségekben a következő hatásláncot indukálja: megnövekszik a migráció, illetve az elköltözés; a demográfiai viszonyok megváltozása (korstruktúra) a népességszám csökkenéséhez vezet, az utóbbiak pedig alapvetően befolyásolják a lakásállomány mennyiségi és minőségi helyzetét és így összefüggésben a kommunális ellátás színvonalára csökkentő hatást fejt ki. Hiszen más ágazatok fajlagos gazdasági mutatói is egyértelműen romlanak. Ez az általános helyzetkép az aprófalvas településszerkezetben. Felvethető az a kérdés, hogy Pécs városkörnyékére mennyiben jellemző az előbbi megállapítás, illetve eltérés esetén mi annak kiváltó oka. Véleményünk szerint az infrastrukturális ellátottsági viszonyokra ható, a fentiekben felvázolt hatásmechanizmus ebben a térségben is lejátszódik, de sokkal csillapítottabban mint a megye más térségeiben. A kiváltó ok pedig a városcentrumhoz, Pécshez való közelség. Ebben a környezetben két alapvető tényező a meghatározó. Az egyik a lakó- és munkahely különválása, vagyis a városkörnyéken lakó és a városban dolgozó népesség egyre aktívabban veszi igénybe a város szolgáltatásait. A másik tényező ez a város, a magasabb színvonalú infrastrukturális szolgáltatásainak felhasználása, tudatos „beépítése” a fogyasztásba. A város és környezete tehát már egybenő, a termelésen és a fogyasztáson keresztül egységes rendszerré válik.

Célszerű a város és környezetét mint egy egységes rendszert szemlélni,

ebben az összefüggésben kutatni a centrum környezetében lévő települések fejlettségét és kapcsolataik intenzitását kimutatni a központtal. A továbbiakban ennek a fokozott és kölcsönös feltételezettségen keresztül jelentkező meghatározottság mint sajátos területi szerveződési formának, az agglomeráció jelenségének a leírásával teszünk kísérletet a város és környezete kapcsolati rendszerének a bemutatására.

20 változóval jellemezzük az agglomerációt, ezek főbb csoportjai: a termelőerők koncentrációja, a népesség tömörülése és főbb jellemzője és végezetül a népesség ellátottsági színvonala. Több változós analízis felhasználásával határoljuk le a települések aktivitásának erősségét a centrummal.

Az 1. sz. ábra mutatja a különböző kategóriákat és intenzitási övezeteket. Az 1. csoport tagjait úgy jellemezhetjük, hogy közvetlen kapcsolatuk a centrummal napjainkban is erőteljes. A fejlődési folyamatban a 2. csoport kapcsolódása is mindinkább erőteljesebbé válik. A 3. csoport településeinek koncentrációja hosszú távon és főként a termelés ágazati jellegének (mezőgazdasági) alakulásától függ. Ezzel szemben a 4. csoport településeinek kapcsolódása hosszú távon nem várható és ebben főként a településhálózati feltételek a meghatározók. Elsőként azt kell kiemelnünk, hogy a települések infrastrukturális viszonyai történetileg hosszabb távon meghatározottak, és így a közigazgatási lehatárolás ilyen értelmű hatásai rövid időtávban nem érzékelhetők. A városkörnyék települései az infrastrukturális fejlettségben a megye településhálózati viszonyait tükrözik, másrészt azt kell kiemelnünk, hogy a tárgyalt kategória a megye területfejlesztési tevékenységében, ezen belül a településhálózati és településfejlesztési célkitűzéseiben nem jelentkezik elkülönülten. Természetesen nyitott kérdés, hogy mennyiben és miként válik szükségessé az elkülönítés mértéke?

A városkörnyék településeinek infrastrukturális viszonyaiban másodsorban kimutatható az agglomerációs hatás. Ez viszont az egyes településeket elérő mértékben érinti. Ebben a vonatkozásban három tényezőt emelhetünk ki. Meghatározóan az agglomerációs maghoz való kapcsolódás mértéke a motíváló, amelyben az általunk bemutatott sávos szerkezet hatása érvényesül úgy, hogy benne megjelenik a termelőinfrastruktúra szerepe, az üdülőhelyi funkció, valamint a lakóhelyi és munkahelyi elkülönültség.

A városkörnyék infrastrukturális ellátottságának elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy ezen településformáló tényezők történetileg és hosszú távon meghatározottak, és így a közigazgatási szerkezetváltozások hatása kismértékben érzékelhetők. A városkörnyék településeinek infrastrukturális ellátottsága és színvonala tükrözi és kifejezi a megye sajátos viszonyait. Ez a település szerveződési forma a megye településfejlesztési célkitűzéseiben ugyanakkor önállóan nem jelentkezik. Így nem a különös jegyek, sajátos fejlesztési okok hatnak ezekre a településekre, hanem a megye egészét jellemző településhálózati irányítás és szabályozás. A településekben kimutathatók ugyanakkor az agglomerációra utaló jegyek, amelyek sajátos megközelítést, értékelést és nem utolsósorban fejlesztést kívánnak meg. Ezek a települések nem a város árnyékai, hanem a város működési terének szerves részei, fejlesztésük csak a várossal összhangban képzelhető el.

Kapcsolatok a centrummal

A közlekedés rendszere a centrum és környezetének kommunikációs formáit közvetíti. A centrum gyors elérhetősége biztosítja csak az ott rendelke-

zésre álló szolgáltatások fogyasztását, illetve csak ennek tükrében mérlegelhető valósan a térségen belül az összetartozás erőssége.

Az elérhetőség egyik lényeges mutatója a menetidő. A közlekedésföldrajzi és -gazdasági szakírók egy része a leggyorsabb járatok menetidejét veszi alapul az elérhetőségi idő megállapításához. Mi ezt a megoldást azért nem tartjuk megfelelőnek, mivel a gyorsvonatok és autóbusz-gyorsjáratok nem állnak meg minden állomáson, ill. településen, másrészt az utasok csak kis részének felel meg indulási és érkezési idejük miatt a gyorsvonatok és gyorsjáratok, túlnyomó részük a személyvonatokat, ill. normáljáratokat veszi igénybe. (Gyorsvonatra szállás ellen szól, hogy rövid távolságra a menetdíj aránytalanul drágább.) Mivel az összlakosság, mint potenciális utastömeg utazási időpont választása igen szórta jelentkezik (pl. hajnalban a piacozók, a délelőtti műszakba ingázók, reggel a tanulók és tisztviselők, délelőtt a hivatalos ügyben, vásárlás, gyógyittatás miatt beutazók, délután a második műszakba járók, a szórakozni vágyók, estefelé a színházba, moziba, hangversenyre menők, késő este az éjszakai műszakba járók, vagy a Pécssett átszálló továbbutazók kelnek útra), ezért jóval valóságosabbnak véljük az egyes járatok menetidejéből számított számtani átlagot, tehát az átlagos menetidőt.

Egy olyan tapasztalat alapján, hogy az utasok a vasútállomásig hosszabb gyalogos utat hajlandók megtenni, mint a buszmegállóiig, viszont 3 km-nél távolabbi vasútállomásokat csak ritkán vesznek igénybe, ha a községben van buszmegálló, ezért a vasúti elérhetőség szempontjából csak a vasútállomástól legfeljebb 3 km-re levő településeket vettük figyelembe.

Nagy általánosságban megállapítható, hogy a vasúti fővonalakon közlekedő személyszállító vonatok gyorsabbak, mint a mellékvonalakon közlekedők, a főközlekedési utak és alsóbbrendű utak között viszont már kisebb a rajtuk közlekedő buszok sebességkülönbsége. A menetidőnek a légtávolsághoz viszonyított arányát elsősorban a pályák nyomvonalvezetése (egyenes szakaszokon rövidebb az út, kanyargós szakaszokon hosszú), a felszíndomborzat (erős reliefenergia pl. a Mecsekben, a magasabb dombokon lassítja a közlekedést), valamint a járatok szervezése alakítja ki. Az utóbbi tényező el nem hanyagolható szerepére utal, hogy amíg a gyorsjáratok a főútvonalakon haladnak két végállomás között, a normál járatok nem egyszer kiérdemlik a „karácsonyfa járatok” elnevezést, mégpedig vonaluk alaprajza miatt, ezek ugyanis gyakran letérnek a főútról, bekanyarodnak a bekötőutakra, elérik a bekötőút végi települést, utascsere után visszahajtanak a bekötőúton a főútra és ezt több bekötőúton megismétlik. Ezáltal a két végállomás közötti menetidő a többszörösére is nőhet. Igaz viszont, hogy a Volán méltányos menetdíj politikája jóvoltából az utas zsebre nem érzi meg az úthossz különbségét, mert a járaton végigutazókkal nem fizettetik meg a kiágazások, betérők útszakaszait.

Városkörnyéki településeink közül a 10 perces izokron-vonalakon (azaz az egységnyi idő alatt elérhető helyeket összekötő vonalon) belül mindössze a Péccsel csaknem összenőtt Cserkút és Pellérd vasútállomása érhető el. A 11—20 perces időn belül csupán Keszü, Kozármisleny, Cserkút község érhető el busszal. 21—30 perc időráfordítás kell Pécsudvard, Szentlőrinc, Csonkamindszent, Kacsóta vasútállomásainak és Kővágószőlős, Kővágótöttös, Gyód, Pogány, Nagykozár, Bogád, Romonya, Magyarsarlós, Hosszúhetény falvak megállójának eléréséhez. A 31—40 perces időzónában fekszik Orfű, Görcsöny, Regenye, Ellend, Pereked, Szilágy, Pécsudvard, Szemely, Birján, Lothárd, Szentlőrinc, Pécsvárad, Zengővárkony buszmegállója és Hosszúhetény MÁV álló-

mása. Negyven percnél hosszabb menetidő csak az abaligeti, húsztói, kovács-szénájai vonatra és buszra, a pécsváradi, lovászhetényi, nagypalli, zengővárkonyi vonatra, valamint az aranyosgadányi, szőkei, berkesdi, szilágyi és apátvarasdi buszra szükséges.

Végso soron tehát a vizsgált 40 községből 10 község (25%) nem érhető el valamilyen tömegközlekedési eszközzel 40 percen belül. Ha figyelembe vesszük azt, hogy országos normatívák szerint az ingázás elviselhető távolságát és időigényét a 40 perces izokron jelöli ki, úgy kedvezőtlennek ítéljük meg az állapotot, hogy a városkörnyékhez tartozó települések közül Aranyosgadányból 45, Szőkéről 42, Berkesdről 47, Szilágyról 55 percig tart átlagosan az utazás busszal Pécsig, elsősorban azért, mert e községekből nem egyenes, hanem kerülő utak vezetnek Pécsre, másfelől pedig a sok kitérővel szervezett járatok miatt.

A közlekedési kapcsolat másik — nem kevésbé fontos — összetevője a járatgyakoriság, amit a napi járatpárok számával fejezünk ki. Mivel a járatok többségét a munkába, tanintézetekbe járás biztosítása érdekében állítja be a Volán, a vásár- és ünnepnapi járatok száma jóval kevesebb, mint hétköznap, sőt vannak olyan községek is, amelyekből vasárnap nem, vagy csak egy alkalommal lehet Pécsre közlekedni.

Az egyes településeket Péccsel összekötő buszjáratok száma csak abban az esetben mutat összefüggést a település lélekszámával, gazdasági súlyával, amennyiben a bekötőút végén fekszik. Azok a községek, amelyek főutak mellett fekszenek és ezáltal az áthaladó forgalom bennük kumulálódik, lélekszámukhoz képest aránytalanul intenzív a Péccsel való összeköttetésük.

Az össz hétköznapi forgalom alapján leglazább a közlekedési kapcsolata Péccsel Hústótnak, Kovács-szénájának és Apátvarasznak (az első kettőnél még annak a figyelembe vételével is, hogy a legközelebbi abaligeti MÁV állomás 2 km-re van a községektől). Gyenge az összeköttetés Kővágótöttőssel, Aranyosgadánnyal, Regenyével, Szőkével, Pogánnyal, Orfüvel, Nagykozárral, Romonyával, Gyóddal, Keszüvel, Ellenddel, Perekeddel, Szilágygyal, Birjánnal, Lothárdal, Lovászheténnyel, Nagypallal, közepes intenzitású Berkesddel, Szemellyel, Pécsudvarddal, intenzív Bogáddal, Romonyával, Pécsváraddal, Zengővárkonnyal, Hosszúheténnyel, Szentlőrincsel, Kacsótával, Csokonamindszenttel, Görcsönnyel, igen intenzív Cserkúttal, Pellérddel, Kozármislennyel.

A centrum és környezetének kapcsolatot közvetítő közlekedési összeköttetésből és az ingázásból szintén arra a következtetésre jutunk, hogy a városkörnyék rendkívül összetett képet mutat. Kirajzolódnak az intenzív pólusok, azonban ezek elsődlegesen a tanácsi székhelyközségekre koncentrálódnak, illetve a várossal már amúgy is összeépült, egybefonódott településekre. A települések döntő részében a kommunikációs kapcsolatok erőssége gyenge, jelenlegi formáikban nem biztosítják a centrum és környezetének intenzív összefonódásait, nem teremtik meg a feltételét a város által nyújtható kulturális szolgáltatások maradéktalan és gondtalan igénybevételét.

A közművelődési infrastruktúra

Pécs városkörnyékének az intézményhálózata igazodott a közigazgatás területi rendszeréhez. A tanácsok összevonásával lényegében kialakult egy olyan koncentrált intézményhálózat a térség paracentrumaiban, amelyek a bejáratott mechanizmusaik révén szolgálják a jelenlegi közművelődési igényeket. A térség alakításában, tervszerű fejlesztésében és a területi szervezésében

alapjában véve ez volt az első kidolgozott rendszer, amellyel a tanácsi központban koncentrálvá kialakult egy bizonyos közművelődési intézményhálózat. Ez az intézményhálózat lényegében már a létrejöttékor is magában viselte a nagyváros közelségét, funkcióiban, működési mechanizmusában már tükrözte és kifejezte a magasabb centrum értékeit és szívó hatását. A kapcsolatok felerősödésével, a centrum és térségének átfogó, sokoldalú tervezésével funkciómegosztások következhetnek be. Idővel változhat a települések általános infrastrukturális ellátása, csökkenhet a centrum elérhetőségi ideje, megindulhat bizonyos kiáramlás az alközpontokba, ill. növekedhet az alközpontok népessége. Mindez együttjárhat egy koordinált centrum és környezete együttes tervezéssel. Ezek a rohamosan megváltozó funkciók és tevékenységekörök megkövetelik ma már, hogy átgondoljuk ennek a kapcsolatrendszernek az egyik metszetét és kidolgozzuk a jövő tendenciáit alapvetően tükröző fejlesztési rendszerét.

A közművelődési hálózatnak egyértelműen követnie kell a területi folyamatokat, mert ennek hiányában nem csökkennek, hanem növekednek a különbségek a centrum és környezete között. Ugyanakkor a hálózat formai rendszerén túl a tartalmi tényezők kialakításánál számolni kell a centrum erős szívó hatásával, a rendkívül sok helyettesíthető kulturális szolgáltatással, amelyek bizonyos versenyhelyzetet teremtenek a centrum és a környezet közművelődési intézményei között. A verseny véleményem szerint nem lefutott, hiszen számos sajátos, a népesség igényrendszerét, életmódját, struktúráját és egyéb viszonyait tükröző tényezők találhatók a környezet településeiben, amelyeket mint igényeket első fokon csakis a városkörnyék településeiben lehet és kell kielégíteni.

A kapcsolatok elemzésében lényegében mindig egy, a centrum és a környezete vertikális rendszerben mozogtunk, léteznie kell egy környezet-környezet horizontális rendszernek is. A különböző egymással kapcsolatba kerülhető paracentrumok között a közművelődés vonatkozásában munkamegosztás alakulhat ki. Az eltérő objektív feltételek lehetővé teszik az egyik vagy másik tevékenység felerősödését, koncentrációját. Hangsúlyozottan felhívjuk a figyelmet a közművelődési rendszer kidolgozásánál a horizontális integrációra, a meglévő hálózat rugalmas egybe- és összekapcsolására. Megítélésünk szerint középtávon nem várható a városkörnyék közművelődési hálózatának számottevő bővítése (kivételek lehet a társadalmi szolgáltatást jelentő iskola és óvoda), így csak a jelenlegi adottságok, feltételek és objektumok alapján tervezhető a városkörnyék közművelődésének hosszú távú fejlesztése is. Természetesen nem kizárt a fejlesztés, sőt szükségszerű, hogy a centrumban egy átfogó igényeket kielégítő művelődési központ épüljön fel, azonban ennek „városi” kihasználása megítélésünk szerint 11:1-hez aránylik.

Szükségszerű tehát a meglévő adottságok alapján tervezni, ezeket figyelembe venni és a közművelődési hálózat működési rendszerének kidolgozásával hosszú távon ezekből a feltételekből és adottságrendszerekből kiindulni. A következőkben a közművelődési hálózatrendszert, annak objektum-jellegét vázlatosan mutatjuk be. Ez a bemutatás és egymásutánosság szándékolt. Hisszük és valljuk, hogy a munkaerő újratermelésében, a társadalmi szolgáltatások terén egyre nagyobb szerepet kell kapnia a közművelődésnek, ill. különböző elemeinek. A kulturált, a széles körű ember lehet csak egyedüli meghatározó eleme a társadalmi-gazdasági fejlődésnek, és ennek kialakítása különböző területek együttes értelmezésében és koordinált megjelenésében lehetséges.

A városkörnyék 10 óvodájában 18 csoportban folyik képzés. A 445 férőhelyen közel 583 óvodáskorú gyermek található, a kihasználtság 131⁰/₀-os. Változó létszámmal 30—35 szakképzett és 3—8 szakképzetlen óvónő dolgozik összesen az óvodákban.

A személyi feltételek nagyban közelítenek a városi átlaghoz, néhány státus rendszerint betöltetlen, illetve bizonyos szervezeti módosításokkal a munka javítható.

Az óvodák technikai felszereltsége jónak mondható. Pellérdén, Görcsönyben, Kozármislenyben az épületek kimondottan óvodai célra épültek, a többi településben átalakítással, más épületek bővítésével jöttek létre. Számos tenivaló van az óvodai eszközök gyarapításában. Megfigyelhető, hogy lényeges eltérés, különbség van a tárgyi felszereltségben, a szemléltető eszközökben, a különböző játszó és taneszközökben.

A gazdálkodási tevékenységben a községi tanács illetékes. A költségvetés elkészítésébe nem vonják be a vezető óvónőket, így nincs koordinálva a pénzügyi és a gazdasági tervezés a szervezet és az illetékes hatóság között, ennek eredménye a kiegyensúlyozatlan gazdálkodás.

Az óvodáknak csak alig van, vagy egyáltalán nincs támogató gazdálkodó szerve, növelni kell a pénzügyi stabilitás, a kiegyensúlyozott eszközellátás és a színvonalbeli különbségek csökkentése érdekében a támogató intézmények számát, tevékenységét.

A kapcsolatok jók az iskolákkal, rendszeres tapasztalatcsere, kölcsönös látogatás tapasztalható.

A városkörnyék óvodái összefoglalva megfelelő teret és helyet adhatnak a közművelődésre. Fokozni kell a színvonalbeli különbségek mérséklését, bővíteni kell a technikai felszereltséget és erősíteni a kapcsolatot a város és a települések közművelődési intézményeinek az óvodákkal és viszont.

A városkörnyék általános iskolai ellátása összhangban volt a községek igazgatási rendszerek átalakításával, mivel egyrészt követte a községi közös tanácsok kialakítását, másrészt a település városkörnyék jellege a szakmai igazgatás és irányítás téren is érezhető volt.

A városkörnyéken jelenleg 7 iskolai körzet működik közel 1250 tanulóval. A központi iskolákban 328 tanuló jár be autóbusszal. A napközis tanulók aránya változó, különböző, ugyancsak ez vonatkozik az egy tanerőre jutó tanulók számára is. Viszonylag kevés a szakkörök száma, közel csak minden harmadik tanuló jár a további ismereteket nyújtó szakkörökbe. A tornatermek száma lényegében kiegyensúlyozott. Kevés a nemzetiségi oktatásban részesülő tanulók száma. Több mint 100 pedagógus foglalkozik a tanulókkal, a szakképzetlenek aránya alacsony.

Az iskolák felszereltsége, szakemberrel való ellátottsága, közvetlen igazgatási kapcsolataik a várossal kedvezőek, kiegyenlített képet mutatnak. Megfelelő feltételeket teremtenek ahhoz, hogy részei legyenek a városkörnyéki közművelődési rendszernek. Ugyanakkor számos, az iskola irányítási rendszeréhez tartozó elembe bővíteni kell a városkörnyéki központi iskolákat, fokozatosan mérsékelni, ill. közelíteni kell a szakmai színvonalát a városi iskolákhoz. Számos településben megnőtt a városi intézményekbe járó tanulók száma több településnél, különösen a város közvetlen szomszédságában lévőknel fokozni kell az iskolai igazgatási kapcsolatokat, bővíteni a szervezeti együttműködéseket.

Az iskoláskorú népesség szervezése, irányítása könnyebb, reagálóképességük gyorsabb, rugalmasabbak, a közművelődés által nyújtott szolgáltatásokat magasabb hatékonysággal fogadják be. A meglévő iskolai hálózat, annak felszereltsége, a szakmai irányító apparátus megfelelő teret és lehetőséget biztosít az iskolák bevonására a közművelődésre, ill. olyan rendszer kidolgozására, ahol már eleve része ennek a struktúrának nemcsak az iskola, hanem az óvoda is, tehát az oktatási intézmények.

A városkörnyék jelenlegi 27 községéből 19-ben közművelődési intézmény található, vagyis a közművelődés objektív „tere” a községek döntő részében jelen van. Ugyanakkor körzeti művelődési ház a hét községi tanácsi székhelyen található, a többi településben telephely és (vagy klub) könyvtár található. Lényegében a közművelődési objektumok száma magas, alapterületük túlszori a korábbi hálózati rendszer eredményeit.

A közművelődési intézmények felszereltsége, az épületek minősége, kultúrált jellege rendkívül széles skálán mozog, mindez még súlyozottan vonatkozik a társközösségekben lévő telephelyekre, klubkönyvtárakra.

A közművelődési intézmények közvetlen helyi irányítása nagyrészt túlszori működtetésüket. A hét intézmény közül a rendelkezésre álló adataink alapján csupán csak ötben volt főhivatású intézményvezető, a többiben mellékfoglalkozásban és tiszteletdíjasként dolgoznak. A vezetők, ill. a klubkönyvtárak és telephelyek vezetőinek iskolai végzettsége, szakképzettsége rendkívül szóró, eltérő.

A közművelődési intézmények tartalmi tevékenységének áttekintésekor (annak értékelése és elemzése a kutatás további részeinek feladata) egyértelműen kifejezésre jutott, hogy a helyi igényeket és lehetőségeket minden intézményben igyekeztek kihasználni. A rendezvények és műsorok széles körét vonultatták fel, számos szakkör, klub működött az intézményekben, kapcsolatokra törekedtek más intézményekkel, ill. a gazdálkodó szervekkel.

Az intézmények infrastrukturális helyzetéhez nemcsak az ellátottság színvonala tartozik, hanem a működésük feltételrendszere, az anyagi eszközök igénybevétele is. Az összes fenntartási támogatás mértéke (amely az állami támogatást és a gazdálkodó szervek hozzájárulását is magában foglalja) rendkívül szóró, nagyban kifejezi és tükrözi a helyi tanácsok pénzügyi lehetőségeit, ill. a település munkaerejét foglalkoztató mezőgazdasági termelőszövetkezet gazdasági erejét és lehetőségeit. Ezek az anyagi eszközök megjelenő szórtsága kifejezésre jut az egy lakosra jutó támogatás mértékében is, amely 7,70 Ft-ról 95,80 Ft-ig terjed. Lényegében a lakosság számára vetített összeg kifejezi azt, hogy a koncentrált közművelődést végző intézmények gazdasági lehetőségei rendkívül csekélyek, kismértékben biztosítanak forrást egy hatékony, átfogó közművelődési tevékenység finanszírozásához.

A városkörnyék 27 településében 9 községben működik önálló könyvtár, és ezek 15 fiókkönyvtárat működtetnek. Csupán Pécsudvardon, Szemelyben, Húszótón és Kovácsszénáján nincs fiókkönyvtár.

A könyvtári ellátottság a városkörnyékben rendkívül alacsony. Egy lakosra a térségben 2,6 kötet könyv jut. A beszerzések lakosságra vetített értéke elenyészően alacsony 3,0 Ft lakosonként. A városkörnyék lakosainak csupán 12,8%-a olvasója a könyvtárnak, és az olvasók átlagosan 20 könyvet olvasnak el egy év alatt.

A Megyei Könyvtár felmérése alapján az olvasók aránya a lakosság 10%-át nem éri el Kozármislenyben, Bogádon, Orfűn, Pellérdén és Aranyos-

gadányban. Az egy olvasóra jutó évi 10 kötet könyvet nem éri el Berkesd, Ellend, Szilágy, Görcsöny, Regenye, Kozármisleny, Kövágószőlős, Gyód, Pogány.

Mindezek az adatok azt erősítették meg, hogy a városkörnyék közművelődési hálózatának kedvezőtlen és gyenge pontja a könyvtári tevékenység és a könyvtárak kihasználtsága. A városi ingázók nagy részét adó községek vezetnek az egyes kategóriák alsó mezőnyében, vagyis az ellátottság és a forgalmi adatok alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a városkörnyék központi településeinek lakói a kultúra legközvetlenebb termékét, a könyvet nem „fogyasztják”. Ez részben magyarázható azzal, hogy az üzemi, szakszervezeti hálózatból elégitik ki igényeiket, persze ez csupán optimista vélemény. A valósághoz közelálló szerintünk az, hogy a lakosság nem igényli a könyvtári szolgáltatást, nem, vagy csak rendkívül kismértékben olvas. Az utóbbi megállapításunkat megerősíti az, hogy a 14 éven aluli olvasók a városkörnyékben az összes olvasók 42,7⁰/₀-át teszik ki. Ez a korosztály a kölcsönzött könyvek 53,2⁰/₀-át vette igénybe, míg a könyvtárba látogatott olvasók 57,4⁰/₀-át a 14 éven aluliak tették ki. Lényegében tehát, az ún. felnőtt korosztály nem vagy csak jelentéktelen mértékben látogatja a könyvtárat.

A könyvtár szerves része a közművelődési hálózatnak, elsősorban a városkörnyéken nem a munka minősége, hanem az igények alacsony színvonala jut kifejezésre. Hatékonyabb, átfogóbb közművelődési láncolat kidolgozásával, a rendszer igényekhez orientált formájában több mód és lehetőség kínálkona a könyvtárak igénybevételére is.

Az oktatási intézményekben, a közművelődési hálózatban és a könyvtárakban nyújtott közművelődési szolgáltatásokon túl még két tevékenységforma és az ehhez kapcsolódó intézménytípus elemzése szükséges.

A filmszínházak a városkörnyék 27 települése közül kisebb, nagyobb gyakorisággal 26 községben működtek, 1980-ban több mint 1100 előadást közel 25 ezer ember nézett meg, azonban e filmszínházak kihasználtsága a tényleges befogadóképesség csupán csak egyötöde. A központtól távolabb lévő településekben magasabb a kihasználtság, míg a közelebb lévő településekben kisebb, mérsékeltőbb, erősen érzékelhető a város által nyújtott szélesebb választási lehetőség.

A filmszínházak egyértelműen részei a közművelődési hálózatnak, bekapcsolásuk egy kialakítandó rendszerbe szükségszerű, intézményeik több célú felhasználása indokolt.

A következő fontos eleme a városkörnyék közművelődési rendszerének a sporttevékenység, illetve az ehhez kapcsolódó sportlétesítmények hálózata. A városkörnyék tíz településében önálló sportegyesület működik. A termelőszövetkezeti és községi egyesületek aránya azonos, a szakosztályok és az igazolt versenyzők számában már lényeges különbségek figyelhetők meg. A sportegyesületek 842 tagot számlálnak, akikhez rendszeresen több mint 450 pártoló tag tartozik. A 25 szakosztályban 463 igazolt versenyző tevékenykedik, tehát a városkörnyék lakosságának csupán csak 3⁰/₀-a vesz részt rendszeresen a sportmozgalomban, ill. rendszeres használója a városkörnyék létesítményeinek. Ezek a létesítmények is koncentráltan a labdarúgópályát és kisebb mértékben a kézilabdapályát foglalják magukban. A társközségekből, ill. a gazdálkodó szervezetben 15 sportcsoport működik, ezekben több mint 200 ember sportolt, de a tömegsport-rendezvényeken több mint 3700 lakost, dolgozót mozgattak meg.

A városkörnyék sportmozgalmában egyértelműen és határozottan érvényesül a város erős szívó hatása, amely elsődlegesen a centrumban dolgozó és a városkörnyékben lakó népességnél jelentkezik. A városi üzemek, intézmények egyre szélesebb fórumot biztosítanak a tömegsportnak, így elszívják és lakóhelyen, a városkörnyéken már csak a kis számú, aktívabb, érdeklődő réteg igényeit tudják csak kielégíteni. E kettős viszony, a munkahelyen és a lakóhelyen jelentkező sportolási tevékenység tartós tendencia, nehezíti, akadályozza ennek a közösségszervező mechanizmusnak a hatékony kibontakozását.

Tanulságok:

A közművelődés szervezésénél szükségszerű a települések adottságaiból kiindulni, illetve mindazokat a tényezőket számba venni, amelyek az adott települések működési feltételeit és társadalmi-gazdasági adottságait kifejezik. A pécsi városkörnyék egy újszerű centrum—környezet kapcsolatrendszerre ad lehetőséget. A települések döntő részében a településhálózatra átlagosan jellemző színvonal az irányadó, néhány településnél azonban már egyértelműen felismerhető a nagyváros intenzív hatása, közelsége. A települések változatos és összetett képet mutatnak a társadalmi-gazdasági feltételek széles skáláján, így egy átfogó közművelődési rendszerbe történő szervezésüknél ezeket a szempontokat messzemenően figyelembe kell venni.

A tényleges, valós és a jövőben változó funkciók átgondolásával kell kidolgozni azt az intézményhálózatot és az ahhoz kapcsolódó működési mechanizmusokat, amelyek alkalmasak a véleményünk szerint egyre fokozódó társadalmi, egyéni közművelődési igények kielégítésére. Adottságnak kell azt tekinteni, hogy a térségben már kialakultak a mellékközpontok. Ezek a paracentrumok a főközponttal munkamegosztásban vannak. A munkamegosztás az igazgatásszervezésen át az egészségügyön, a közművelődés egyre szélesebb skálájáig terjed. Kialakultak és kialakulnak a paracentrumok mikrovezérlési körzetei, megindul ezekben a településkapcsolatok tárgyasulása (pl. egymásba épülés), ill. kiscentrum vonzásfunkcióinak érvényesülése.

A térségben a paracentrumok hierarchikus viszonyok szerint szerveződhetnek, hiszen a főközponttól különböző a távolságuk, más-más erősségük az önálló gazdasági erőforrásaik, továbbá — nagyon lényeges elem — eltérő a társadalmi, történelmi, etnikai és kulturális jellegük. Ezen funkciók és működési rendszerek átfogó feltérképezése adhat csak eligazítást a közművelődési intézményhálózat kialakítására és működtetésére.

Kísérjük végig az elmondottakat két példán keresztül. Az első településeggyüttes a főközpont közvetlen közelében található, gyakori megközelítési kapcsolatokkal. Ez a településövezet ráfűződik egy hatalmas lakótelepre. Egyértelmű, hogy ezen városi lakótelep ellátásához tartozó intézményhálózatot a kapcsolódó településeknek is igénybe kell vennie, kielégítve ezzel az alapfokú és magasabb szintű ellátást. Önálló intézménytelepítésre éppen a gyakori kontaktusok miatt itt nincs szükség.

A másik településövezetben már összetettebb intézményhálózati rendszerrel találkozunk. Az övezet paracentrumaiban a főközpontnak mint munkahelynek a szerepe a meghatározó, a kapcsolatok szintén kiugróan jók, azonban már a távolságok növekednek, a főközpont megközelítése több időt vesz igénybe. Célszerű itt, ezekben a mellékközpontokban az intézményhálózatot

az alapellátást meghaladó mértékben kiépíteni és létrehozni olyan intézmény- és tevékenység-együtteseket, amelyek a főközponttal kialakult munkamegosztásban biztosítják a közművelődés megfelelő ellátását.

Az intézményi ellátottság tervezésénél tehát alapvető szempont a települések, a központ, ill. a települések és a mellékközpont kapcsolata, továbbá az, hogy a közművelődés általános intézmény- és funkciórendszerében az egyes ellátási szinteket miként, milyen paraméterek alapján határozzuk meg. Ennek eldöntéséhez a valós, a tényleges helyzetfeltárás és elemzés elengedhetetlen.

J E G Y Z E T E K

¹ Dr. Sas Béla: Pécs városkörnyékének infrastrukturális fejlettségi viszonyai. Kézirat. = MTA Dunántúli Tudományos Intézete, Pécs, 1981. ² Dr. Hajdu Zoltán: A pécsi városkörnyék településhálózati és demográfiai problémái. Kézirat. = MTA Dunántúli Tudományos Intézete, Pécs, 1981. ³ Dr. Erdősi Ferenc: A pécsi városkörnyék településeinek közlekedési-ingázási kapcsolata a centrummal és a mellékközpontokkal. Kézirat. = MTA Dunántúli Tudományos Intézete, Pécs, 1981. ⁴ Dr. Törőcsik Mária: Pécs városkörnyékének közművelődési infrastrukturális ellátottsága. Kézirat. Pécs, 1981.

R. Fürtös Ilona: Dávid

MOHÁCSIAK A MŰVELŐDÉSRŐL

(Egy felmérés tapasztalatai)

Szükséges-e tudnia egy város vezetésének arról, hogy hogyan vélekednek az ott lakók a művelődési lehetőségekről? Erdemes-e megismerni az igényeket és ahhoz is igazítani a programokat?

A kérdésre mindenki a „természetesen” választ adná. Ha egy kicsit azonban még gondolkodik a felvetésen, rájön — korántsem ilyen egyértelmű a felelet a gyakorlat alapján. Évtizedek óta rendelkezésünkre állnak a közvéleménykutatás tudományos eredményei, alkalmazására mégsem kerül gyakran sor. Pedig nem igaz, hogy a közművelődéssel foglalkozók mindig tisztában vannak az igényekkel, főképp azok igényeivel — és ez a többség —, akikkel — pontosan azért, mert valami okból ezek az emberek nem járnak rendezvényekre — nem alakul ki semmiféle kontaktusuk. A városlakók véleményének felmérése már azért is fontos, mert — különösen napjainkban — a művelődés elősegítésére fordított összegek helyes arányának megállapítása, az ezekkel való gazdálkodás — létkérdés. Nem várható ugyanis az, hogy a pénzügyi lehetőségek ezen a téren jelentősen javulnak. Az intenzívebb, jobb határfokú munka előfeltétele így a megfelelő információs bázis.

Mohácson 394 háztartást kérdeztünk meg több témakörben. Ez a mintaelemszám a reprezentativitás matematikai-statisztikai feltételeinek eleget tesz és a kapott eredményeket — 5%-os hibahatár megengedése mellett — jellemzőnek kell tekinteni a város összes háztartására. A kiválasztás véletlenszerű volt és tükrözte a társadalmi hovatartozás szerinti mohácsi arányokat is.

Vélemény a művelődés általános kérdéseiről

A város lakóinak véleménye szerint a művelődés olyan alkotórésze életünknek, amire érdemes és szükséges időt, energiát, pénzt szánni. A megkérdezetteknek 10%-a (4 ember) vélekedett csupán úgy, hogy ez felesleges tevékenység. A művelődés mint cselekvés, folyamat egyértelműen hozzátartozik a legtöbb ember életéhez.

Miért művelődnék az emberek? A jellemző véleménycsoportok:

- azért, mert *érdekük fűződik hozzá*, szükséges a szakmai előrehaladásuk érdekében (a vélemények 34,40%-a),
- azért, mert *szórakozni, kikapcsolódni szeretnek* a napi munkájukból (a vélemények 33,70%-a),
- azért, mert *belső igényük van rá* (a vélemények 21,00%-a).

A legtöbben úgy vélik, hogy a művelődés legfontosabb eleme a szakmai továbbképzés, a közvetlenül felhasználható ismeretanyag elsajátítása azért,

hogy az elismerésüket mind erkölcsileg, mind pedig anyagilag fokozza. Ehhez a kategóriához tartozik azok véleménye is, akik a kérdésre ilyen válaszokat adtak:

- az elismerés miatt kell művelődni (7,6⁰/₀),
- a kor megköveteli, nem akarnak lemaradni (1,5⁰/₀).

Ha ezeket a véleményeket is idekapcsoljuk, akkor határozottabban állíthatjuk, hogy ez a legmarkánsabb csoportvélemény Mohácson (43,5⁰/₀).

Közvetlenül ez után áll az a vélekedés, hogy a művelődés kiemelt eleme a szórakozás, a kikapcsolódás. Úgy tűnik, ez a csoport a művelődést inkább annak felszínén értelmezi és ez ki is elégíti igényeit (33,7⁰/₀).

Jellemző a harmadik csoport — elsősorban a szellemi foglalkozásúak véleménye —, hogy a művelődés belső igény. Ehhez a csoporthoz kapcsolhatók még a következő — kevesek által említett — kijelentések is:

- azért művelődnek az emberek, mert a tartalmasabb életet célozzák meg ezzel (0,3⁰/₀),
- hozzátartozik az élethez, az emberi léthez (0,5⁰/₀).

Így összességében a megkérdezettek 21,8⁰/₀-a érzi a művelődést az embertől elidegeníthetetlen cselekvésnek.

Érdekes képet rögzíthetünk a „*hogyan jellemezne egy művelt embert?*” kérdésre adott válaszok láttán. A válaszok egy része a belső erőnyeket domborította ki, míg — érdekes módon — kialakult egy másik pólus is azok véleménye folytán, akik inkább a külsőségek alapján képzelik el a művelt embert.

Vezet az a vélemény, hogy a *művelt ember tájékozott, jól informált, olvasott*. A megkérdezettek 28,9⁰/₀-ának volt ez a véleménye és egyben ez volt a leggyakoribb említés is. Ez a fajta jellemzés takarja — véleményük szerint — az előző kérdésre adott leggyakoribb válasz praktikus megközelítését. Az emberek többsége nem önmagában való dologként értelmezi a művelődést, hanem közvetlenül felhasználható, kamatoztatható dologként. Ez arra irányítja a figyelmet, hogy ezeket az igényeket is ki kell elégíteni klubok, előadások stb. formájában. Egyben annak a veszélyére is rámutat, hogy a művelődést, a kultúrát és kulturáltságot hajlamosak vagyunk a „magasabb kultúrába” való beavatottság alapján megítélni. A mindennapok kultúrájában való jártasság pedig azok vélekedése szerint, akik a többséget alkotják, a művelt ember jellemzésében döntő szerephez jut.

Sokan említették azt is, hogy a *művelt ember széles látókörű, fogékony, állandó igénye van a művelődésre* (25,1⁰/₀). Ez a vélekedés visszatükrözi a „miért művelődnek az emberek?” kérdésre a belső igényt említő csoport válaszát. Ide tartozik azok véleménye is, akik a művelt embert átlagosnál nagyobb tudásúnak vélik állandó tanulás, önképzés alapján (7,1⁰/₀).

Viszonylag sokan érzik a művelt embert külső tulajdonságuk, illetve az emberekhez való viszonyuk alapján jellemezhetőnek. E csoport véleményét az alábbi válaszok tükrözik:

- az a művelt, aki valamilyen iskolát végzett (14,7⁰/₀),
- moziba, színházba jár (2,0⁰/₀),
- tud viselkedni (5,1⁰/₀),
- jól el lehet vele beszélgetni (8,5⁰/₀),
- nem néz le senkit (5,3⁰/₀).

Ez a viszonylag heterogén csoport összességében azonban jelentős részarányt képvisel (35,5⁰/₀). Külön érdekes annak a 21 embernek a válasza, akik szerint legjellemzőbb egy művelt emberre, hogy nem néz le másokat!

A Mohácson elérhető kulturálódási lehetőségekkel a megkérdezettek fele (49,9%) nem elégedett. Az elégedetlenek leggyakoribb említése az, hogy nincsenek megfelelő tárgyi feltételek a „kulturált kulturálódásra”, hiányzik egy korszerű művelődési központ. Hiányolják a rendszeres színházi előadásokat is. A válaszadók 34,7%-a elégedett azzal a kínálattal, amit a város nyújt. Viszonylag kevés embernek (15,2%) nem volt határozott véleménye a kérdésről, így a „nem tudom” választ adta.

Nagyon jelentős Pécs szívéhatása a mohácsiakra a művelődés tekintetében. A megkérdezettek 37,7%-a jár Pécsre művelődési céllal, elsősorban színházba, bár említik a hangversenyeket és kiállításokat is. Néhányan megjelölték Budapestet is Pécs mellett, mint olyan várost, ahová színházba, egyéb rendezvényekre járnak. Nem meglepő természetesen, hogy a megkérdezetteknek több mint a fele nem jár más városba kulturális céllal.

Nézzük meg részletesebben, milyennek ítélik meg az emberek Mohács kulturális helyzetét!

A szervezett programok mennyiségével nagyjából elégedettek, hiszen a legtöbben az „elég” (41,0%) választ adták. Sokan nem tudtak választ adni (23,0%), nyilván azért, mert nem nagyon vesznek részt ilyen rendezvényeken. Mégsem szabad elfeledkeznünk arról, hogy nagyon jelentős azok száma is, akik kevésnek tartják a programok mennyiségét (36,0%).

A programok minőségét már kevesebben értékelik jónak (21,3%), viszont az összkép nem negatív, mert megfelelőnek tartja a minőséget a kérdezettek 40,3%-a. Mintegy 12% azoknak a véleménye, akik határozottan gyengének ítélik a programok színvonalát. A válaszadók 26,6%-a nem tudja értékelni a programok minőségét.

A programok szervezettségét a legtöbben nem tudták megítélni, úgy tűnik erről a kérdésről — és a kulturális terület vezetéséről — vagy kevesebbet tudnak az emberek, vagy nem értékelik önmagukban. A határozott véleményrel rendelkezők szerint azonban a szervezettséget pozitívan lehet megítélni. Jónak tartja 22%, megfelelőnek 28,4% és 11,9% mondta gyengének a programok szervezettségét. Összességében pozitívan értékelhetjük a programok szervezőinek munkáját a válaszok tükrében.

Az intézményhálózat értékelésénél az átlagnál negatívabb irányba mozdul az elégedettségi mutató. Határozottan elégedetlen a megkérdezettek 23,5%-a, míg az elégedettek 10,6%-ot tesznek ki. Megfelelőnek ítéli 32,4%, és újfent nincs véleménye 32,7%-nak.

A kulturális terület vezetésének munkáját a megkérdezettek kb. fele nem tudja értékelni. Jónak ítéli 19,2%, megfelelőnek 26,3% és csupán 7,8% gyengének. Aki tehát ismeri, általában elismeri a kulturális terület vezetését.

A rendezvényekről folyamatosan informálódhatnak az emberek, ezt mutatja, hogy a megkérdezettek 67,3%-a elégedett a rendezvényekről való tájékoztatással, 20% elégedetlen és 12,3% nem is igényli az információkat.

A mohácsiak (7 említés kivételével) fontosnak tartják a városban a *nemzetiségi kultúra ápolását*. Leginkább azzal indokolják véleményüket, hogy Mohácson több nemzetiség él együtt és emiatt a tény miatt fontos a nemzetiségi kultúra ápolása (50,5%). Többen a hagyományok őrzése miatt (13,7%) helyeslik ezt a mentalitást. Egyéb vélemények:

- lehetőséget kell adni a nemzetiségnek kultúrájuk ápolásához (7,1%),
- közelebb hozza a nemzetiségeket egymáshoz, ha megismerik egymás kultúráját, jobb közérzetet teremt mindenkiben (7,6%).

— jobb együttműködés valósítható meg az emberek között, ha megismerik egymás kultúráját (6,3⁰/₀).

Arra a kérdésre, hogy „*mi ösztönözné Önt intenzívebb művelődésre?*”, a legtöbben (44,3⁰/₀) a több szabad időt említették. Viszonylag sokan vélekednek azonban úgy, hogy jobb programok (23,8⁰/₀) jelentenének nagyobb vonzerőt. A válaszadók 10,2⁰/₀-a vallja azt, hogy nem hatna rá semmi ösztönzően a további művelődés tekintetében.

A megkérdezettek 36,2⁰/₀-a véli, hogy Mohácson azért nem művelődnek sokan, mert nincs rá igényük, érdektelen számukra a művelődés. Ehhez a véleménycsoporthoz kapcsolható az is, hogy okként a mezőváros jellegét, a paraszti beállítottságot jelölik meg (5,6⁰/₀). Ide tartozónak tűnik az a véleménycsoport is, hogy a pénzszerzés vonja el az emberek figyelmét a művelődéstől (13,2⁰/₀). Többen a kevés szabad időt (27,1⁰/₀) tartják a leginkább gátló tényezőnek. Ritkábban hallott vélemények:

- nincs jó program, ami vonzerőt gyakorolna (3,3⁰/₀),
- nincs rá az embereknek pénzük (3,3⁰/₀),
- nincs elég lehetőség a művelődésre (5,5⁰/₀),
- nincs megfelelő épület (3,8⁰/₀).

A művelődés olyan tevékenység, amit egyénileg és közösségi keretek között is lehet folytatni. Jó jelnek kell elkönyvelni, hogy a megkérdezés eredménye alapján nem tapasztalható elzárkózás a közösségi formáktól, az egyéni művelődési lehetőségek egyértelműen előtérbe helyezése. Ugyan legtöbben (39,0⁰/₀) az egyéni lehetőségek mellett foglaltak állást, de a közösségi formákat kedvelők (29,6⁰/₀), és a tevékenységtől függően állást foglalók (21,0⁰/₀) aránya azt jelzi, hogy megfelelő program esetén szívesen mozdulnak ki otthonukból.

Az otthon elérhető kulturálódási lehetőségek és azok kihasználásának intenzitása

A túlnyomó többség a *televíziót* tekintik a legfontosabb művelődést segítő eszköznek. Gyakorlatilag ha van műsor, akkor naponta nézik a televíziót. A vizsgálat mélysége addig azonban nem terjedt, hogy mikor, milyen műsort és mennyi ideig néznek az emberek. Tapasztalatok szerint azonban az esti órákban legintenzívebb a műsornézés. A város tv-vel való ellátottságára a háztartásonként egy készülék a legjellemzőbb (77,5⁰/₀), bár megjelentek a második (18,7⁰/₀) és a harmadik (2,8⁰/₀) készülékkel rendelkezők is.

A *rádió* áll a fontossági sorrend második helyén, de sokan tették az élre is. A rádió műsorait naponta hallgatják az emberek, de itt nagy valószínűsége van az úgynevezett „háttérrádiózásnak”, amikor csak az a lényeg, hogy valami szóljon. Rádiókészülékből legtöbb helyen nem csupán egy, hanem a háztartások több mint 60⁰/₀-ában két vagy három készülék van használatban.

Az *újság, napilap* a harmadik helyen áll az emberek megítélése szerint a művelődést segítő eszközök között. Az újságolvasás is napi tevékenység az emberek 92⁰/₀-ánál. Legtöbben (54,9⁰/₀) egy újságot járatnak, 29,6⁰/₀ azonban kettőt. Kevesen (3,8⁰/₀) egy újságot sem járatnak.

A *folyóirat* következik a szépirodalommal szinte fej-fej mellett a fontossági sorrendben. A megkérdezettek 14,4⁰/₀-a nem fizet elő folyóíratra. Kiegyenlített képet mutatnak, körülbelül azonos arányt képeznek a további csoportok. Egy előfizetést 21,5⁰/₀, kettőt 22,5⁰/₀, hármat 21,3⁰/₀, négyet 10,6⁰/₀ említett.

A *szépirodalom* az értékelésben azért került az ötödik helyre, mert ren-

delkeznek ugyan — eltérő mennyiségben — a háztartások könyvvél, de az olvasás gyakorisága, a fontossági sorrendben való megítélése valamivel gyengébb, mint a folyóiratoknál.

Az emberek többsége, 50,4⁰/₀ alkalomszerű olvasást jelölt meg, ami azt jelenti, hogy hetente legalább egyszer nem vesz kezébe könyvet. Hetente olvasónak vallja magát 24,0⁰/₀ és naponta olvasónak 22,0⁰/₀. A megkérdezettek felének (49,1⁰/₀) áll a „könyvtára” 100 db alatti kötetnagyságból. Kiugró arányú még a 250—500 db közötti kötetállomány (19,0⁰/₀).

Nagy jelentősége van a *baráti társaságnak* abban, hogy egymástól ösztönzést kapjanak az emberek, feldolgozák művelődési élményeiket. A családok nagy részéhez (54,4⁰/₀) alkalomszerűen, havi rendszerességnél ritkábban jön társaság. Ehhez kapcsolódik a családok 14,2⁰/₀-a, ahol úgy nyilatkoztak, hogy hozzájuk egyáltalán nem jön baráti társaság. Az egyik pólust alkotja így összesen a háztartások 46,6⁰/₀-a. Az ellenkező póluson áll a családok 13,7⁰/₀-a, akikhez hetente többször jön társaság. Hetente 11,1⁰/₀, havonta többször 15,7⁰/₀, havonta 10,6⁰/₀ fogad vendégeket. Ezekből az adatokból messzemenő következtetéseket lehetetlen levonni, mert nincs sem helyi, sem pedig olyan országos átlag, amihez ezeket a számokat viszonyítani lehetne. Valószínűsíthető azonban az, hogy túl magas az azon háztartások aránya (kb 50⁰/₀), amelyek zárt életet élnek. Ha fogadnak vendégeket, akkor a baráti társaság beszélgetése során szinte mindig esik szó a művelődési élményekről, az említések (82,0⁰/₀-a).

A szervezett programokon való részvétel

Moziba a családok közül *legintenzívebben a gyerekek* járnak. Az apák és anyák mozilátogatási gyakorisága nagyjából megegyezik, körülbelül 50⁰/₀ jár néha, 10⁰/₀ pedig gyakran moziba. Eredeti feltételezésünk szerint a háztartásokban nagy számban vannak nagyszülők is, így külön elemeztük az ő részvételüket. Kiderült azonban, hogy a kb. 400 háztartás közül csupán 50-ben élnek együtt a generációk. Az idősek szokásait így részletesen most nem elemezzük.

Színházba legnagyobb gyakorisággal ismét a gyerekek járnak, bár ők szám szerint nem jelentenek olyan tömeget, mint a férfiak és a nők. Kevés különbség tehető a férfiak és a nők (apák, anyák) színházba járási szokásai között, mégis kissé elbillen a mérleg nyelve a nők javára. Árnyalatnyival, de gyakrabban és többen járnak színházba a nők.

Hangversenyre ugyanaz a megállapítás a jellemző, mint amit a színház esetében mondhattunk ki.

Különféle *klubfoglalkozásra, szakkörre* intenzíven csak a gyerekek járnak, ebből a szempontból az apák, anyák nagy része teljesen passzív.

Szakmai egyesületek programjait a férfiak gyakrabban látogatják, mint a nők, jelentős különbség azonban itt sem található.

A különféle *előadások* iránt általában már nagyobb érdeklődés tapasztalható, ilyen rendezvényekre a nők és a férfiak kb. 30⁰/₀-a jár. Jelentős különbség nemek szerint nem mutatható ki.

A *nyelvtanfolyamokon* való részvétel szinte százalékokban ki sem fejezhető. Ez egyáltalán nem gyakori elfoglaltság a mohácsiak körében.

Szórakoztató műsorokra kisebb-nagyobb gyakorisággal a felnőttek fele eljár. A gyerekek ebből a szempontból nem túl jelentősek, bár a gyakori részvétel náluk a legmagasabb arányú.

Jelentős eltérés van a *sportrendezvények* látogatottságában a nők és a férfiak szokása között. A férfiak egyharmada gyakran jár sportrendezvényekre, míg a nőknek csak 5⁰/₀-a. A gyerekek részvétele is igen jelentős, a gyerekek közel 20⁰/₀-a jár rendszeresen sporteseményt nézni.

Kiállítás, múzeum megtekintése gyakoribb a nők esetében, mint a férfiaknál és gyerekeknél, markáns különbség azonban nem érzékelhető.

A *könyvtár* látogatása kiugró a gyerekeknél, gyakran járnak könyvtárba, de a felnőttek kb. negyede eljár kölcsönözni.

A megkérdezettek kb. 90⁰/₀-a volt már a *művelődési ház* valamilyen rendezvényén. Legtöbbször a zenés műsoros esteket említették, hogy azon részt vettek és oda a jövőben is szívesen mennének (73,4⁰/₀). Ezt követi 37,8⁰/₀-os említéssel az irodalmi műsorok látogatása. A társas összejövetelek, a bálók a megkérdezettek 24,3⁰/₀-ának jelentettek a művelődési házban kikapcsolódást. Az író-olvasó találkozók is megmozgatták már a megkérdezettek kb. negyedét (23,8⁰/₀). A különféle (szakmai, politikai, ismeretterjesztő) előadások rendezői stabilan számíthattak a lakosság kb. 20⁰/₀-ára. A klubfoglalkozásokon rendszeresen a megkérdezettek mintegy 10⁰/₀-a vesz részt, ami látszatra túlzottan nagy látogatottságot nem jelent, de ez a tevékenység eleve a kisebb létszámú közösségeket igényli. A színházi előadások kb. a lakosság ötödét érintették. Ezek a számok természetesen nem mutatják meg azt, hány látogatást jelent az a tény, hogy már volt a művelődési házban színi előadás.

A *hangverseny, a gyermekműsor, a kiállítás* inkább állandó, de szűkebb kör érdeklődési területe.

Érdekes, bár egyáltalán nem meglepő kép bontakozik ki a vizsgálat során, ha azt elemezzük, *mikor mennek az emberek szervezett programokra*. A megkérdezettek mintegy harmada nyilatkozik úgy, hogy mindegy, a hét mely napjáról van szó. Ez a semleges vélemény is erősíteni látszik azt a mindinkább kibontakozó képet, hogy — váltakozó arányban ugyan — a lakosság kb. egyharmada nehezen, vagy egyáltalán nem nyerhető meg kulturális rendezvények látogatására. Tekintsük át a hét napjait ebből a szempontból, mikor vesznek részt programokon a mohácsiak!

Hétfő — néhány említés (4,3⁰/₀) jelzi, hogy hétfőn nem nagyon járnak az emberek különféle eseményekre.

Kedd — nagyon csendes nap lehet, a megkérdezettek 2,3⁰/₀-a jelzi csak.

Szerda — szintén alig tapasztalható mozgás, a hét közepén a megkérdezettek csupán 1,5⁰/₀-a vesz részt valamilyen rendezvényen.

Csütörtök — még mindig nagyon csekély arányú (1,8⁰/₀) az említés.

Péntek — a fellendülés első napja, már 3,5⁰/₀ nyilatkozik úgy, hogy szervezett programokon vesz részt.

Szombat — a válaszolók 14,7⁰/₀-ának jelent programokon való megjelenést.

Vasárnap — már a csúcs lefelé hajló ága, a megkérdezettek 8,9⁰/₀-a megy művelődési programokra.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a kedd, szerda, csütörtök, mint rendezvényi nap nem jelent tömegesen vonzerőt. Ezt látjuk ismétlődni majd a szándékok elemzésénél is. Ezekre a napokra legfeljebb olyan rendezvény képzelhető el, ami biztos sikerrel kecsegtet (színházi előadás, nagy hírű vendégek fogadása, országos jelentőségű esemény, hagyománnyal rendelkező klubok foglalkozásai stb.).

Igény a művelődési lehetőségek megváltoztatására

Úgy tűnik, nem megrészszég az a kijelentés, hogy a mohácsiak többsége sokat várna egy megfelelő körülményeket biztosító új művelődési bázis (ház) létrehozásától. Nyilvánvaló, hogy jelenlegi gazdasági helyzetükben ez nem egyszerűen megvalósítható kérdés. Mégis ez az egyik markánsan kirajzolódó, vissza-visszatérő igény a megkérdezettek nagy részénél. Érdemes tehát megvizsgálni, miként találhatna mégis módot a város vezetése e feszültség feloldására. A kérdés elemzésénél nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy ugyanilyen súrlódási pontot jelent az, hogy *színházi előadásokat* nem tud megfelelő tárgyi feltételek mellett a város fogadni. Ez a másik határozott kérdés megintcsak megfontolásra késztető, főleg akkor, ha újra utalunk arra, hogy a mohácsiak jelentős része, kb. 40%-a jár színházi előadásokra kisebb-nagyobb rendszerességgel más városba, elsősorban Pécsre. Egy-egy új művelődési objektum bekerülése a város vérkeringésébe már önmagában is ösztönzően hat az emberekre. Ezek az igények azonban nem az egyik napról a másikra megvalósíthatóak közé tartoznak.

Maradjunk tehát a jelenlegi adottságok között, próbáljuk meg így elemezni a művelődési terület könnyebben változtatható elemeit! Tekintsük át még egyszer, de részletesebben a városban elérhető művelődési lehetőségekkel való elégedettséget! *Miért elégedett 33,7%?* A legjellemzőbb vélemények:

- azért, mert a lehetőségekhez képest elég az ami van,
- mert megfelelő ez a választék,
- mert többre úgysem lenne idő energia.

Nem elégedett a megkérdezettek 49,9%-a. Véleményük indoklása a következőkben foglalható össze:

- nem elégedett, mert hiányoznak a tárgyi feltételek, nincs megfelelő művelődési ház,
- többen azt emelik ki, hogy nincs rendszeres színházi előadás,
- kevés igénycikkhez képest a jó program,
- nincs korosztályoknak megfelelő program.

Milyen következtetések levonására adnak lehetőséget ezek a vélemények? Alátámasztják egyrészt a tárgyi feltételekről tett előző megállapításokat, másrészt szemléletbeni változás igényére is felhívják a figyelmet. Egyre inkább „célcsoportoknak” kell kínálni a programokat és nem általában az embereknek.

A lehetséges célcsoportok közül kettőt emelünk ki most, méghozzá a kisgyermekeseket és az időseket.

A kisgyermekes, fiatal családoknál gyakran jelent megoldhatatlan problémát a gyermekek elhelyezése arra az időszakra, míg a szülők valamilyen rendezvényre mennének el. Megoldásként több lehetőség is kínálkozik:

- meg lehetne valamilyen formában oldani a felügyeletet városi, kisebb lakóközösségi szinten,
- a programokkal egy időben gyermekfoglalkozásokat lehetne szervezni ugyanazon a helyen,
- növelni kellene az olyan rendezvények számát, ami szórakoztatást vagy tanulságot jelent mind a szülőknek, mind pedig a gyerekeknek.

Miért kell különös hangsúlyt helyezni a kisgyermekesek gondjainak enyhítésére? Először is azért, mert a fiatalok viszonylag jó aktivitásának első fékezője — részben természetes módon — a gyermek megjelenése. A családok későbbi zárt élete itt kezdődik meg. Ha ezen nem próbálunk segíteni,

később nagyon nehéz lesz kimozdítani a megszokott életformából az embereket. Másodszor azért is kiemelten kell kezelni ezt a csoportot, mert a bezártság érzése — indokoltan vagy indokolatlanul — megkeseríti a fiatalok életét, megrontja a közérzetüket.

Az idősek aránya az összalakossághoz képest növekvő tendenciát mutat. Nem csupán azt jelenti ez azonban, hogy egyre több lesz a nyugdíjas, hanem — sajnos — az egyre több magányosan élő embert is. Jogos tehát részükről az a növekvő igény, hogy foglalkozzanak velük, ne legyenek „másodrendű” állampolgárok!

Tovább árnyalható az elégedettségről kialakuló kép, ha azt is kimutatjuk, mi jellemző a társadalmi-gazdasági csoportok elégedettségére.

A munkásosztályhoz tartozó megkérdezettek (229 család) közül 47,2⁰/₀ nem elégedett a jelenlegi művelődési lehetőségekkel. Közülük csupán 13,1⁰/₀ nem tudja, hogyan vélekedjék; — kevesebben, mint az átlag — 39,3⁰/₀-uk azonban elégedett.

A szövetkezeti parasztság (48 család) számára úgy látszik, nem központi kérdés a művelődés. Ugyan 41,7⁰/₀-uk elégedett, de 25⁰/₀-uk „nem tudom” választ adott. Az elégedettek válasza is megkérdőjelezhető, nem semleges véleménynyilvánítás-e.

A szellemi foglalkozású családok (99) 70,7⁰/₀-a elégedetlen, 20,2⁰/₀-uk elégedett és 9,1⁰/₀ nem tudja, mit válaszoljon.

Nem tekinthetünk tehát el attól a ténytől, hogy a munkásságnál és a szellemi foglalkozásúaknál nagy arányban tapasztalható elégedetlenség, és hogy ez sürgős tennivalókat jelent.

A jelenlegi és jövőbeni igények alakulását befolyásolja az is, *mivel töltik az embernek az új rendszerű szabad idejét*. Legtöbbször a kertet, építkezést, házimunkát jelölték meg a paraszti háztartások 75,0⁰/₀-a, míg a munkások 51,1⁰/₀-a és a szellemiek 45,5⁰/₀-a. Ezt a tevékenységet különböző programokkal lehet gazdagabbá tenni, elsősorban a művelődési ház adta keretek között:

- szaktanácsadási szolgáltatást lehet szervezni (barkácsolás, kertépítés, növénytermesztés, állattenyésztés stb. témakörben),
- szakköröket, esetleg műhelyekkel (tapétázás, festés, kerítésépítés, növényápolás, virágnevelés stb.),
- „családi nyílt napokat”, ahol a családok életében jelentős szerepet játszó tevékenységekhez tanácsot, könyveket, tapasztalatokat adnának (öltözködés, családi gazdálkodás, szépség- és testápolás, testedzés, lakberendezés, kisvállalkozási tanácsadás, öregek gondozása stb.). Ilyen rendezvényeket (havonta) szakemberek ügyeleti tanácsadó szolgáltatásával lehetne megvalósítani,
- tudomásul kell venni és ahogy lehet segíteni kell az emberek „második” gazdaságát, ami mind az egyén, mind pedig a társadalom szempontjából hasznos. Sokakat lehetne ily módon is „becsábítani” a művelődési házba.

Utalni kell újra arra is, hogy a válaszadók nagy része a jól informáltságot jelölte meg, mint a művelt ember leginkább jellemző tulajdonságát. Ez azt is jelenti, hogy a szolgáltatás jellegű, művelődéshez is kapcsolódó szervezéseket erősíteni kell. Talán nem merész következtetés az sem, hogy időnként, de rendszeresen a város terveiről, a beruházásokról, az egyes emberek életét befolyásoló döntésekről is előadásokat, beszélgetéseket kell rendezni.

Pl.: „Beszélgessünk Mohácsról” vagy „Mohácsiak kérdezik”, „Fórum Mohácsról”, „Rólunk van szó” stb. címmel.

Az említések gyakoriságát tekintve ezután a kirándulás és a pihenés következik (az összháztartások 27,8 és 27,3⁰/₀-a).

A kirándulás említése a szellemi háztartásokban a leggyakoribb (42,4⁰/₀). A munkások 24,9⁰/₀-a, míg a parasztságnak csak 10,4⁰/₀-a jelölte meg ezt a fajta szabadidős programot. A csak pihenést (ide tartozik a tv-nézés is) legnagyobb arányban a szellemi háztartásokból említik (38,4⁰/₀), de elég jelentős a munkások 26,2⁰/₀-a is. A paraszti háztartásokból 14,6⁰/₀ említette a pihenést.

A háztartások 22,8⁰/₀-a hobbit jelölte meg még szabadidős programnak. Ezek közül a szellemiek 30,5⁰/₀-ban, a munkások 22,7⁰/₀-ban, a parasztság 10,4⁰/₀-ban részesednek. Gyakran a horgászást, barkácsolást stb. említeték. Erre a reagálás hasonlóképpen képzelhető el, mint azt a házimunka, kert stb. tevékenységnél leírtuk.

Az intenzívebb családi életet a háztartások 13,7⁰/₀-a említette (a szellemiek 31,3⁰/₀-a, a munkások 17,5⁰/₀-a, a szövetségi parasztság 10,4⁰/₀-a). Ezen háztartások művelődési igényeit — az otthoniakon kívül — családi programok szervezésével elégíthetik ki.

Több idő jut a baráti kapcsolatok ápolására az új rendszerű szabad időben a háztartások 19,3⁰/₀-a szerint. Ebben a munkások említése a legjelentősebb 22,7⁰/₀, majd a parasztoké 14,6⁰/₀, míg a szellemieké 13,1⁰/₀.

Viszonylag kevés említés jelzi azt, hogy a több időt további pénzkercsetre (11,1⁰/₀), tanulásra, önképzésre (10,6⁰/₀), közéleti munkára (4,8⁰/₀) fordítják. A tanulás, önképzés, közéleti munka elsősorban a szellemiekre és kisebb részben a munkásokra jellemző.

A kérdések egy része a jövőbeni viselkedésre is vonatkozott. Egy olyan csoportot is képeztünk, amire jellemző, hogy jelenleg nem jár a *művelődési ház rendezvényeire, de elmenne*, ha neki való program lenne. Viszonylag alacsony említési százalékok tartoznak ehhez a kérdéshez. Nincs kialakult elképzelésük általában az így nyilatkozóknak. Ha az itt kapott arányokat hasonlítjuk azonban ahhoz, amit akkor kaptunk, amikor a ténylegesen eljárók szokásait vizsgáltuk, akkor újra leképezzük az előzőekben bemutatottakat. Mit jelent ez számokban? Nem jár a művelődési házba, de menne:

- 6,1⁰/₀ zenés műsorra,
- 3,3⁰/₀ színházi előadásra,
- 1,3⁰/₀ irodalmi műsorra, ismeretterjesztő előadásra,
- 1,0⁰/₀ társas összejövételre, bálra, szakmai előadásra,
- 0,8⁰/₀ politikai előadásra,
- 0,5⁰/₀ író-olvasó találkozóra, klubfoglalkozásra.

Ezek a vélemények inkább struktúrájukban érdekesek, nem az említések százalékában. Ennél fontosabb azt vizsgálni, milyen feltételek mellett járna el a programokra. Legtöbbször a több szabad időt említik, ami részben kifogásként is értelmezhető. Újra visszatér a már elemzett kérdéskör, hogy színházbérlet, rendszeres színházi előadások esetén, ill. jobb tárgyi feltételek esetén. Ezt követi a jobb műsorok igénye és újra említés történik a korosztályoknak jobban megfelelő programok problémájáról.

Érdekes módon a szabad szombat bevezetését követően viszonylag kevés idővel máris tapasztalható a szokások részbeni átstrukturálódása. A *programokon való esetleges részvétel napja* már változó képet mutat ahhoz képest, hogy jelenleg mikor jár programokra. Nézzük meg ezt egy táblázatban!

1. sz. tábla

	H	K	Sz	Cs	P	Sz	V
megy	4,3	2,3	1,5	1,8	3,5	14,7	8,9
menne	13,4	2,0	3,5	3,0	13,2	34,4	21,5

A szervezett programokon való részvétel és annak szándéka %₀-ban

Ezek szerint elsősorban a pénteki napra lehet erőteljesebben alapozni, valamint a hétfő, szombat és vasárnap terhelhető jobban.

Mohács művelődési helyzete az alapvető társadalmi-gazdasági osztályok, rétegek összehasonlításának tükrében

A megkérdezés során kapott adatokat megkaptuk alapvető osztályok szerint is. Ily módon végig lehet kísérni, milyen válaszokat kaptunk a munkássághoz, parasztsághoz, szellemi foglalkozásokhoz tartozó családoktól.

Ebben a részben csupán azokat a kérdésköröket villantjuk fel, amelyek megválaszolásának eredménye kimutathatóan attól függött, ki melyik réteghez, osztályba tartozik. A markáns eltéréseket tudjuk így módon kimutatni az egyes csoportok között.

Matematikai-statisztikai apparátus (kétmintás t-próba, F-próba, diszkriminancia-elemzés) igénybevételével el tudtuk különíteni azokat a szignifikánsan eltérő válaszokat, aminek alapján az alábbi állításokat kimondhatjuk.

Kiemelendőnek tartjuk azt a tényt, hogy egyetlen esetben sem tapasztalható különbség a gyerekek művelődési szokásaiban attól függően, hogy melyik osztályba tartoznak szüleik.

A mintában legnagyobb elemszámmal a munkások részesedtek. Ha a munkások véleményét a szövetkezeti parasztokéval hasonlítjuk, akkor az alábbiakban foglalható össze a két osztály közötti, kimutatható különbség.

A művelődést segítő otthoni eszközök közül a munkásság körében a magnetofon, és a szépirodalom jelentősebb helyet foglal el, mint a parasztságnál. A szépirodalom otthon található mennyisége is jelentősebb a munkás háztartásokban és gyakrabban is olvasnak.

Kimutatható különbség mutatkozik abban is, milyen gyakran fogad a család baráti társaságot. A munkás családok nyitottabbak, mint a parasztiak.

A művelődési ház programjain való részvételben is érzékelhető eltérés a hangverseny és a kiállítás tekintetében. A munkásság köréből 38-an említették, hogy hangversenyeken a családból valaki részt vesz, míg a parasztnál nincs említés. Kiállításra a munkás háztartásokból 37 jár, ami szintén a parasztság nulla említésével áll szemben.

Jelentős különbség tapasztalható a megnövekedett szabad idő eltöltésében. A munkásság körében a pihenés, a közéleti tevékenység, a különféle hobbik üzése, szignifikánsan eltérő tevékenység a parasztsággal összehasonlítva.

Közéleti tevékenységgel a megkérdezett paraszti háztartásokból senki nem foglalkozik. A munkás családokból kb. 40-en jelölték ezt a munkát is.

A pihenést, a tv-nézést is a munkások említették gyakrabban, míg a kert, az építkezés egyértelműen jellemző szabadidős tevékenység a parasztságnál.

A munkásság vélekedése arról, miért nem művelődnek az emberek intenzívebben Mohácson, sokkal nagyobb szóródást mutat, mint a parasztnál. A parasztság szerint leginkább a belső igény hiánya és a kevés szabad idő az ok. A munkásnál ezen kívül gyakori említés a pénzszerezés visszahúzó ereje és az, hogy nincs elég lehetőség a művelődésre.

Ha a munkásokat a szellemi foglalkozásúakkal hasonlítjuk össze, akkor a kimutatható különbségek az alábbiakban csúcsosodnak ki.

A művelt ember jellemzése eltérő a munkások és a szellemiek esetében. A munkások azt tartják legtöbbször műveltnak, aki jól informált, tájékozott, olvasott. Jellemző még véleményükre az a válasz, hogy igénye van rá és valamilyen iskolát végzett. A szellemiek döntően a művelődésre készítő belső igényt emelték ki.

A munkáscsaládokban kevesebb a lemezjátszó, mint a szellemiekben. Így a lemezjátszó használatának gyakorisága is sokkal nagyobb a szellemi családokban. Az otthon található szépirodalmi könyvek mennyisége is több a szellemi foglalkozású családoknál, mint a munkásoknál. Az is tapasztalható, hogy a szellemiek sokkal gyakrabban olvasnak, mint a munkások. A szakirodalom mennyiségét tekintve különbség nincs, de annak olvasási gyakoriságban igen.

A családok szervezett programokon való részvételét tekintve egyes esetekben szintén észlelhető különbség.

A férfiak, a szellemi háztartásokból gyakrabban járnak:

- hangversenyre,
- szakmai előadásra,
- egyéb előadásokra,
- killitásra,
- könyvtárba.

A munkások viszont többször járnak sportrendezvényekre a szellemi foglalkozású férfiaknál.

A nők részvétele a programokon kevesebb eltérést mutat. Úgy tűnik, hasonló életformát folytatnak a nők mind a munkás, mind a szellemi háztartásokban. Eltérés csupán az előadásokon való gyakoribb megjelenésben tapasztalható a szellemi háztartásból származó nők javára.

A családok összességében néhány esetben mutatnak eltérést. Színházba, kiállításra gyakrabban járnak a szellemi foglalkozású családok, míg a sportrendezvényekre többször mennek a munkáscsaládok.

A művelődési ház programjai közül a szellemiek gyakrabban vesznek részt irodalmi műsorokon, egyéb rendezvények tekintetében nincs különbség.

A város kulturálódási lehetőségeiről, annak különféle szempontok szerinti megítéléséről a vizsgált két csoport között a programok mennyiségéről és a kulturális élet vezetéséről térnek el a vélemények. A szellemi foglalkozásúak ítélik meg ezt a két területet kritikusabban.

Elég jelentős eltérés mutatkozik a szabadidős programok tekintetében is. A szellemi háztartások több időt fordítanak:

- az intenzívebb családi életre,
- a pihenésre,
- a kirándulásra.

A munkások pedig többen említették a megnövekedett szabad idő baráti társaságban való eltöltését. Nincs különbség viszont a munka utáni tanulás, közéleti tevékenység között.

A *parasztság és a szellemi foglalkozásuk között* az alábbiakban foglatható össze a kimutatható különbség.

A lemezjátszó, magnetofon, szépirodalom mennyiségileg a szellemi háztartásokban több található, mint a paraszti háztartásokban. Ezen művelődést is szolgáló eszközöket gyakrabban is veszik igénybe a szellemiek.

A szervezett programokon való részvétel tekintetében a szellemi háztartásokhoz tartozó férfiak gyakrabban járnak:

- színházba,
- előadásokra,
- kiállításra,
- könyvtárba.

A paraszti háztartásban élő férfiak viszont a sportrendezvényekre mennek gyakrabban.

A nők szokásaiban csak a kiállítás látogatásában van különbség.

A családok együttes értékelésénél a szellemi foglalkozású családok gyakrabban mennek színházba, előadásokra, kiállításra. A paraszti családok viszont többször vesznek részt szórakoztató rendezvényeken.

A művelődési ház programjai közül gyakrabban járnak a szellemi foglalkozású háztartásokból irodalmi műsorokra, hangversenyre, gyermekműsorokra, kiállításra.

A szellemi foglalkozásuk elégedetlenebbek a városban elérhető művelődési programok minőségével, szervezettségével és a kulturális terület vezetésével.

A szabadidős foglalkozások közül gyakrabban említették a pihenést és a közéleti tevékenységet a szellemi háztartásban élők, míg a paraszti foglalkozásuk — nem megfelelő módon — a kertészkedést.

*

A tanulmány Mohács város Tanácsának megbízásából készült azzal a céllal, hogy a város lakóinak véleményét összegyűjtse a művelődési szokásokról, igényekről és ennek alapján hatékonyabbá tegye művelődési terület munkáját. Az anyag bázisa olyan megkérdezés, amit a háztartásokban folytattunk le. Nemcsak az egyes emberek véleményét kívántuk összegyűjteni, hanem meg akartuk ismerni a családok művelődési szokásait is. A mintavétel a társadalmi-gazdasági osztályok, rétegek Mohácson tapasztalható arányai alapján készült el.

2. sz. tábla

A rétegzett mintavétel alapelemei 5⁰/₀-os hibahatár mellett

Rétegek Alapsokaság	%	Mintasokaság	Tényleges sokaság	sokaság
Munkás	3411	61	228	229
Szöv. paraszt.	730	13	48	48
Szellemi	1262	22	82	99
Magánszféra	212	4	15	18
Összesen:	5615	100	373	394

Mivel korábban hasonló tanulmány nem készült, a közölt eredmények nagy része statikus. Nem láthatjuk át az esetleges változások tendenciáit, nem mutathatunk arra rá, vajon pozitív vagy negatív irányba mozdult-e el a művelődési helyzetkép Mohácson. Azért sem készülhetett összehasonlító elemzés, mert az országban nem túlzottan elterjedt az az igény, hogy egy város lakóit közvéleménykutatás formájában megkérdezzék. Úttörő munkát vállalt tehát Mohács város Tanácsa ezzel a megbízással. A készítő¹ reménye szerint azonban nem korlátozódik a tanulmány hatása a tudomásulvételre, hanem elindít egy olyan intenzívebb munkafolyamatot is, aminek eredményét — talán öt év múlva egy újabb kutatással — a városlakók bizonyítani fogják.

Erdős János: Közelítés

¹ A kutatásban munkatársak voltak: Dombi Péter tud. segédmunkatárs, MTA Dunántúli Tudományos Intézete; dr. Herman Sándor egyetemi tanársegéd, PJPTE Közgazdaságtudományi Kar; Kovács Győző igazgató Mohácsi Zeneiskola; Lehel György igazgatóhelyettes, Mohácsi Művelődési Ház; Detrich Tibor, Hajmási Lajos, Kovács Magdolna, Mentés Edit, Patai Éva, Rudi Sándor, Szepes Mária, Tonesz Péter, a PJPTE Közgazdaságtudományi Kar hallgatói.

KÉRDŐÍV

Mohács művelődési helyzetének felmérésére

1. Szükség van-e az Ön véleménye szerint a művelődésre időt, pénzt, energiát szánni? igen – nem

2. Hogyan jellemezne egy művelt embert?

.....

.....

3. Egészítse ki a következő mondatot!

Az emberek azért művelődnek, mert

.....

.....

4. Milyen művelődést segítő eszközökkel rendelkezik otthonában? Milyen rendszerességgel veszi ezeket igénybe? Milyen fontossági sorrendbe állítaná őket?

	Mennyiség	Gyakoriság	Fontossági sorrend
Rádió	db		
Tv	db		
Lemezjátszó	db		
Magnetofon	db		
szépirod.	db		
Könyv			
szakirod.	db		
Újság	db		
Folyóirat (előfizetés)	db		

Megjegyzés: a gyakoriság foka	naponta	3
	hetente	2
	alkalomszerűen	1

5. Milyen gyakran jön társaság Önhöz?
hetente többször — havonta többször — esetenként
6. Beszélnek-e baráti körben a művelődési élményeiről? igen — nem
7. Járnak-e és ha igen, ki, milyen gyakorisággal különféle kulturális rendezvényekre, programokra?

	Apa	Anya	Gyerek(ek)	Nagyszülő(k)
Mozi				
Színház				
Hangverseny				
Klubfoglalkozás, szakkörök				
Szakmai egyesületek programja				
Előadások				
Nyelvtanfolyamok				
Szórakoztató rendezvények				
Sportverseny				
Kiállítás, múzeum				
Könyvtár				

Kitöltési utasítás:

gyakran	3
néha	2
nem jár	1

8. Egyéni vagy közös művelődési lehetőségeket helyezi előtérbe?

egyéni — közös — mindegy — egyiket sem — tevékenységtől függ

9. Volt-e már a művelődési ház valamilyen rendezvényén? igen — nem

a) Ha igen, milyenen?

b) Ha nem, milyenre menne el?

— zenés műsor

— zenés műsor

— író-olvasó találkozó

— író-olvasó találkozó

— társas összejövetel

— társas összejövetel

— irodalmi műsor

— irodalmi műsor

— szakmai előadás

— szakmai előadás

— politikai előadás

— politikai előadás

— ismeretterjesztő ea.

— ismeretterjesztő ea.

— klubfoglalkozás

— klubfoglalkozás

— egyéb

— egyéb

és milyen feltételek mellett?

.....

.....

10. Elégedett-e a Mohácson elérhető kulturálódási lehetőségekkel?

igen — nem — nem tudom

Miért?

.....

11. Jár-e más városokba kulturálódási céllal? igen — nem

Ha igen, hová?

és miért?

12. Milyennek ítéli Mohács kulturális helyzetét?

A programok mennyiségét

Minőségi színvonalát

elég — kevés — sok

jó — megfelelő — gyenge

— nem tudom

— nem tudom

Szervezettségét

Intézményhálózatát

jó — megfelelő — gyenge

jó — megfelelő — elégtelen

— nem tudom

— nem tudom

Kulturális terület vezetését

jó — megfelelő — gyenge — nem tudom

13. Fontosnak tartja-e Mohácson a nemzetiségi kultúra ápolását?

Miért?

.....

14. Van-e elég információja e rendezvényről?

igen — nem — nem igénylem

15. Mire fordítja megnövekedett szabad idejét?

— hobby	— kirándulás
— további pénzkereset	— baráti társaság
— kert	— pihenés
— házi munka	— szervezett programok
— intenzívebb családi élet	— tanulás
	— egyéb

16. A hét mely napján megy vagy menne leginkább szervezett programokra?

	H	K	Sze	Cs	P	Szo	V
megy							
menne							

mindegy

17. Mi ösztönözné Önt intenzívebb művelődésre?

— több szabad idő	— jobb programok
— több pénze lenne	— semmi
— több pénzt jelentene	— nem tudom
— nagyobb elismerést jelentene	— egyéb

18. Egészítse ki a mondatot!

Mohácson sokan azért nem művelődnek, mert

.....

.....

Család havi összjövedelme Ft

ebből művelődésre kb. Ft

Családfő foglalkozása — munkás
szövetkezeti paraszt
szellemi
kisárutermelő, kiskereskedő
nyugdíjas

Család létszáma: fő, ebből gyerekek: fő

Megkérdezett neme ffi — nő

kora 20, 21—30, 31—40, 41—50, 51—60, 60—

Megkérdezett neve:

lakcíme:

.....

KÖSZÖNJÜK VÁLASZÁT!

(kitöltő aláírása)

A FŐISKOLAI HALLGATÓK ÉS OKTATÓK KÖZÉRZETÉNEK NÉHÁNY BEFOLYASOLÓ TÉNYEZŐJE

„... külső környezeti ... és belső tényezők ...”

Az 1980—81-es tanévben reprezentatív vizsgálatot végeztünk a Tanárképző Főiskolán (mint erre már a jelen folyóirat megelőző számában)* „A tanárképzés problémái hallgatói szemmel” című cikkünkben is utalás történt), melynek tárgyát az oktatók és hallgatók közérzetére ható tényezők alkották. A feladat több szempontból is érdekelt bennünket, melyek közül ezúttal kettőt emelnénk ki. Egyfelől megkíséreltük pedagógusoknak és jövőben pedagógusoknak, mint az értelmiség egy sajátos rétegének egyéni problémáit feltárni, körvonalazni a főiskolai sajátos körülmények között, másfelől megkíséreltünk a helyi viszonyok között a felsőoktatás reformja előtt egy pillanatképet adni, hiszen a benne dolgozók és tanulók közérzete nyilván elválaszthatatlan azoktól a problémáktól, melyek ezt a reformot érelik.

A felmérés eredményeképpen megerősödött bennünk az a meggyőződés, hogy a közérzettel kapcsolatos feszültségek leküzdése sok szempontból nem kíván anyagi eszközöket, sőt még nem is szervezeti kérdés, de egymás közötti viszonyaink átalakítását, ha úgy tetszik, reformját, mindenképpen feltételezi. Ezek az általánosítható pontokon a problémák véleményünk szerint túlmutatnak a főiskola keretein, bennük a felsőoktatási intézmények általános neurálgikus pontjait is, sőt néhány szempontból általános munkahelyi problémákat láthatunk.

A vizsgálat, illetve annak eredményei ismertetése előtt hadd idézzük Losonczy Ágnes néhány sorát, melyet munkánk mottójául választottunk:

„... minél kiszolgáltatottabb helyzetben van az ember, minél távolabb van a döntés lehetőségétől, vagy a beleszólás jogától, annál fontosabb számára az emberi bánásmód, a humanitás, a törődés nem tárgyyszerű, nem is érdemi hasznú, hanem emberséges, sőt érzelmileg, erkölcsileg motivált módja. És minél magasabban van — ebben az esetben a kulturális-társadalmi hierarchiában, minél inkább függetlenedhet önmagában, minél inkább csökken a kiszolgáltatottsága, annál komolyabb szerepet tölt be az igények között a szakmai ismeret, a felkészültség értéke, és viszonylag alacsony az emberséges bánásmód értéke és szüksége a hatékony, jó és eredményes tevékenységgel szemben.”

* (Baranyai Művelődés 1982/1.)

A közérzet tartalmi megközelítése

A közérzet meghatározó tényezőit két csoportra osztottuk. Az első csoport az ún. külső környezeti tényezőkből állt. Ide soroltuk mindazokat, amelyek egy-egy ember helyzetét nap mint nap befolyásolják. Természetesen nem tudunk ezek mindegyikére rákérdezni, ezért azokat válogattuk ki, amelyek a munkavégzésre feltételezhetően nagy hatással bírnak. A fő kérdéscsoportok a külső tényezők alapján így a következők: — A főiskola egészével, működésével, szervezetségével, vezetésével kapcsolatos tényezők:

- az egyén főiskolán elfoglalt helye;
- tárgyi, technikai munkafeltételek;
- a hallgatókhoz való viszony.

A második csoport az ún. belső tényezőkre vonatkozó kérdésekből állt. Itt részben az emberi kapcsolatokat, részben pedig az egyén önmagához való viszonyát, helyzetét mértük fel. Az ezzel kapcsolatos kérdéscsoportok a következők:

- családi helyzet, intim szféra;
- egészségi állapot;
- a társadalomhoz való viszony;
- anyagi helyzet, egzisztenciális kérdések.

Ezen problémakörök alapján dolgoztuk ki a tényleges kérdéseket. A megkérdezés jellegéből adódóan természetesen nem fogalmazhattunk ugyanúgy a kérdőíveken és az interjúkban. Ahhoz, hogy az interjúkban adott válaszok kiegészíthessék a kérdőíves megkérdezést, illetve ellenőrizzék a súlypontozás helyességét, törekedtünk arra, hogy kiegészítő, illetve összehasonlító információkat szerezzünk.

Mind a kérdőíveken, mind az interjúkban tettünk fel adatokra vonatkozó kérdéseket, amelyek elsősorban a mintában szereplők főiskolai helyzetének szemléltetésére szolgáltak, hogy megállapíthassuk, melyek azok az ismérvek, melyek szerint a főiskola oktatógárdája szerveződik, rétegződik.

A közérzet meghatározó tényezőit a hallgatói vizsgálatnál is alapvetően két csoportra, a munkahelyi környezetre, illetve a magánszférára vonatkozó kérdésekre osztottuk. Vigyáztunk arra, hogy az interjúkérdések összehozhatók legyenek a kérdőívekben feltett kérdésekkel, azok árnyaltabb magyarázatát, esetleg a válaszok öszintéségének ellenőrzését szolgálhassák. Rendkívül fontosnak tartottuk az oktatói és a hallgatói válaszok egybevetését, a közérzetüket befolyásoló tényezők azonosságainak és különbségeinek kimutatását. Egy olyan tükör kimunkálása, melyben egyszerre pillantható meg a hallgató az oktató szemével, illetve az oktató a hallgató szemével, az együttes munka és a továbblépés érdekében igen fontos, hiszen egy ilyen tükörben mindenki felnagyítva pillanthatja meg hibáit és erőnyeit, s elgondolkozhat a megoldás mikéntjén.

Az interjúkban a csoportokra vonatkozóan, a kérdőíveken pedig az egyénekre vonatkozóan a hallgatóknak is tettünk fel bizonyos adatszerű kérdéseket. A személyi adatokat és a családi környezetre vonatkozó információkat, mivel a hallgatók körében csoportos interjúkat készítettünk, természetesen csak a kérdőívvel megkérdezettektől lehetett kérni, a lakóhelyi viszonyokról viszont az egész sokaságtól informálódhattunk.

A közérzetről általában

A közérzet nem minden elemét sikerült a felméréssel kellő mélységben feltárni. Ez leginkább annak köszönhető, hogy az oktatókhoz intézett kérdőíveink is és az interjúk is a főiskolai munkára koncentráltak, holott a tanárok életében nyilván a magánszférának is nagyon nagy jelentősége van. Az alábbiakban a számszerűsített tényezőket foglaljuk össze annak érdekében, hogy az elmondottakat pontosítsuk. A kérdőívvel megkérdezett mintában az átlagos oktatói közérzet 6,2 pont a 10 pontos skálán. Az interjúkon ennél valamivel jobb eredményt, 6,34-et kaptunk. Az interjúkból az is kiderült, hogy a nők közérzete valamivel magasabb értéket mutat mint a férfiaké, de ezt a kérdőívek már nem támasztották alá.

Azokat a tényezőket, amelyeknek véleményünk szerint a közérzetben jelentős szerepe van és a kérdőívek alapján számszerű összefüggést is ki lehet mutatni, kiválogattuk és kiszámítottuk az összefüggés szorosságát (korrelációs hányados) és azt, hogy az adott tényező mennyiben határozza meg a közérzetet (korrelációs hányados négyzete).

Így a következő eredményeket kaptuk:

Tényező	Korreláció	Tényező erőssége a közérzet $\%_0$ -ban
Erőfeszítés a munkavégzésben	0,43	19,0
Munkafeltételek	0,34	12,0
Hallgatókra gyakorolt hatás	0,32	11,0
Magánélet	0,27	7,3
Társadalmi, gazdasági problémák	0,17	2,8
Nem kért tényezők	0,06	0,3
Összesen	—	52,4

Mint látható a közérzetet meghatározó tényezők hatásának mintegy felét sikerült az oktatók vonatkozásában számszerűsíteni. Legnagyobb súllyal ezek között a munkavégzés során kifejtett erőfeszítés szerepel, ami reálisnak látszik. Kevésbé tűnik reálisnak a hallgatókra gyakorolt hatás 11 $\%_0$ -os szerepe, de talán a számoknak jobban hihetünk, mint a szemünknek. A további 47,6 $\%_0$ a közérzetből a kérdőíves kikérdezés alapján is számszerűsíthető lett volna, de egyrészt olyan kicsi értékek jöttek volna ki, amelyekre nem szabad hivatkozni, másrészt az általunk lényegesnek ítélt tényezőket tartalmazza az imént részletezett 52,4 $\%_0$, így inkább az előbbieket igyekszünk konkretizálni, illetve átgondolni a gyakorlat szempontjából.

A munkahelyi környezet közérzetre gyakorolt hatása a főiskolai oktatók esetében

Hogy a hatást mérni tudjuk, megvizsgáltuk a beosztással, a fizetéssel, a munka tárgyi feltételeivel való elégedettséget, illetve a munkahelyen folytatott tevékenység tartalmi oldalait próbáltuk elemezni mindazokkal a kérdésekkel, melyek a munkahelyi közösségekre, a tanításra, nevelésre és a hallgatókhoz való viszonyra vonatkoztak.

A kérdőívvel megkérdezett 56 főből 25 fő elégedett, 30 fő nem elégedett a fizetésével (egy fő nem válaszolt). Az elégedettség, vagy elégedetlenség indokaként igen eltérő válaszokat kaptunk az interjúk során, konklúzióként azonban az szűrhető le, hogy az életszínvonal megtartásához önmagában a fizetés kevés, a bérek lassúbb tempóban emelkednek, mint ahogyan az áremelések az oktatók anyagi terheit növelik. Különösen érzékenyen érinti ezt a réteget a kultúrcikkek árának emelkedése. (Tényleges hatásánál ez feltehetően erősebben tükröződik a válaszokban.) Természetesen nem közömbös a rezsi-költségek emelkedése és az élelmiszer áremelkedés sem.

A kérdőívekből kiderült, hogy az elégedettség alapja lehet, ha a főiskolai viszonyok között a munkatársakhoz való viszonyításban is megfelelő fizetése van egy-egy oktatónak.

A fizetésükkel elégedettek közül 5 főnek, az elégedetlenek közül 9 főnek vannak egzisztenciális problémái. Valószínű, hogy az az 5 fő, aki a fizetésével elégedett, de egzisztenciális problémákkal küzd, eleve letett arról, hogy fizetéséből oldja meg a gondját, így a fizetés értékelésében elfogulatlannak mutatkozott. (Valószínűleg egzisztenciális problémaként ebben az esetben főként a nagycsaládoknál, illetve a fiatal oktatók esetében elsősorban a lakáskérdés megoldatlanságát kell kezelni, akiknél vagy a nagyobb lakás a nehezen elérhető cél, vagy egyáltalán nincs még lakásuk.) Egyébként a fizetés a közérzettel csak laza összefüggésben van. Az egzisztenciális problémákkal küszködők átlagos közérzete 4,7 pontot tesz ki. Akinek ilyen problémája nincs, azok átlagos közérzete 6,6 pontos, vagyis a különbség 1,9 pont. A fizetésükkel elégedettek közérzete 6,6, az elégedetleneké 5,8, vagyis itt a differencia csak 0,8 pont.

A továbbiakban kiderült, hogy a fizetéssel való elégedetlenség mértéke nem tragikus, ugyanis nem késztet általánosan másodállás vállalására. A fizetésükkel elégedetlenek közül (összesen 30 fő) 10-nek van másodállása, az elégedettek közül pedig öt főnek. Ezt azért tartjuk kedvezően alacsonynak, mert a másodállás vállalásának okai sem döntően anyagiak. Arra a kérdésre, hogy miért vállalt másodállást, anyagi okot 1 férfi oktató jelölt meg, anyagi és szakmai okból vállalt 5 fő, vagyis a vállalás motívumában 15 főből 6-nál játszik szerepet a másodállás fizetésekiegészítő szerepe. Az előzőek alapján megállapítható, hogy az anyagi problémák nem elsődlegesek a főiskolán oktatók számára. Ezek nem önmagukban, hanem sokkal inkább egyéb — munkafeltételek, követelmények, értékelés hiánya és más — munkahelyi tényezők lecsapódásaként jelentkeznek. Ezt támasztja alá az is, hogy egy esetleges munkahelyváltogatásnak milyen motívumai lehetségesek. A kérdőívvel megkérdezett 56 fő közül munkahelyet változtatna 32 fő. A beosztásával nem elégedett közülük 7 fő, a szakmai lehetőségek miatt változtatna 11 fő, a munkakörülmények miatt 4 fő és anyagi okok miatt is csupán 4 fő változtatna. Az interjúval megkérdezett 30 főből 19 fő nem szívesen változtatna, 9 fő munkahelyet változtatna, de foglalkozást nem, és két fő átmenne más pályára, ha erre reális esélyei lennének, persze nem kell azt hinni, hogy ezek a változtatások meg is történnek, hiszen az oktatók esetében is elég nagy a „röghözkötöttség”. Azok sem változtathatnak szabadon, akik pedig szeretnének, hiszen vagy a lakás, vagy a szakma speciális jellege itt tartja őket. Tényleges változtatási lehetősége annak van, akinek a szaktudása más területen is hasznosítható, vagy annyira kiváló a szakmájában, hogy akár kutatóként is dolgozhatna. Középiskolába visszamenni szinte képtelenség, hiszen itt a fizetések maga-

sabbak, az óraszámok viszont ott magasabbak, s aki megszokta a viszonylag alacsony óraszám melletti szabad időfelhasználást és a rendszeres kutatómunkát, már képtelen cserélni.

Ami a főiskolai tárgyi feltételeket illeti, a válaszok arra engednek következtetni, hogy egyes szakmákban nagyon nagyok a hiányosságok, míg másutt elviselhetőbb a helyzet. A válaszok megoszlása a következő volt: 3 fő szerint a körülmények teljes mértékben megfelelők, 27 fő szerint közepesen, 25 fő szerint kevéssé felelnek meg az elvárásoknak, 1 fő szerint teljesen elfogadhatatlanok. Az interjúkból az is kiderült, hogy elsősorban a természettudomány tárgyainak oktatásában nehéz a megfelelő tárgyi feltételeket biztosítani, ezen kívül a teremhiány, a nagylétszámú csoportok és az órarendi nehézségek okoznak gondokat. Az oktató-nevelő munka tárgyi feltételeinek hiányosságai tapasztalatunk szerint azonban nem hagynak mély nyomokat az oktatók közérzetén.

Sokkal nagyobb jelentőséggel bír a közérzet szempontjából a munkahelyi légkör, a jó munkahelyi légkör kritériumai és meglepte azonban nagy eltéréseket mutat az egyes munkahelyeken, mint azt táblázatunk is mutatja:

Kritériumok	Részben megvan	Megvan	Nincs meg	Nem válaszolt nem tudja	Összesen
Jó közösség	3	15	14	12	44
Demokrácia	3	3	17	6	29
Megbecsülés, értékelés	6	4	19	10	39
Arányos tehervállalás	1	—	2	1	4
Szervezettség és megfelelő információk	1	—	6	1	8
Jó vezetés	3	3	7	3	16
Megfelelő ellenőrzés	1	1	4	1	7
Szakmai tudás, legyelmezett munka	3	6	8	3	20
Tárgyi feltételek	—	3	5	2	10
Szocialista tanár—diák viszony	1	1	—	1	3
Pozitív világnézet	—	1	—	—	1
Perspektíva, biztonságérzet	—	1	—	—	1
Összesen:	22	38	82	40	182

A közérzet szempontjából mintegy összefoglaló kérdésnek szántuk, hogy kinek mekkora erőfeszítésébe kerül munkája elvégzése, kiderült azonban, hogy feltételezéseinkkel ellentétben ennek a tényezőnek sincs döntő hatása. A kérdőívvel megkérdezett 56 fő közül 7 nagy nehézségek árán tud csak eleget tenni a követelményeknek, 5 fő könnyedén, a többiek — 44 fő — kisebb-nagyobb zökkenőkkel végzik munkájukat. Nyilvánvaló, hogy ezeknek a zökkenőknek az értékelése teljesen szubjektív, a problémát azonban mégsem ez okozza. Azok közül ugyanis, akik nagy nehézségek árán tudják csak elvégezni munkájukat, 3 fő közérzete 6, 7, illetve 8 pontos, míg a munkájukat könnyedén

végzők között is van egy 2 pontos közérzetű, egyébként egyetlen ebben a min-
tában.

Meg kell jegyezni, hogy a munkavégzés nehézségének szubjektív érzete nagyban függ attól, hogy milyen követelményeket támasztanak az egyénnel szemben. A főiskolai követelményrendszer elemzésébe ezúttal nem bocsátkozunk bele, ennek vizsgálatát a hallgatók szempontjából korábbi cikkünkben már megtettük, s nyilván az oktatók szempontjából történő elemzés is nagyobb teret kívánna, melyre a jelen cikk keretei között nincs lehetőség. Erre vonatkozóan csak azt az ismételt megjegyzést tesszük ezúttal, hogy ezek a követelmények sem mennyiségileg, sem minőségileg mindezideig nem voltak kellően tisztázottak, s természetesen ez a tény jelentősen befolyásolja az oktatóknak saját magukról, munkájukról alkotott képét, önértékelését.

Az oktatómunka színvonalának megítéléséhez kiegészítő információt nyújtottak azok a válaszok, amelyeket a következő kérdésre kaptunk: „Véleménye szerint az Ön által oktatott hallgatók gondolkodásában van-e az Ön munkájának hatása?” A kérdésre senki nem válaszolt nemmel, s ez minden bizonnyal fedi a valóságot. Saját megítélése szerint kevés hatása van 28 oktatónak (ez a szám is reálisnak látszik), mely elég nagy szám. Jelentős hatást tulajdonít a munkájának 18 és döntő hatást 1 oktató. Nem válaszolt 9 fő. Érdekes e tényezőnek a közérzetre gyakorolt hatását megvizsgálni. Két 10 pontos közérzetű oktatónak kevés, illetve jelentős hatása van, az 1 két pontos közérzetű oktatónak pedig döntő, a kérdésre adott válasza szerint. A többi válasz elég heterogén elosztású volt.

Az eddigiekből is bizonyára kitűnt, hogy a munkahelyi tényezők egyike sem bír önmagában döntő hatással a közérzetre, annak ellenére, hogy együttesen jelentősen befolyásolják azt, s így természetesen sok mindent figyelembe kell még vennünk a közérzet meghatározásánál. A külső hatások között fontos szerep illeti meg a társadalmi hatásokat, és azt is, hogy az egyén saját magát, illetve azt a réteget, melyet maga is képvisel, hogyan látja, hová helyezi el a társadalomban.

Társadalmi problémák, társadalmi presztízs

Arra a kérdésre, hogy mennyire érzékelik a társadalmi problémákat, 1 fő úgy válaszolt, hogy egyáltalán nem érzékeli, 26 fő kevésbé, 29 fő pedig nagyon erősen érzékeli. Azok, akik erősen érzékelik a nehézségeket, a részletező kérdésre legnagyobb arányban a megélhetési költségek emelkedését, az általános morális színvonal romlását és a főiskolai anyagi keretek csökkenését emelték ki. A problémákat kevésbé érzékelők között is az életszínvonal megtartása miatti erőfeszítések, a közömbösség, az emberi magatartás hiányosságai a leginkább emlegetett tényezők.

Az interjúkban erre a kérdésre is részletesebben kitérhettünk, így itt még több indok került elő. Az életszínvonal problémáján kívül a világpolitikai helyzet, a feszültség, a háború és béke kérdése, valamint az ország belső helyzetének neuralgikus pontjai kerültek elő. Többen említették, hogy régebbi belső problémáink egy részét mindezideig nem sikerült megoldani, így a megoldatlan helyzetek halmozódása aggodalomra adhat okot. Felvetették a fiatalok problémáját is, miszerint a legfőbb baj az, hogy őket az anyagi jólét kezelhetlenné teszi, s elvesztették az erkölcsi normák egy részét is. A „felnőtt” társadalom hibáját látják abban, hogy képtelennek bizonyult alapvető szocialista értékek átadására. Itt merült fel az ideológia kérdése is, mely sokszor nem

bizonyul hitelesnek a fiatalok előtt éppen az említett problémák miatt, s melynek hitelesítéséért éppen az oktató-nevelő munkának kell igen nehéz küzdelmet folytatnia.

Ugyanezekkel a problémákkal kapcsolatban tettük fel azt a kérdésünket is, hogy kinek vannak szorongásai, félelmei, és mivel kapcsolatban. A szorongások leggyakoribb okaiként az elidegenedés, a karrierizmus fokozódása, a létbizonytalanság, a jövőért érzett aggodalom szerepeltek, s itt is felbukkant a fiatal nemzedék iránt érzett féltés is.

A társadalmi hatások értékelésén kívül a pedagógus pálya társadalmi presztízsének érzésére is kíváncsiak voltunk, s ennek feltérképezéséhez egy-egy táblázatban néhány foglalkozás elméletileg helyesnek tartott, illetve jelenleg a társadalomban észlelt megbecsültségi fokának összehasonlítását vettük segítségül. Be kell vallanunk, hogy az erre vonatkozóan feltett kérdésünk igen nagy ellenszenvet váltott ki a kérdezettben. Sokan rangsorolás helyett azt válaszolták, hogy nem tudják, mi alapján rangsoroljanak, a megbecsülés elég tág kategória, mások pedig úgy vélekedtek, hogy mindegyik foglalkozást egyformán kell kezelni, egyformán meg kell becsülni. Ezzel a véleménnyel természetesen magunk is egyetértettünk, bár úgy gondoljuk ugyanakkor tudomásul kell venni, hogy a társadalom akkor is rangsorol a foglalkozások között, ha az egyénnek nehezebbre esik. Szeretnénk arra is utalni, hogy a kérdéssel az volt a célunk, hogy a pedagógusoknak saját magukról, illetve a foglalkozásukról alkotott képét megközelítsük, és egyúttal képet kapjunk arról is, hogy más foglalkozások megítélésében mennyire egységes ez az értelmiségi réteg, mely magában foglalja egyúttal a főiskola oktató gárdáját is.

*A foglalkozások társadalmi rangsora**

Foglalkozás	1.	2.	3.	4.	5.	6.	Pontok	Végző helyezés
Orvos	—	1	3	6	7	32	262	1.
Maszek autószerelő	5	10	9	9	13	3	171	3.
Függetlenített párttitkár	3	8	12	14	8	4	165	4.
Építészmérnök	2	8	10	11	16	2	184	2.
Pedagógus	26	8	10	3	—	2	96	6.
Bányász	12	13	6	7	3	8	138	5.

* (A fenti és az alábbi táblázatban az 1. rovat a kisebb, a 6. a legnagyobb megbecsülést jelenti. Az elemzésben és a sorrendben fordítva van.)

A foglalkozások helyes rangsora a válaszoló oktatók szerint

Foglalkozás	1.	2.	3.	4.	5.	6.	Pontok	Helyezés
Orvos	—	2	3	2	14	9	145	1.
Maszek	26	2	—	1	—	—	39	6.
Párttitkár	1	8	11	7	2	1	94	4.
Építészmérnök	—	9	13	6	2	—	91	5.
Pedagógus	—	2	2	14	8	4	142	2.
Bányász	2	5	—	2	5	16	141	3.

A két rangsor összehasonlításából az derül ki, hogy az orvos és a függetlenített párttitkár megbecsültsége egyező a gyakorlatban is elfogadhatóval, a többi foglalkozási kategóriáé azonban eltér ettől. A legnagyobb a különbség a pedagógusok esetében figyelhető meg. Egyébként a válaszok heterogén voltából úgy tűnik, hogy a pedagógusok annál biztosabban és egységesebben ítélik meg egy-egy foglalkozás társadalmi helyét, minél távolabb esik tőlük. Ebben az esetben az építészmérnök kategória megítélése volt a legegységesebb.

A családi és az anyagi körülmények hatása a munkavégzésre

Mint az köztudott, az anyagi helyzet szorosan összefügg az otthoni munkakörülmények megfelelő színvonalával. A tanár-lét megköveteli, hogy az ember ne csak a munkaidejében dolgozzék, hanem azon kívül is, s ennek legmegfelelőbb színtere lehet az otthon. (Természetesen léteznek még olyan megoldások is, mint a könyvtár, vagy kultúrház, de ott szívesen csak addig dolgoznak, amíg muszáj, vagyis, ha a munkát nem lehet hazavinni.) Az otthoni munkakörülmények és a lakáshelyzet tehát egymás meghatározói, mint az az alábbi táblázatból is kitűnik.

Az otthoni munkakörülmények megítélése és a lakás szobaszáma

Megítélés Szobaszám	Optimális	Kielégítő	Nem kielégítő	Összesen
1 szoba	—	3	5	8
2 szoba	2	11	7	20
3 szoba	7	16	1	24
4 és több	3	1	—	4
Összesen	12	31	13	56

Ugyanakkor látható az is, hogy a munkakörülmények minősítése nem egyenes függvénye a lakás szobaszámának. Feltűnő kivételt csupán a 4 szobás lakások „kielégítő” és a 2 szobás lakások „optimális” kategóriába sorolása jelent. Valószínű azonban, hogy ebben az esetben a családi élet szervezésének különbözőségei és a családnagyság okozzák az eltéréseket. A családi körülmények és a munkavégzés otthoni feltételei közötti összefüggést az alábbi táblázat szemlélteti.

A körülmények hatása a munkavégzésre	Gyerke nincs	Van gyereke					Összesen
		1	2	3	több	össz.	
segítik	5	7	10	2	1	20	25
néha zavarják	5	7	10	2	—	19	24
közömbösek	—	1	2	—	—	3	3
akadályozzák	1	—	1	2	—	3	4
Összesen	11	15	23	6	1	45	56

A táblázatból látható, hogy a család általában segíti, ritkán zavarja a munkavégzést. Más kérdés, hogy ez mennyiben pszichikai és mennyiben gyakorlati segítséget jelent. A munkahelyi elfoglaltságok időzítése és a családi

teendőkkel való összeegyeztetése mint törekvés valószínűleg együttesen eredményezi a pozitív válaszokat. Mindannyian találkoztunk azonban azzal a teljesen természetes törekvéssel, mely elsősorban a nagycsaládosok részéről nyilvánul meg, hogy a délutáni, vagy estébe hajló kötelezettségektől megszabaduljanak. Figyelemre méltó, hogy a nagycsaládosoknál is előfordul, hogy a család segíti a munkavégzést, s a gyermekteleneknél is az „akadályozzák”, vagy a „néha zavar” minősítés.

A fenti pozitív képet támasztja alá a magánélet értékelése is. 56 főből 31 fő harmonikusnak minősítette a magánéletét, s ez több mint a megkérdezettek fele. Kielégítőnek találja 14 fő, feltehetően azok, akiknek a munkáját lényegében nem zavarják magánéleti problémák. 9 fő elviselhetőnek, 2 fő tarthatatlannak ítélte magánéletét.

Vannak olyan jelenségek is, melyeknek létre csak következtetni lehet abból, amit az interjúalanyok elmondtak. Ilyenek a leszűkülő baráti kör, az emberi kapcsolatok tartalmatlanná válása, az elidegenedés megjelenése az intim szférában. 56 oktatóból 3-nak egyáltalán nincs barátja, ezt a barátságból való kiábrándultsággal magyarázták. Egy oktatónak általában 2—3 barátja van. Feltűnő jelenség, hogy a tanároknak nincs nem értelmiségi barátjuk. A legtöbb főiskolán kívüli baráti kapcsolata a tanársegédeknek van. Ez arra utal, hogy minél több időt tölt valaki a főiskolán, annál inkább megszűnnek a külső kapcsolatai, a belső kapcsolatok pedig általában meglehetősen felszínesek lehetnek, mivel másutt majdnem mindenki panaszkodik a megfelelő munkahelyi légkör, az építő együttműködés hiányáról. Úgy látszik, hogy a társas kapcsolatok mintegy kényszerből egyre inkább a főiskolán belülre kerülnek, de ezek nem töltik be az igazi barátság funkcióit. Ezt az észrevételt látszik bizonyítani az a 3 válasz is, mely a barátságból való kiábrándulást tartalmazza. A nem értelmiségi barátok szűk köre (8⁰/₀) bezártságra utal.

Egészségi állapot

E kérdéscsoport megfogalmazásakor azzal a feltevessel éltünk, hogy az egészségi állapot és a mindennapi kondicionáltság nagy hatással van az oktatók közérzetére, ezért ezekre a kérdésekre elég részletesen kitértünk a kérdőívekben és az interjúkban is.

Kiderült, hogy az egészségi állapot nem függ szorosan össze az életkorral, legalábbis a főiskola oktatói esetében nem. A megkérdezettek válaszainak megoszlása korcsoportok szerint a következő:

Életkor	24—30	31—35	36—40	41—50	51—	Összesen
Egészségi állapot						
Kitűnő	1	4	3	9	1	18
Néha rosszul érzi magát, egyébként jó	7	7	7	9	1	31
Állandó problémái vannak, de a munkáját rendszeren elvégzi	—	1	1	2	1	5
Tulajdonképpen táppénzen kellene lennie	—	—	—	1	—	1
Akadályozza a folyamatos és színvonalas munkavégzésben	—	1	—	—	—	1
Összesen	8	13	11	21	3	56

Az életkor és az egészségi állapot között a táblázat alapján mindössze 0,13-as korrelációt találtunk, ugyanakkor a mindennapi életben sokkal több panasszal találkozhatunk. Úgy látszik — és talán nem merész ilyen következtetést levonni —, hogy a panaszok jó része neurotikus tendenciákból fakad. Erre utal azoknak a válaszoknak a megoszlása is, amit a „Mit tesz Ön, ha valaki, vagy valami felidegesíti?” kérdésre kaptunk. Azt, hogy „ilyen nem fordulhat elő” senki sem jelölte meg, viszont igen változatosak azok a módszerek, melyeket ilyenkor alkalmaznak a válaszadók. Nagy számban találtunk az idegesség levezetésére egészségkárosító módszereket.

Az egyéb válaszokból derült ki, hogy az idegesség feloldásának más módjaival nem nagyon rendelkezünk. 6 fő írta csak a lehető legjobb módszert, hogy igyekszik megoldani az őt nyugtalanító problémát. 3 fő ilyenkor, elsősorban otthon, kibeszéli magából a baját, 2 fő ilyen esetben önvizsgálatot végez.

Az egészségi állapotról kialakítható kép az interjúk válaszok alapján valamivel rosszabb. A kérdőívek alapján egészségesnek tekinthető 49 fő, az interjúkban válaszoló 30 fő közül azonban csak 10 egészséges embert találtunk. 11-en küszködnek valamilyen jól körülhatárolható betegséggel és 9 főnek vannak neurotikus panaszai. Úgy hisszük, hogy az általános egészségi állapot valahol a kettő között helyezkedik el, de így sem kimondottan rossz. Ha a tanárok kihasználnák az intézmény adta sportolási, testnevelési lehetőségeket, minden bizonnyal kevesebb neurotikus panasz és kevesebb egészségre ártalmas idegesség levezetési módszer jellemezne bennünket. Azonban ahogy az előzőekből és a következőkből is kitűnik, majdnem mindenki időhiánnyal küzd. Sem az intézmény, sem a tanszék, sem az egységek nem tudják olyan módon megszervezni az idejüket, hogy abban a munka, a sport, a családdal való aktív foglalkozás kellő arányban kapjon helyet. Ezért is érzik annyian és olyan hangsúlyozottan időrablásnak a különböző eredménytelen ülésezések és értekezletek, jelentések írása és adminisztratív ügyintéзések idejét.

A közérzet javításának lehetőségei

A közérzet javításának lehetőségeire vonatkozóan azt a kérdést tettük fel, hogy ki-k tudna-e olyat kívánni, amelynek teljesülése döntően pozitívan befolyásolná a közérzetét. A kérdésre negyvenen válaszoltak határozott kívánsággal, melynek típusai a következők voltak:

Családra vonatkozó 5,
Egészséggel kapcsolatos 2,
Főiskolával kapcsolatos 23,
Társadalommal kapcsolatos 7,
Időhiánnyal kapcsolatos 15,
Egyéb magánjellegű 12.

A beosztás szerint is megvizsgáltuk a kívánságok típusait. Ennek eredménye az lett, hogy megállapíthattuk, a főiskolai tanárok valamennyien a főiskolával, a munkavégzéssel kapcsolatos kívánságokat soroltak fel. Docensi beosztásban azonos arányban kívántak anyagi jellegű javulást, munkavégzéssel kapcsolatos dolgokat és több időt. Úgy tűnik, hogy a legkevesebb idejük az adjunktusoknak van, az ő kívánságaik között is jelentős helyet foglalnak el a főiskolával kapcsolatos és az anyagi jellegű kívánságok, és nekik van a legtöbb magánéletre vonatkozó kívánságuk is. A tanársegédek — helyzetükre tel-

jesen jellemző módon — magánjellegű és anyagi jellegű kívánságokat fogalmaztak meg.

A korcsoport szerinti bontás ezt a képet annyival korrigálja, hogy az anyagi jellegű kívánságok eléggé függetlenek a kortól, a magánjellegű kívánságok legtöbbje pedig 30 év alatt, illetve 40 és 50 év között található.

Az időhiány legrosszabbul a 36—40 éveseket érinti. Ez egyébként a közérzetet meglehetősen befolyásoló tényező.

Tekintsük át a kívánságok — vagyis a hiányterületek — és a közérzet összefüggését az alábbi táblázat alapján:

kívánság típusai	átlagos közérzet
családi és magánjellegű	6,0
egészségi	6,0
anyagi	5,6
főiskolával kapcsolatos	5,9
társadalmi jellegű	6,3
idő	5,7
nem kívánt	7,13

Látható, hogy akik nem kívántak, valóban következetesen válaszoltak, hiszen átlagosan ezeknek az oktatóknak a közérzete a legmagasabb pontértékű. (Természetesen itt is vannak kivételek, akiknek a közérzete alacsonyabb pontértékű, mégsem volt kívánsága.)

Meglepőnek találtuk, hogy a társadalmi jellegű kívánságok mennyire nem függnek össze a rossz közérzettel. A 6,3-as közérzeti átlag arra enged következtetni, hogy a jelzett társadalmi problémák nem befolyásolják jelentősen mindennapi életünket, nincsenek ránk igazán nagy hatással. Negatív irányban leginkább az időhiány befolyásol, ezt lépten-nyomon tapasztalhatjuk is. Ez után következnek az anyagi helyzet tényezői, majd a főiskola problémái. Az egészségi állapot és a magánélet, a családi körülmények is láthatóan döntően befolyásolják a közérzetet, hiszen az itteni közérzeti átlagok állnak legközelebb az alapminta közérzetének átlagához.

A főiskolai hallgatók közérzetének meghatározó tényezői

A főiskola mint munkahelyi környezet jelentős mértékben, 46,845%-ban, befolyásolja a hallgatók közérzetét is. Ezekkel a tényezőkkel foglalkoztunk az előző számban megjelent cikkünkben (A tanárképzés problémái hallgatói szemmel. Baranya Művelődés 1982/1.), így most közérzetük egyéb meghatározóival kívánunk foglalkozni.

A hallgatók egzisztenciális viszonyai

Ha summás értékelést akarunk adni, akkor azt kell mondanunk, hogy hallgatóink anyagi viszonyai az 1980—81-es évben jók, átlagosak voltak. Kivívó eseteket nem találtunk. Az a pénz, amiből gazdálkodhatnak 500-tól 2000 Ft-ig terjed, ha azonban csak azt nézzük, hogy a zsebpénznek tekinthető összeg mennyi, azt körülbelül 500 Ft-ban lehet meghatározni. A hallgatók véleménye szerint a jövedelemigazolások nem tükrözik a valódi helyzetet, le-

felé szépitenek. A jelenlegi ösztöndíjrendszer, a szociális segélyek és a kategóriával járó kedvezmények és jogok kiegyenlítik a rosszabb jövedelmi viszonyokkal rendelkező hallgatók és a magasabb kategóriába tartozók közötti lényeges különbségeket. Ehhez kiegészítő jövedelmeként rendszeres vagy alkalmankénti munkából származó jövedelem is járul. A munka azonban nem az anyagi szükségesség következménye, hanem általában az adott szakból adódik. Az interjúkban megvizsgált 103-as sokaság anyagi viszonyaiból az derül ki, hogy a hallgatók havonta átlagosan 1293,20 forinttal gazdálkodnak. A jövedelemforrásokat elsősorban a szülőktől kapott pénz, illetve a szociális segély és az ösztöndíj jelentik.

A hallgatók megoszlása a bevételi források nagysága szerint (fő)

Nagyságrend	Összeg/Ft/hó						Átlag/Ft
Forrás	0—300	301—500	501—1000	1001—1500	1501—2000	2000—	
szülő	13	18	32	14	7	4	781,80
ösztöndíj, segély	20	22	24	6	—	1	565,08
óraadás, tanítás	17	7	—	—	—	—	237,50
alkalmi munka	9	2	2	—	1	—	394,80
egyéb	5	1	2	3	1	1	842,30

Nem válaszolt 2 fő.

A vizsgált sokaságban összesen 11 főt találtunk, akik a szüleiktől nem kapnak pénzt, és egyetlenegy, aki ad pénzt a szüleinek. A szülőktől kapott összeg átlagát tekintve leggyakoribb az 500-tól 1000 Ft-ig terjedő kategória. Természetesen a legnagyobb pénzüsszegekkel azok gazdálkodnak, akik albérletben laknak, a pénzüsszeg nagysága azonban ebben az esetben semmi hatással nincs az átlagos életszínvonalra.

Kiadások	Költ rá		Nem költ		Nem válaszolt	Átlag
	fő	%	fő		fő	
Koll., albérlet	90	87,4	9		4	548,3
Élelmiszer	88	85,4	9		6	302,6
Ruházat	52	50,5	43		8	244,2
Könyv, színház, mozi	89	86,6	6		8	134,2
Ital	32	31,1	63		8	114,0
Egyéb	72	69,9	23		8	100,0
Egyéb (hazautazás pl.)	61	59,2	24		8	813,1

Ha a kiadások összetételét nézzük, látható, hogy a legnagyobb összegek albérletre, kollégiumra, illetve élelmiszerekre fordítódnak. A kiadási rangsorban a harmadik helyet a ruházatkódás foglalja el, az interjúk során azonban kiderült, hogy saját ruházatkódásukat általában azok fedezik, akik a szülőktől legalább 1500 Ft-ot, vagy azt meghaladó összeget kapnak. A többi tételek, így könyv, színház, mozi, ital, hazautazás megoszlása egyszersmind a hallgatók életmódjára is ad információkat. Kollégiumra, albérletre és élelmiszerekre szinte mindenki költ, aki nem a szüleinél lakik. Ruházatra a hallgatók egy része költ csak, általában azok, akiknek viszonylag magas összeg áll rendelkezésére az önálló gazdálkodáshoz. Kultúrcikkekre megint csak az első két kategóriát jellemző magas arányokat találjuk, tehát mindenki fo-

gyasztója a kulturális javaknak. Az úgynevezett egyéb címszó alatt is magas arányok és összegek szerepelnek, itt azonban nagyon is gyakori és megfogható a háttér, a hazautazási költségek miatt ilyen magas ez a summa. Ezeket a költségeket nemcsak a távolság, hanem a hazautazás gyakorisága is determinálja, sőt inkább az utóbbi, mert a viszonylag messze lakó hallgatók is nagy sűrűséggel látogatnak haza. Nagyon kevés azoknak a hallgatóknak a száma, akik havonta egyszer legalább ne mennének haza, és viszonylag magas a száma azoknak, akik hetente teszik ugyanezt.

Az ötödik kategóriába soroltuk az italt. Már csak azért is fontosnak tartottuk, hogy rákérdezzünk erre, mert az életmódra vonatkozó kérdéseknél és a főiskolások erkölcsi normáit vizsgálva megkerülhetetlen. Ha csak magát az arányt tekintjük, hogy a hallgatók 89⁰/₀-a költ kultúrcikkre és csupán 32⁰/₀-a italra, akkor kedvező a kép.

Kiadások nagyságrendi megoszlása, %

Kiadások nagyságrendi megoszlása, %

Kiadás típusa Helyezés	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1.	82,4	22,2	17,3	8,2	6,0	2,9	8,6
2.	10,6	50,6	32,7	24,7	18,2	10,7	34,5
3.	4,2	24,7	32,7	25,9	27,2	32,8	32,7
4.	2,3	2,5	13,5	27,0	18,2	34,3	19,0
5.	—	—	3,8	10,7	18,2	16,4	5,2
6.	—	—	—	1,1	9,0	2,9	—
7.	—	—	—	2,3	3,0	—	—

Ha viszont a helyezéseket tekintjük és a ráfordítások összegét, akkor már kedvezőtlenebb viszonyokat találunk. Az interjúk során az is megfogalmazódott, hogy a fiúk egy része különösen sok időt tölt el különböző vendéglátóipari egységekben. Természetesen nem arról van szó, hogy minden bejelölt italkiadás konstatálásában rögtön alkoholizmust látunk, hanem pusztán arról, hogy a háttérben — a hallgatók által is konstatált — normális életszínvonalon kívül kirívó esetek is megbújnak.

A kiadások összetétele szakonként is mutat eltéréseket, melyre megint csak az interjúk során derült fény. A két legjellemzőbb megjegyzés egyrészt a testnevelés szakosokra vonatkozott, akiknek az élelmiszerekre fordított kiadásaik átlag fölöttiek, a másik elsősorban a humán szakosokra, akik nagyobb összeget fordítanak könyvre, színházra, hangversenyre. Összességében a főiskolások életműve jónak mondható, kiegyensúlyozott megélhetést biztosító középszint a meghatározó, amely elsősorban a szülői támogatásnak köszönhető. A fogyasztási struktúra — a felsorolt különbségeket és kritikai észrevételeket figyelembe véve is — normális átlagot képvisel. Ezzel is magyarázható, hogy az anyagi helyzetnek a közérzetre gyakorolt negatív hatását sehol sem fogalmazták meg. Köztudott azonban, hogy az egzisztenciális viszonyoknak csak az egyik alkotó eleme az anyagi helyzet. Ide kell sorolnunk az elhelyezkedési lehetőségeket, a pedagógus pálya megbecsültségét és a főiskolai évek alatti normális élet, önmegvalósítás lehetőségeit is. Ezeken a területeken már nem annyira egyértelmű a kép.

Arra a kérdésre, hogy van-e a főiskolán lehetőség a megfelelő magánélet kialakítására, eléggé ellentmondásos válaszokat kaptunk. A kérdés megfogalmazásakor első lépésben a magánéletet mindenki a szerelemmel és a partnerkapcsolatokkal azonosította, majd csak utána tágult a kör az egyéni életmód egyéb összetevőinek megfogalmazására. Végül is a legtöbb csoportban inkább a normális magánélet kialakításának akadályairól beszéltek. A tipikus negatív jelenségek között első helyen szerepelt a kollégiumi élet, több szempontból is. Egyik oldalról igaz, hogy az ember közösségi lény, de ezzel együtt időnként szüksége van magányra, feltöltődésre, s ezt a kollégiumi viszonyok miatt nem tudja biztosítani magának. (Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a vizsgálat óta megépült új kollégium jelentős javulást hozott ezen a téren.) Másrészt kollégiumi viszonyok között mindenki mindenről tud, gyakran illetéktelenül beavatkoznak egymás dolgaiba, s ha valakinek már kialakult partnerkapcsolata van, ez is a széles közvélemény előtt bonyolódik. Súlyos problémának tartják, hogy sokkal több a főiskolások között a lány (1724 hallgatóból 1283 lány). Néhányan határozottan megfogalmazták, hogy már a csoportlégkör is más, ha koedukált csoportról van szó. Ugyanakkor megjegyezték azt is, hogy aki a baráti és partnerkapcsolatokra helyezi a hangsúlyt, az általában kiszakad a csoportból, a közösség számára elveszik. Különösen így van ez, ha partnerkapcsolatai és barátai a lakóhelyén vannak. A hallgatók többsége lehetetlen állapotnak tartja, hogy az egyetlen ismerkedési lehetőség, ha ezt annak lehet nevezni, a disco. A diákoknak csak kis része, a kérdőívvel megkérdezettek 12,6%-a él házasságban, az interjúval megkérdezettek harmad-negyedéves csoportjainál csoportonként 1—2 ilyen hallgatót találtunk. Tehát a fentebb említett partner- és barátkeresési problémák a hallgatók jelentős részét érintik. Az is figyelemre méltó, hogy a megkérdezettek 40%-ának van a főiskolán kívüli barátja.

A partnerkapcsolatok iránti érdeklődésünk némi ellenérzést váltott ki a hallgatókból, feltehetőleg kényes témának tartották, mert az ezzel kapcsolatos kérdésekre 34%-ban nem válaszoltak. A válaszok alapján a fiúk 51,6%-nak, a lányok 55,6%-nak van partnerkapcsolata. A kapcsolatok átlagos időtartama a fiúknál 14,2 hónap, a lányoknál 17 hónap. A hallgatók ilyen jellegű és baráti kapcsolataira az a jellemző, hogy szélesebb körből válogatják őket, mint az oktatók, ebből a szempontból nyitottabbak. A baráti kör, a közösség, a társas kapcsolatok tapasztalataink szerint általában erős befolyással vannak a hallgatók közérzetére. Akiknek a közérzete rossz, illetve közepes, azok indokai között 18%-ban a közösség hiánya, 16,2%-ban beilleszkedési problémák szerepelnek. A jó közérzetű hallgatók indokai között, 33,3%-ban a jó hangulat, jó csoportlégkör, 12,3%-ban nem főiskolai viszonyok, mint például a város adta lehetőségek, szerepelnek.

A hallgatók többségének a szülőkkel való kapcsolata normálisnak mondható; komoly, generációs problémák nincsenek, a szülők — mint az a válaszok többségéből kiderült — kellőképpen felnőttként kezelik gyerekeiket. Erről tanúskodik az a tény is, hogy a hallgatók megfelelő mértékben vesznek részt az őket érintő kérdések eldöntésében, ugyanakkor a szülők megfelelő anyagi támogatásban részesítik gyerekeiket.

A saját családdal rendelkező hallgatók véleménye szerint a házasság csak ott egyeztethető össze a diákközösségbe való beilleszkedéssel, ahol a házastárs szintén főiskolás, esetleg csoporttárs, vagy pedig nincs olyan közös-

ség, amihez alkalmazkodni kellene. Ellenkező esetben a két életforma összeegyeztetése problémákat okoz.

A hallgatók életmódjáról napi időbeosztásuk és átlagos hétköznapi és ünnepnapi időtöltésük is képet ad. A hallgatók heti óraszámuk ugyan szakonként változó, de átlagosan igen magas (29,75 óra), így hozzávetőleg napi 9—10 óra szabad idővel rendelkeznek. Ebből átlagosan 2—3 órát töltenek órán kívüli tanulással, edzéssel és gyakorlással, 1—1,5 órát tesz ki a napi tisztálkodás, háztartás, bevásárlás stb. A fennmaradó napi 4—5 óra maradhatna olvasásra, kultúrára, szórakozásra, beszélgetésre. Az életvitel ellentmondásait jelzi, hogy ezzel az idővel a hallgatók többsége nem tud elszámolni, s még kevésbé tud elszámolni a hét végi szabadnapokkal (még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy egyesek gyakran hazautaznak). Tehát a magas óraszám egyrészt kimeríti a hallgatókat, másrészt a főiskolai lét többségükben nem alakítja ki az önművelés, kutatás, szórakozás iránti igényt a szükséges mértékben. Így az optimálisnál több időt töltenek el passzív pihenéssel, semmittevéssel és tartalmatlan szórakozással.

Az oktatókhoz hasonlóan a hallgatók közérzetét is befolyásolja leendő pályájuk presztízse. Őket is megkérdeztük arról, hogy milyen helyet foglal el a pedagógus pálya a foglalkozások társadalmi megbecsültségi sorrendjében. A kérdést legalább annyi ellenérzéssel fogadták, mint az oktatók. Azt még általában vita nélkül megállapították, hogy egyes szakmákhoz képest milyen helyet foglal el a pedagógus pálya, de az ideális rangsor felállítására a kérdőívvel megkérdezett 103 főből nem válaszolt, pontosabban a válaszadás alól azzal az indokkal tért ki a többség, hogy nincs szükség ilyen megkülönböztetésre, minden szakmát egyaránt meg kell becsülni, minden szakma egyaránt fontos, és csak az alapján lehet különbséget tenni, hogy ki hogyan végzi a munkáját. Ha mégis megkísérljük a beérkezett válaszok alapján a jelenlegi állapotokat tükröző és az ideális rangsort felállítani, ilyen kép tárul elénk:

Foglalkozási rangsor	a jelenlegi állapotok szerint	Ideális rangsor
Orvos	1	1
maszek autószerelő	4	6
függetlenített párttitkár	3	5
építészmérnök	2	4
pedagógus	5	2
bányász	6	3

A kép megközelítőleg ugyanaz, mint amit az oktatói megkérdezések alkalmával nyertünk, különösen ami a pedagógusok helyezését illeti. Itt és ott is megfogalmazódott az a vélemény, hogy talán még szemléletesebb képet kaptunk volna, ha csak értelmiségi szakmákat hasonlítottunk össze egymással. A kép alapján és az előzetesen megfogalmazott okok és hiányosságok ellenére, melyek a pedagógusok anyagi helyzetében, szakmai tudásában, munkához való viszonyában fellelhetők, tudomásul kell venni azt, hogy a pálya társadalmi megbecsültségének ismerete, a hallgatókra váró egzisztenciális kilátások, a hallgatói attitűd minőségét befolyásoló tényezők.

A főiskolai hallgatók átlagos közérzeti értéke a 10 pontos skálán 6,05 pont, ami összecseng az oktatói közérzettel, s ami nem tekinthető jónak. A főiskolai belső viszonyok és a hallgatói közérzet közötti korreláció szoros-

sága 0,684, a korreláció négyzete 0,46845 volt, tehát a főiskolai belső viszonyok 46,845%-ban határozzák meg a hallgatói közérzetet. Arra vonatkozóan, hogy volt-e, s ha igen, milyen jellegű kiemelkedő élményük a főiskolán, a kérdőívvel vizsgált 103-as sokaság 74,8%-a nemmel válaszolt. A fennmaradó 25,2%-on belül, akik igennek válaszoltak, az összsokaság 6,7%-ának ez az élménye negatív élmény volt, pozitív és negatív élménye volt az összsokaság 4,9%-ának, s csak 13,6%-nak volt egyértelműen pozitív élménye. Rosszul érzi magát a főiskolán a megkérdezettek 22,7%-a, közepesen 28,8%-a és jól 48,4%-a. Akik rosszul érzik magukat, 4,3 pontos, akik közepesen, 5,7 pontos, akik jól, 7,2 pontos átlagos közérzettel rendelkeznek.

A hallgatók kérésünkre felsorolták azokat a tényezőket is, melyekre nem kérdeztünk rá külön sem az interjúkban, sem a kérdőíveken, de ők fontosnak tartják a vizsgált témakör szempontjából. A kérdőívvel megkérdezettek 22,3%-a jelölt meg ilyen problémákat. Az interjúk során is minden csoport elgondolkodott ezen, de csak néhányan találtak kihagyott fontos kérdéseket, melyek közül a leggyakoribb a kollégiumi életre, a vizsgarendre és a menzára vonatkoztak. Összefoglalóan a rossz és közepes közérzet indokai a következők voltak:

Nem indokolt: 26%.

Indokok: közömbösség 10,8%,

időhiány, felesleges tevékenységi formák 16,25%,

demokratizmus hiánya 5,4%,

közösségihiány 18,9%,

beilleszkedési problémák 16,2%,

oktatás alacsony színvonala 5,4%,

nem megfelelő tanárok és a velük való rossz kapcsolat 10,9%,

egyéb (kollégiumi, órarend stb.) 16,2%.

A jó közérzet indokai:

nem a főiskolai viszonyok miatt (város, barát stb.) 12,3%,

lehetőségek széles skálája Pécs, főiskola 12,3%,

jó hangulat, csoportlégtör 33,3%,

sikerült beilleszkednie 10,6%,

gondtalan élet 7,2%,

jó tanárok 3,5%,

nem írt indokot 21,0%.

A felsoroltakból kibontakoznak annak az útnak a halvány körvonalai, mely a főiskolai követelményrendszer, demokratizmus, értékrend, közösségi élet kialakításával, javításával tendenciózusan magasabb színvonalú munka és morális szint elérését tehetné lehetővé, természetesen abban az esetben, ha ehhez mindenki a maga szintjén megfelelő mértékben teljesít.

VÍZCSAP UTÁN HIRCSAP?

Folytatódnak a kábeltelevíziós kísérletek Pécsen

„A tömegkommunikáció hatékonysága társadalmi-stratégiai kategória.”

A Tömegkommunikációs Kutatóközpont egy 1974-es tanulmányában olvasható ez a megállapítás; abban a tanulmányban, mely a tömegkommunikáció hatékonyságnövelése érdekében a párt- és állami vezetés felkérésére készült, és azóta több fontos intézkedés kiindulópontjául szolgált.

Ebben a tanulmányban szögezték le Magyarországon először, hogy a rádió és a tv-stúdiók vidéki hálózatának kiépítése kiemelt fontosságú társadalmi feladat.

És ugyanitt olvasható a következő javaslat is:

„Konkrét módon tanulmányozni kell a kábeles televíziózás hazai bevezetésének és elterjesztésének lehetőségeit és feltételeit. Kísérleti jelleggel meg kell kezdeni az olcsó, zártláncú televíziózás kibontakoztatását olyan helyeken, ahol erre igény és lehetőség mutatkozik (lakótelepek, egyetemi városok, fegyveres testületek stb.): illetve a már működő ilyen rendszerek eddigi tapasztalatait elemezni és összesíteni kell.”

Dolgozatunkban a kábeltelevíziózás pécsi lehetőségeiről, valamint a Magyar Televízió Pécsi Stúdiója által kezdeményezett és megvalósított műsorgyártási és műsortovábbítási kísérletek tapasztalatairól kívánunk számot adni.

A kábeltelevízió a nagyközönség számára hazánkban még alig ismert fogalom. A vezetők jó része se sokat tud róla. Szakmai körökben ugyanakkor divatteremtő — sajnos, gyakran misztifikálva és kizárólag a legfejlettebb országokra hivatkozva.

Mindezek a tények nehezítik az előrehaladást, pontosabban: az elindulást.

Fenti idézetünkkel egyrészt azt kívántuk bizonyítani, hogy a kábeltelevízió lehetőségeit központi szerveink időben felismerték; annak fejlesztését — az egész tömegkommunikációs rendszerrel összhangban, s annak egyik elemeként —, fontosnak ítélték; másrészt azt, hogy ennek ellenére mennyi még a nyitott kérdés.

Először Magyarországon

1979. április 2-án a következő felirat jelent meg Pécsen, pontosabban: Újmecesekaján a jól ismert embléma kíséretében a képernyőn. „Magyar Televízió Pécsi Körzeti Stúdiója — Kábeltelevíziós kísérlet.”

Senki sem tudja már megállapítani, hányan voltak szemtanúi ennek a pillanatnak; hányan látták ezt követően az első magyarországi, lakótelepi szintű, kábeltelevíziós műsort. Feltehetően sokan voltak azonban, mert más-

nap beszéltek róla a városban, és napokon át szóltak esténként a telefonok — új műsort sürgetve.

A nyilvános műsortovábbítási kísérletet, természetesen, több műszaki kísérlet előzte meg, melyek során az újmecsekaljai nagyközösségi antenna-erősítő állomását alkalmassá tették a Pécsi Körzeti Stúdió és a Pécsi Ingatlankezelő Vállalat fiatal szakemberei helyi műsorok indítására.

A Dunántúli Napló 1979. április 9-i számában így számolt be az eseményről:

„Április 2-án délután-koraeste nem lehetett venni Újmecsekalján a jogszláv tévéműsorokat. Viszont a zágrábi 1-es mellett — a 6-os csatornán — helyi műsort közvetítettek: az SZMT Tanácsköztársasági Kupa női labdarúgó-torna március 31-i döntőjét a pécsi sportcsarnokból, az operatőr Bárány György, a riporter Gombár János volt. Kísérleti adás volt ez, néhány lelkes szakember próbálkozása a rendelkezésre álló technika másirányú felhasználására.

Hétfőn délután már órákkal előbb együtt volt a technikai gárda az újmecsekaljai 17 emeletes tetején. A kis helyiségből — a felette lévő antenna-rendszer jeleit felerősítve — jut el a műsor a kábeltelevízió 7320 lakásba. Feladat volt, hogy a Sony képmagnón lejátszott műsort minél tökéletesebb minőségben továbbítsák. Ez kisebb-nagyobb zökkenőkkel sikerült: a kísérlet eredményes.

Ez az április 2-a nevezetes nap lehet még a hazai televíziózásban — a kábeltelevíziózás kezdete. Szándékosan nem születésnapot mondunk, az legyen majd az a nap, amikor ténylegesen megkezdődik a helyi műsortovábbítás.”

Az első sikeres kísérletet röviden újabb követte. A tv-stúdió kábeltelevíziós kísérleti csoportot szervezett, mely egyebek mellett azt a feladatot kapta, hogy derítse fel és vegye nyilvántartásba a városban lévő video-eszközöket. További feladata volt annak kipróbálása és bizonyítása, hogy „amatőr”, illetve „félprofesszionális” eszközökkel is készülhet elfogadható minőségű műsor. Ennek a kísérleti célnak rendkívül nagy jelentősége volt, a pécsi kábeltelevízió jövőjének alapján ugyanis a gondolat megszületése óta a különböző intézmények szellemi és technikai lehetőségeinek integrálásában látjuk.

1979 tavaszán a következő eredménnyel zárult a „leltár”:

Pécsi Vízmű:

- 1 db közvetítőkocsi, 3 db kamerával,
- 1 db Sony típusú képmagnó,
- 1 db Sony típusú editáló képmagnó,
- 1 db hangkeverő pult (6 csatornás), mikrofonokkal.

Gyakorló Iskola:

- a közvetítőkocsihoz csatlakoztatható képkeverő,
- Sony típusú szinkrongenerátor,
- a közvetítőkocsihoz csatlakoztatható trükk-keverő,
- 1 db kamera,
- 1 db képmagnetofon.

POTE:

- 1 db UMATIC képmagnetofon,
- 2 db Sony típusú képmagnó,

- 2 db BOSCH típusú kamera,
- kiegészítő berendezések.

Műszaki Főiskola:

- 1 db hordozható, telepről működő képmagnó,
- 1 db kamera,
- 1 db editáló képmagnó.

Tanárképző Főiskola:

- RF modulátor,
- hordozható képmagnó,
- editáló képmagnó.

PIK:

- nagyfrekvenciás video- és hangátalakító,
- a rendszer karbantartásával kapcsolatos felszerelések.

A második kábeltelevíziós műsort úgy állítottuk össze, hogy mind műfajilag, mind pedig az alkalmazott technikát tekintve, sokszínű legyen. Élő és rögzített blokkok váltogatták egymást. A nagy izgalommal várt adásra 1979. május 14-én került sor.

Idézzük ismét a Dunántúli Naplót:

„Kábeltelevízió, Pécs . . . Újmecekalja nagyközönségi antennára kapcsolt televíziókészülékein hétfőn este ezekkel a bevezető szavakkal kezdte az immár hivatalos kísérleti adás bekonferálását a bemondónő. A kábeltelevíziós műsort a 6-os csatornán továbbították. Pécs címere jelent meg először a képernyőn, majd egy pár perces séta következett a városban, s utána jött a „nagy műsor”: összeállítás a hétvége sportjáról.

Színvonalas összeállítást láthattak a nézők a 4:4-es döntetlennel végződött PMSC—Ferencváros mérkőzésről — olyant, mint a „nagy” televízióban. Nem véletlenül, hiszen a társadalmi munkában készült műsor felvételében, összeállításában a pécsi körzeti stúdió munkatársainak oroszlánrészük volt, ők a rutint hozták, a stáb többi tagjai a lelkesedést, s e kettőből született meg, amit láttunk. A műsor második részében a kétnapos hegyi autó- és motorverseny legizgalmasabb pillanataiból kaphattunk ízelítőt, magyar és külföldi versenyzők nyilatkoztak a riportereknek, közelről szemügyre vehettük a verseny sztárjait, a jobbnál jobb kocsikat.

A több mint egyórás műsort Pécs vezetői is megtekintették, a látottak elégedettséggel töltötték el őket. Ezúttal azonban nem a labdarúgó-mérkőzésre és az autóversenyre gondolunk, hanem a kábeltelevíziós műsorra, amely — és ebben biztosak lehetünk — május 14-én este kitűnőre vizsgázott. Megmutatta, hogy egyszerű lehetőségeket kínál, s új színnel gazdagíthatja a helyi hírközlési eszközök táráát. A sajtó, a rádió mellett helyet kaphat a helyi televízió is, amely a pécsieket olyan fontos eseményekről tájékoztathatja, amelyek jellegüknél fogva az országos műsorban, a napi tv-híradóban nem kaphatnak helyet, minthogy elsősorban számunkra érdekesek. Kedvező véleményt alkottak maguknak a pécsi vezetők a kábeltelevízióról, s leginkább annak jövőjéről. Számíthatunk tehát a pécsi kábeltelevízió újabb jelentkezéseire, amelyekre lapunkban is felhívjuk majd a figyelmet.

A május 14-i kísérleti műsor készítésében egyébként közreműködtek a Pécsi Körzeti Stúdió, a Pécsi Vízmű, a Pécsi Orvostudományi Egyetem és a Pécsi Ingatlankezelő Vállalat munkatársai.”

Antennák nélküli városok

A „Jelkép”-ben, a Tömegkommunikációs Kutatóközpont folyóiratában Nagypál Endre írt a fenti címmel tanulmányt, nemzetközi áttekintést is adva a kábeltelevíziózás kezdeteiről, helyzetéről, lehetőségeiről.

Azt írja: „... a közösségi televíziós antennarendszerek alapjai egy új, az elektronikus tömegkommunikációt forradalmasító eszköznek, a kábeltelevíziónak.” (Jelkép, 82/3.)

Lehet, hogy helyes ez a kifejezés: forradalmasító — mi most mégis azt javasoljuk, tekintsünk el tőle. Meggyőződésünk, hogy „forradalmasítás” helyett célszerűbb egyszerűen a meglévő lehetőségek kihasználásáról beszélni, a nagyközösségi antennarendszerek ugyanis a központi programok műsorainak továbbítása mellett egyéb lehetőségekkel is rendelkeznek — minden további ráfordítás nélkül!

Ezek közül, kétségtelenül a kábeltelevízió a legígéretesebb, melyet a mi viszonyaink között talán helyesebb lenne vezetékes televíziónak nevezni, a valamikor vezetékes rádió mintájára. A kábeltelevízió terminológia ugyanis a fejlett államokban többet jelent a mi mostani lehetőségeinknél, illetve céljainknál. (Az valóban forradalom, hisz többnyire kétirányú, és persze komputerizált...)

A hazai nagyközösségi antennarendszerek kiépítése a vidéki nagyvárosokban kezdődött mintegy húsz évvel ezelőtt. Egyrészt a jó képminőséget voltak hivatva biztosítani a változó magasságú épületekkel teletűzdelt lakótelepeken, másrészt az volt a cél, hogy eltűnjenek a háztetőkről az „antennaerdők”.

Pécs az elsők között kezdte a kábelprogramot.

A város nyugati negyedében, Újmecekalján közel 8000 lakást fűztek fel az egyre bővülő rendszerre. Ezt követően kiépült az úgynevezett Szigeti városrész kábelrendszere, majd megkezdődött a Löv-Kertvárost és a Siklósi lakótelepet kiszolgáló rendszer kialakítása is. E rendszer jelenleg is bővül, így együtt tehát már közel 20 ezer lakás számára biztosítják Pécsen a tévéműsort kábelek útján.

A pécsi nagyközösségi antennarendszereken a Magyar Televízió I-es és II-es programja mellett a Zágráb I-es és II-es műsorokat is továbbítják.

Mindhárom rendszernek van egy-egy erősítő központja, ahol a tévéadók által kisugárzott jeleket „fogják”, „tisztítják” és erősítik. Ezt követően a kép- és hangjelek már vezetéken jutnak el az előfizetőkhez a rendszerre kapcsolt lakásokba.

A pécsi tv-stúdió kísérleteinek színtere az újmecekaljai rendszer 17 emeletes házban lévő erősítő központja volt. Képmagnetofonjainkat, kameráinkat pluszként kapcsoltuk a már meglévő műsorforrások mellé, s jeleinket a 3-as csatornán továbbítottuk.

A műszaki megoldás rendkívül egyszerű. A képmagnó által kibocsátott video- és hangjeleket egy nagyfrekvenciás átalakító a kívánt frekvenciára keveri — közvetlenül a rendszerre kapcsolva. A vevőkészülékeken ugyanúgy tudják venni ezeket az átalakított jeleket, mint az összes többi anélkül, hogy a különböző programok zavarnák egymást.

Az úgynevezett zártláncú televízió széles körben ismert. Iskolákban, kórházakban, pályaudvarokon ma már az informálás, bemutatás, oktatás hétköznapi eszközei. Nos, a mi kábeltelevíziónk egy ilyen — lakások ezreit érintő — rendszer, a nagyközösségi antennarendszerek már meglévő hálózatára támaszkodva.

Lévai Béla, az Állami Rádió- és Televízió Bizottság titkára írja a „Magyarország” 1981/3-as számában:

„A maga módján és lehetőségeivel az Állami Rádió- és Televízió Bizottság inspirálója a technikai fejlődésnek és az új gondolatok megvalósulásának, a hazai viszonyokra való integrálásának is. Érdekes téma lehet például a kábeltelevízió, melynek hazai formája az úgynevezett nagyközösségi tévé-antennák segítségével nemcsak a távolsági vétel valósítható meg az ország egyes részein, de ezek a rendszerek „hírvezeték”-ként felhasználhatók helyi információkra, vagy akár a regionális rádió- és tv-műsorok továbbítására is.”

Vízcsap, gázcsap — hírcsap

Ezt a „hírvezeték” címszót mi a Pécsi Körzeti Stúdióban már 1979-ben megfogalmaztuk. Meggyőződésünk, hogy a kábeltelevízió nagy lehetősége a legszigorúbban vett helyi jellegű információ-szolgáltatásban van. A kábeltelevízió egy újabb „közmű” a lakásban. Vízcsap, gázcsap után — hírcsap.

A televíziózás fejlődésének két ellentétes irányú és egymással mégis szorosan összefüggő tendenciája van. Az egyik: a globális irányú fejlődés, a másik: a regionális, illetve helyi fejlesztés. A méretek csökkenésével felértékelődnek a hírek. Minél kisebb közösség számára készül egy-egy program, annál többen érzik úgy, hogy róluk szól, hozzájuk szól. És ez a hatékonyság szempontjából alapkérdés.

A Magyar Televízió Pécsi Körzeti Stúdiója háromlépcsős műsorrendben képzei el a jövőjét. Műsorokat készítünk a központi programok számára — mint ahogy ezt jelenleg is tesszük. A második lépcsőt a regionális adás képezné, mely a Dél-Dunántúl négy megyéje számára jelent majd tömegkommunikációs többletet. És a harmadik lépcső a kábeltelevízió — városi, illetve lakótelepi méreteken.

Kábeltelevíziós kísérleteink során a figyelmet eddig egyrészt a műsorgetovábbító rendszerre, másrészt a műsorkészítő eszközökre fordítottuk. Speciális műsortípusokkal, szolgáltatásokkal kell tehát mielőbb kiegészítenünk ezeket a kísérleteket, az máris nyilvánvaló ugyanis, hogy a kábeltelevízió nemcsak kisebb, de más is.

Szegfű András, a Tömegkommunikációs Kutatóközpont munkatársa a Magyar Rádiónak adott interjújában, egyebek mellett, a következőket mondta:

„Egy csomó olyan dolgot tud a kábel — és erre konkrét külföldi tapasztalatok vannak —, amelyeket már nem is lehet műsornak nevezni. Inkább egy fajta szolgáltatásról van szó. Tehát: rá lehet kapcsolni egy kábelra egy tanácstagi beszámolót... Be lehet mondani, hogy holnap az óvoda zárva tart, ne vigyék tehát hiába a szülők a gyermekeket...”

A kábeltelevízió természetesen nemcsak pécsi lehetőség. Székesfehérvárott, Dunaujvárosban, Nyíregyházán, Zalaegerszegen is foglalkoznak a témával. Fejér megyében egy pártbizottságnak szánt előterjesztésben a műsorrendet is felvázolták. Eszerint heti jelentkezést tartanának ideálisnak. A műsor híradóval kezdődne, magazinnal folytatódna, majd különböző helyszíni közvetítésekre kerülne sor. A magazinnak nagyon erős lenne a közművelődési jellege.

Nagy vonalakban hasonlóak a pécsi elképzelések is. Alapműfajnak a hírt tekintjük, a műsor jellege egyértelműen közművelődési, az alapvető cél pedig a hasznosság. A kábeltelevízió műsorában mindannak helyet kell kapnia, amit így vagy úgy hasznosítani tudnak az emberek.

A lehetőségek természetesen politikai szempontból is rendkívül ígéretesek. A legutóbbi országgyűlési és tanácsi választások alkalmával a pécsi tv-stúdió KISZ-alapszervezete a Hazafias Népfront egyik kerületi bizottságával együttműködve „Kire szavazzunk?” címmel összeállítást készített a szigeti városrész lakói számára. Az 1981-es bányásznapon pedig az ünnepi megemlékezés mellett, a bányászélettől, a bányavállalatokkal kapcsolatos információkat láthattak az újmecekaljai körzet tévénezői a kábeltelevízión.

Az MSZMP Baranya megyei és Pécs városi Bizottsága, a megyei és a városi tanács, az első kísérletektől figyelemmel kíséri a kábeltelevíziós próbálkozásokat. A nyilvános kísérleti adásokra éppen e szervek engedélyével, illetve támogatásával került sor. Ugyanakkor az előrehaladást nehezítő gondok túlnyomó többségének megoldása nem e szervek hatáskörébe tartozik.

Gondként vetődött fel a kábelprogramok — szerkesztőségek — szakmai és politikai felügyelete, finanszírozása. Külön, máig megoldatlan nehézségeket jelentenek a szerzői jogi problémák. Az is ezután tisztázandó, fizessenek-e a nézők a kábelprogram után külön is, ha igen, mennyit és kinek?

Ha egy igény tömegessé válik általában felgyorsulnak az események. A kábeltelevízió esetében a jelek szerint ez éppen fordítva történt. Miután városok egész sora vetette fel a helyi televíziós műsorkészítés gondolatát, illetve igényét, a fent vázolt problémák felértékelődtek. Egyik városban a megyei lap szerkesztősége, a másikon egy gyár, a harmadikban egy művelődési központ kívánt a televíziós műsor készítője és gazdája lenni. Rendkívül változatos képet mutatnak a személyi és technikai adottságok is. Így aztán nem csoda, hogy a nagy felbuzdulás jelen esetben az ügy kárára vált.

Elvi jelentőségű, az eseményeknek új lendületet adó állásfoglalást tett az MTV elnöke a közelmúltban, amikor is a Pécsi Körzeti Stúdiót felhatalmazta a kísérletek folytatására. A képernyőn csak az MTV szervei által készített műsorok jelenhetnek meg nyilvános programok keretében. A kábeltelevízió-nak tehát Pécsen a legjobbak az esélyei, hisz a már említett nagy kiterjedésű kábelrendszer, az egyre gazdagodó eszközpark mellett, itt adott az a televíziós szervezet is, mely képes és kész a politikai és szakmai felelősséget vállalni ezekért a kísérletekért, illetve programokért.

A legideálisabb színhely: Lvov-Kertváros

A kábeltelevíziós kísérletek újabb pécsi helyszíne a tervek szerint a Kertvárosban lesz.

Lvov-Kertváros területén jelenleg már csaknem 9000, jövőre pedig már mintegy 11 000 lakás élvezi a nagyközösségi antennarendszer előnyeit — és élvezheti a kábeltelevízió nyújtotta szolgáltatásokat is.

Ennek a rendszernek a középpontja a Varsány utcai állomás.

És ettől az állomástól alig 700 méterre immár befejezés előtt áll a pécsi Nevelési Központ intézményhálózata, melynek művelődési központja több, mint egy hagyományos értelemben vett közművelődési objektum. A beruházás során a „K”-jelű épületben kialakítottak egy audiovizuális műsorközpontot — mely végső formájában nemcsak információtovábbító, de műsorgyártó centrum is lehet.

Természetesen ez az audiovizuális műsorközpont az intézményrendszer belső igényeit hivatott mindenekelőtt kielégíteni. Jelenlegi ismereteink szerint egyidőben 8 képi információ kiadására lesz majd képes, mintegy 70—80

— a zárt belső rendszerhez tartozó — televíziós készülékre. (Ezek a készülékek zömmel tantermekben, kabinetekben kapnak majd helyet.)

Műsorforrás lehet az állami tv valamelyik programja, képmagnó, diavetítő, 16 milliméteres filmvetítő, sőt 8 milliméteres filmvetítő is.

De miért csak 70—80 készülék számára?

A Nevelési Központ vezetése már az audiovizuális központ tervezésének időszakában foglalkozott egy olyan program gondolatával, mely kilépne az intézmény zártláncú rendszeréből, és gyakorlatilag az egész városrészt szolgálja. Egy művelődési ház, mely integrálja magába az otthonokat, lakásokat...! Egy művelődési ház, mely azokkal is kapcsolatba kerülhet, akik talán sohasem lépik át az intézmény küszöbét...! Nem vitás, ezeknek a lehetőségeknek a megvalósulása a közművelődési munka szempontjából korszakos jelentőségű lenne.

Tehát adott egy újabb intézmény, melynek érdeke gyorsítani azt a folyamatot, melyet a Magyar Televízió Körzeti Stúdiója kezdeményezett az erők és eszközök integrálására.

A tv-stúdió rendelkezik a „nyilvános” műsorok készítésének és sugárzásának jogával, rendelkezik speciális szakemberekkel, felhasználhatja az MTV és a saját műsorarchívumát — a Nevelési Központ ugyanakkor pedagógusok és közművelők sokaságával gazdagíthatja ezt a szellemi kapacitást, a közös cél szolgáltatába állíthatja video-eszközeit, stúdióját — az MTV ugyanis jelenleg nem vállalkozhat városi érdekeket szolgáló fejlesztésekre.

A kertvárosi kábeltelevíziós program tehát lépés lehet a közös teherviselés, s egyben a televízió társadalmasítása felé, ugyanakkor rendelkezik mindazokkal a politikai és szakmai garanciákkal, melyek nélkül valóban nem készülhet nyilvános tömegműsor.

A Magyar Televízió Pécsi Körzeti Stúdiója és a Pécsi Nevelési Központ a közelmúltban úgynevezett előkészítő bizottságot hozott létre, mely mind elméleti, mind pedig gyakorlati-technológiai kérdésekkel foglalkozik majd.

E sajátos műsor társadalmi-politikai céljait, lehetőségeit illetően teljes az egyetértés.

A KTV lehetőség az adott közösség aktivizálására, problémáik nyílt megfogalmazására, a visszacsatolás megteremtésére. Lehetőség arra, hogy a helyi problémákkal az országos politika egységében és annak részeként foglalkozzanak az állampolgárok — ismert, élményszerű példák segítségével. Reális lehetőség a szabad idő hasznos eltöltésének segítésére, az igényesebb élet iránti vágy feltámasztására, kiteljesítésére.

Információ, szolgáltatás, fórum, ismeretterjesztés és szórakoztatás — ezen elemek variációja és folyamatos jelenléte biztosíthatja e speciális program hasznosságát és „fogyaszthatóságát”.

Jellegét tekintve más ez a program, mint az MTV egyéb adásai — a színvonal tekintetében azonban nem lehet eltérés. Az „amatörizmus” gyanúját is kerülni kell — mert ez az adás komolyságát, súlyát, szavahihetőségét kérdőjelezheti meg.

A színvonal szavatolása érdekében a tv-stúdió és a Nevelési Központ erői mellett a Dunántúli Napló, a Magyar Rádió Pécsi Stúdiója, az üzemi lapok, a TIT és más szervek, intézmények lehetőségeire, érdekeltségeire is építeni kell — a lehető legtágabb teret biztosítva közhasznú ambícióiknak.

A kábeltelevíziós adások számára a legcélszerűbbnek a hétfői nap látszik. Ezen a napon az MTV nem ad műsort, a kábelprogram tehát nem jelen-

tene újabb alternatívát, nem készítené újabb választásra. (Ugyanakkor nézőket vonna el más, külföldi programoktól.) Heti 2—2,5 órás adással, az esti időszakban gyakorlatilag az érintett terület minden családját el tudnánk már érni — az általános tájékoztatáson túl jogos rétegigényeket is szolgálva.

Tervezett kísérleti programunk lehetséges műsorblokkja:

1. Képi szignál.
2. Műsorismertetés, műsorajánlat.
3. Hírek, tudósítások, események — különös tekintettel a hétvége történéseire.
4. 04—05—07.
5. Hivatalos közlemények.
6. Heti meteorológiai előzetes; orvosmeteorológia.
7. Ott voltunk . . . Sportösszefoglaló.
8. Vízmű, DÉDÁSZ, Gázmű, Hőszolgáltató.
9. Fórum. Aktuális várospolitikai kérdésekre válaszolnak az illetékesek.
10. Egészségügyi felvilágosítás.
11. Szabadidő: mozi-, színház-, ORI-előzetes. Kiállítások, múzeumok.
12. Amatőr filmesek, videósok fóruma.
13. Szabadidő: főzőcske, fotótanfolyam, szabás-varrás stb.
14. Fiataloknak.
15. Idősebbeknek.
16. Iskolatelevízió: tantárgyi korrepetálások tanulóknak, szülőknek.
17. A Pécsi Körzeti Stúdió és a Pécsi Rádió műsorelőzetese.
18. Visszalapozás: az MTV legsikeresebb műsorainak ismételése. (Önök kérték jelleggel.)
19. Nyelvtanfolyamok (orosz, angol, német, szerb-horvát).

E műsorrend kiteljesedése természetesen csak folyamatosan következhet be. A tv-stúdió által hivatalból kinevezett felelős programszerkesztő mellett — véleményünk szerint —, az első perctől társadalmi szerkesztő bizottságot kell működtetni, mely évrényre juttathatja a jogos nézői igényeket.

Az első üzemszerű adásnapig azonban még akkor is hosszút az út, ha mindenki összefog, és új, váratlan nehézségek sem bukkannak fel.

Mielőbb meg kellene például oldani a Nevelési Központ és a Varsányi utcai nagyközösségi antennaközpont között a kábeles összeköttetést, a Nevelési Központ stúdiója és diszpécserközpontja ugyanis csak így hasznosítható igazán. Ki kell választani és ki kell képezni a leendő külső és társadalmi munkatársakat. Meg kell alkotni a pécsi kábeltelevízió technológiai és működési rendjét. És — mielőbb —, újra lajstromba kell venni a városban lévő képmagánokat, tv-műsor készítéséhez szükséges eszközöket. (Ezek mennyiségével, minőségével úgy tűnik nincs is baj, de ahány gép, annyi típus . . .)

A kábeltelevíziós program az alábbiak szerint ütemezhető:

- kísérleti mutatóványszámok,
- adás havonta — kizárólag Kertváros számára,
- adás kéthetente,
- adás hetente — a törzsanyag speciális „uránvárosi” közleményekkel kiegészítve, Újmecekaljának megismételve.

A kísérleti mutatóványszámokat 1983 elején elkészítjük. A végső cél, a heti adás, véleményünk szerint 1985-re érhető el.

1976. november 24-én, amikor üzembe helyezték a Magyar Televízió Pécsi Körzeti Stúdióját, Pécssett teljessé vált a tömegkommunikáció rendszere. Ez a rendszer — szoros együttműködésben a legkülönbözőbb intézményekkel — most egy új tájékoztatási eszköz magyarországi modelljét teremtheti meg.

A NEVELÉSI-MŰVELŐDÉSI RENDSZER FUNKCIÓI, ELLENTMONDÁSAI A TERVEZHETŐSÉG NÉHÁNY ELVI MEGFONTOLÁSA

A nevelési-művelődési rendszer mai helyzetének megítélésében alapvető jelentőségű a történeti előzmények körültekintő számbavétele.

Az iskolai és iskolán kívüli nevelési-művelődési rendszer mai funkciózavarai, a fejlesztés ellentmondásai nyilvánvalóan nem egyneműek. A feszültségek két alaptípusát célszerűnek látszik egymástól elkülönítetten is felvetni. Egyfelől ugyanis léteznek olyan ellentmondások, amelyek elsősorban az oktatási rendszeren belüli okokkal hozhatók kapcsolatban (pl. a pedagógiai folyamat tartalmával és metodikájával, az iskola működési feltételeivel), másfelől meg kell különböztetnünk olyan funkciózavarokat, amelyek az iskolához képest külső társadalmi-gazdasági viszonyok – iskolán belüli – megnyilvánulásai.

„A fejlesztés hogyanjait” csakis a trendek, a társadalmi újratermelés alapvető összefüggéseinek érdekei szerint lehet optimálisan meghatározni.”¹

A természetes az, hogy abból kell kiindulni mindig ami van, és hogy milyen irányban és ütemben érünk el változásokat, végül is csak a céltételezés minősége döntheti el.

Az iskolarendszer (1948) és az iskolán kívüli művelődési rendszer átalakítására (1949) hozott művelődéspolitikai döntések — jelentős változásokat előidézve — alapjaiban határozták meg napjainkig a nevelési, oktatási és népművelési célrendszert. A művelődéshez való jog megteremtésével, a „mindenkinek korszerű egységes alapműveltséget” nyújtani akaró deklarált közoktatáspolitikai intézkedéssel, történelmi jelentőségű vívmányt produkált a szocialista politika. A művelődéshez való alkotmányos jog új minőségű hangsúlyozása — a fejlődés természetes velejárójaként — az utóbbi években kiteljesítette az egyén (az állampolgár) lehetőségeit.

A fejlett szocialista társadalom elképzelhetetlen az általánosan és szakmailag művelt, folyamatosan művelődő, közösségi gondolkodású emberek nélkül, akik tömegesen képesek arra, hogy részt vegyenek a kultúra elsajátításában és létrehozásában. Ahhoz, hogy ez a cél beteljesült realitás lehessen, elkerülhetetlen a közoktatás és a közművelődés fejlesztése. Ezt az igénynövekedést szolgálta a tankötelezettség 10 évre való kiterjesztése (1962. évi 13. sz. tvr.) és ugyancsak ezt az igényt jelzi a középfokú oktatás általánossá válása. (93%-a az általános iskolát végzetteknek továbbtanul). Többek között az itt felsorolt szempontok is segítették a közművelődési törvény megszületését. (A közművelődés törvényi szintű szabályozását az MSZMP KB 1974. március 19—20-i határozata is ösztönözte.) Az 1976. évi V. törvény (a közművelődésről) alapvető jogként és önkéntes kötelezettségként határozza meg:

- „4. §. (1) A közművelődésben való részvétel állampolgári jog; egyben minden állampolgárnak — képessége, képzettsége és érdeklődése szerint — önmaga és a társadalom iránti kötelessége.
5. §. (1) A közművelődés áthatja az emberi tevékenység, a társadalmi élet egészét.
 (2) A közművelődés kiterjed a teljes személyiség alakítására, fejleszti az ismeretek befogadására, alkalmazására és továbbadására való képességet.”

A folyamatosan változó társadalmi és nevelési rendszer, iskolában és iskolán kívül egyformán kinőtte kereteit. A társadalom demokratizálódási — fejlődési periódusaival nem tudott lépést tartani az iskolai és a művelődési rendszer. Egyformán elmaradt: a megváltozott célok, a kapacitási és technológiai követelmények folyamatos, a jövő igényeihez igazodó fejlesztési programjával.

A művelődés területén az alapvető technológiai feszültséget, a célok és eredmények között kialakult nagymérvű eltérés (diszkrepancia) váltotta ki.

Az 1978-tól érvénybe lépő új tantervek „a személyiség harmonikus és differenciált fejlesztését” jelöli meg az általános iskolai képzés céljaként. Megjelenik a felismerés, hogy az a funkció-többlet, amely a nevelési rendszer iránti követelményekben jelentkezik, nem pusztán mennyiségi, hanem döntően minőségi természetű. Gyökeresen mást jelent, ha az iskolarendszer szerepét úgy tekintem, mint az egyén szocializációjának fontos információforrását, illetve ha az egyén szocializációjának szervezőjét látom benne.²

Az egyén eredményes szocializációjának folyamatában jelentős mértékben megnövekedett a társadalmi érdekelttségű intézményes nevelés szerepe.

Ma már egyértelmű, hogy a családok elveszítették korábbi nevelési (gazdasági és egyéb integrált szerkezetű) funkcióikat és ezt a feladatot a magán-szféra helyett az intézményes nevelési rendszernek kell szükségszerűen átvállalnia.

Iskolarendszerünk társadalmi funkciói közül az alapvetően hangsúlyosakat célszerű áttekintenünk.

- „1. A társadalmi munkamegosztásra való olyan felkészítés, ami rugalmasan alkalmazkodik a változó igényekhez, és ami figyelembe veszi mind a munkamegosztás követelményeit, mind pedig az egyének képességeit-aspirációit.
2. Bizonyos, korábban családinak tekintett funkciók átvállalása a szélesedő társadalmi munkamegosztás zavartalanlansága, s ezen belül a nők munkamegosztásba való bekapcsolódása érdekében. Ez a szokásosan „gyermekmegőrzésnek” tekintett funkció, (amit feltétlenül meghaladottá kell tennünk).
3. A társadalmi mobilitás egyéni lehetőségeinek biztosítása, s ezzel a társadalom nyitott jellegének fenntartása, és ugyanakkor az életesélyek közötti társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése.
4. A társadalmi egyenlőtlenségek hatásainak az egyéni mobilitáson túlmenő enyhítése, az induló társadalmi-kulturális hátrányok bizonyos csökkentése — elsősorban a tudáshoz való viszony változtatásának, illetve a tudás társadalmilag kevésbé egyenlőtlen elosztásának segítségével.
5. A társadalmi együttélésre, a teljes és tartalmas társadalmi létre való szocializálás, ideértve mind az érvényes normákhoz és követelményekhez való igazodás képességét, mind pedig az ezen túlmutató olyan beállítódást, ami az egyént képessé teszi arra, hogy az kritikusan, a változtatás igényével viszonyuljon ahhoz ami van.
6. A gyermekek személyiségének, képességeinek lehető legsokoldalúbb, lehető leg-színvonalasabb fejlesztése. Ez voltaképpen nem önálló funkció, hanem feltétele, eszköze az egyéni mobilitásnak is, a kevésbé egyenlőtlen tudáselosztásnak is, a

teljes társadalmi létre való szocializálásnak is, sőt bizonyos mértékig a munkamegosztásra való felkészítésének is. Azért érdemes azonban mindezekről leválasztva, önálló funkcióként is megemlíteni, mert anélkül szinte minden eddig említett cél vagy funkció közelítése rossz esetben akár lefelé nivellálással, képességviszasszorítással, vagy bizonyos képességek egyoldalú fejlesztésével is végbemehet. (Hogy ez reális veszély, arra a továbbiakban rámutatnak.) Csak a minden gyermekben rejlő potencialitások valóráváltásának igénye segíthet elkerülni kívánatos folyamatok eltorzulását, a fejlődéssel járó társadalmi veszteségek csökkentését. Más oldalról pedig csak ennek a célnak a szem előtt tartása teszi világossá, hogy a változt kívánatos folyamatok egyáltalán nem ellentmondásmentesek.”³

A vázolt funkciók kapcsolódnak egymáshoz — egyik a másik feltétele, tartalma, esetleg ugyanazon folyamat különböző oldalait jelzik. (Pl. a munkamegosztásra felkészítés minden pillanatban adott, követelő feladat.)

Hasonlóképpen, elvileg legalábbis, mindenkor adott követelmény lett volna a gyermekmegőrzés — tudjuk, az iskola ezt csak vonakodva, részlegesen vállalta fel.

Mindegyik funkció támaszt a mával szemben követelményeket — ha mást nem, hát azt, hogy a távlati célok megfogalmazásra, a távlati stratégiák kidolgozásra kerüljenek, feltételeik fokozatosan megteremtődjenek, s a mai aktuális folyamatok legalább ne legyenek a távlati követelményekkel ellentétesek.

A tapasztalható permanens feszültségek összefüggnek a társadalmi-gazdasági folyamatok nem eléggé mélyreható ismeretével, ebből adódóan a közoktatás társadalmi-gazdasági funkcióinak téves megítélésével, végső fokon megalapozott távlati fejlesztési stratégia hiányával.⁴

A közeljövőben a gazdasági körülményekre is figyelemmel a szakmai fejlesztési feladatokat az alábbi két szempont alapján reális megjelölni:

- rendelkezésre álló anyagi lehetőségek (intézményi szervezeti keretek) jobb kihasználása tartalmi korszerűsítés segítségével.
- a hiányzó anyagi feltételek megteremtése.

A jelen társadalmi-gazdasági igények kielégítése úgy célszerű, hogy a fejlesztés programjai a jövő irányába mutassanak, illetve, hogy az éppen soronlévő középtávú (ötéves) terv a meglévő helyzet meghaladását segítse és semmiképpen ne a fennálló ellentmondásokat termelje újjá. Ennek feltétele, hogy a célok, feladatok tervezésekor olyan szemléletet és fejlesztési módot alkalmazzunk, amely a jelenlegi törekedés, integrálatlan (minden más ágazattól és szemponttól független) önújratemtő állapotfejlesztési gyakorlatot képes szembehelyezni az átfogó elvből kiinduló, hosszú távra érvényes integrált elgondolásokkal.

Eddigi tapasztalatok alapján nem remélhető, hogy a gazdasági tervezés vállalkozik és egyáltalán vállalkozhat az életmód (a kultúra) átfogó tervezésére. Hiszen az életmód komplex problematikája meghaladja a gazdasági tervezés térrénumát.

Mivel a „nem gazdasági szférák” sajátosságait figyelembe vevő tervezés ma még Magyarországon nem folyik, így ezeken a területeken hozott döntések minőségében ezt le is tudjuk mérni.

A társadalmi tervezés igényének felmerülésével egyidejűleg vetődött fel határozottabb formában a tervezhetőség problémája. Ez nem véletlen!

„A tervezhetőségnek az az elvi kritériuma, hogy a szóban forgó területek tervszerűen, tehát tudatosan irányíthatók. Mód van tehát arra, hogy a szóban

forgó területekre fejlesztési célokat fogalmazzunk meg a célokhoz vezető utak felvázolásával, és rendelkezünk azokkal az eszközökkel, amelyek az utak végigjárását és a célok elérését biztosítják. Hiszen a tervek . . ., cselekvési programok, amelyek az előre meghatározott célok elérésének és a célokhoz vezető utak végigjárásának döntésekben is megnyilvánuló dokumentált szándékait tartalmazzák.”⁵

Ma már általánosan elfogadott nézet, hogy a közoktatást tervezni kell. (A kultúrát is, csak még nem sikerült mindeztideig a legfontosabb elemeket magába foglaló elvi és metodikai szempontrendszer jól kidolgozni.)

A közoktatás tervezésének:

- ki kell terjednie az egész közoktatásra,
- figyelembe kell venni azokat a társadalmi-gazdasági folyamatokat, amelyek között — mint feltételrendszerben — a közoktatás funkcionál,
- figyelembe kell venni azokat a szükségleteket, amelyeket a társadalom a közoktatással szemben támaszt,
- hosszú távúnak kell lennie.⁶

A tervezési igény kialakítását ösztönözte az is, hogy az utóbbi évtizedekben a közoktatás és a gazdaság fejlődése között összefüggések közvetlenebbé váltak, az oktatás a közgazdaságtudományok vizsgálódásainak tárgykörébe került, részben úgy mint a gazdasági növekedés egyik feltétele, részben úgy mint az elosztás egyik eleme. Tehát a gazdasági növekedés a fejlődés egyik legalapvetőbb feltételeként az egyén iskolázottságát, kvalifikációját tekintjük, s ennek igazolásául, A Burton Weisbard gondolatait segítségül hívjuk.

„Az emberbe való beruházás teszi lehetővé a technikai fejlődés kiaknázását, egyszersmind a fejlődés továbbfolytatását. Az oktatásba való beruházás pedig fejlesztí és szélesebb körűvé teszi az ismereteket, és így olyan eredményekhez vezet, amelyek fokozzák a termelékenységet és javítják a közegészséget. Mind az emberi, mind a fizikai tőkébe való beruházás hozzájárul a gazdasági fejlődéshez és jóléthez, ezért nagyobb figyelmet kell szentelni az emberekre fordított kiadások megfelelő szintjének biztosítására.”⁷

Az oktatás úgy is tekinthető, mint egy bizonyos fajta egyéni, vagy társadalmi biztosítás a szakképzettségek technológiai elavulása esetén. Az új technológia gyakran új képzettséget és ismereteket kíván. (Ezt a nézetet vallja H. Coombs is.) A magasabb szintű oktatásban részesült személyek valószínűleg könnyebben alkalmazkodnak ehhez, mint az alacsonyabb képzettségűek, s így az oktatás révén elérhetőbbé válnak számukra az új technológia által nyújtott lehetőségek.⁸

A közoktatás a társadalom és a gazdaság egyik részterülete is, a népgazdaság egyik ágazata, amelynek funkcionálása a feltételek oldaláról meghatározott mennyiségű és fajtájú munkaerőt, beruházást és fejlesztési-karbantartási tevékenységet, energiát, élelmiszert, iparcikket stb., valamint a fentieket finanszírozó költségvetési keretet igényel, s amelyek nélkül a népgazdasági terv érintett részei (munkaerőterv, beruházási terv stb.) nem kellően megalapozhatók. Ugyanakkor a közoktatás kibocsátása:

- meghatározza a munkaerő iskolázottságát és képzettségét,
- ez befolyásolja a beruházási tevékenységet,
- érinti a jövedelemelosztást,
- alakítja az egész tervezés alapjául szolgáló általános szükségleti színvonalat és struktúrát.⁹

Mindezek együtt bizonyítják, hogy átfogó, komplex és hosszú távú oktatásfejlesztési (kulturális) terv nélkül maga a társadalmi-gazdasági terv nem teljes, és részleteiben sem alapozható meg kellően.

A jövőben a közoktatás-tervezés funkciójában — a társadalmi jelleg erősödése alapján egyre inkább eltolódik a társadalmi folyamatok számbavételének, kifejezésének, befolyásolásának irányába, és így egyre jobban és helyesebben megvalósíthatja funkciójának ezt az újabb elemét, amely a kulturális és gazdasági szféra összekapcsolásából, a kölcsönhatások közvetítéséből adódik számára.

Ennek alapvető feltétele az, hogy a közoktatás-tervezés a jövőben mennyiben lesz képes — a társadalom nyíltságához, az általános művelődéshez, a személység minden oldalú, harmonikus fejlődéséhez kapcsolódó funkciói alapján — meghaladni a kiindulópontként szolgáló szakemberszükségleti tervezés eredményeit. A meghaladás eredményeként az oktatás funkcióinak harmonikus és kiegyensúlyozott érvényesülése — azaz tudományos szintű fejlesztése — valósulhat meg.¹⁰

A tervezői munka, az iskolai tevékenységrendszer, az intézményi feltételek és a jól megválasztott módszerek mellett igen hangsúlyos szerepet bír a tanítás-tanulás-művelődés folyamatában az oktatásirányítás.

Később látni fogjuk, hogy az alapellátás megszervezése ugyanúgy állami feladat, mint az irányítás.

A nevelési intézmények megnövekedett feladataikat csak akkor tudják eredményesebben ellátni, ha az eddig kifejtett változtatási igények mellett a művelődés irányítását is leegyszerűsítjük.

A tevékenység jobban funkcionáló eszközévé kell tenni pl. a jelenlegi merev iskolavezetési szerkezetet. Az oktatásügyi fejlesztések realizálásában fokozott lehetőséget kell biztosítani az intézményszintű ellenőrzésnek (önellenőrzésnek).

Ma már szinte evidenciaként fogalmazódik meg, hogy a tantárgyak tanításának a nevelési folyamatban eszköz jellegük van. Ebből következik az is, hogy a nevelés folyamatába kell beágyazódniuk. Az évek során a tantárgyak tanítása sterilizálódott, a szűken értelmezett szakismeretek (szaktudományok) eredményeinek közvetítésére korlátozódott. Ennek megfelelően meztelenedett le a szakfelügyeleti munka is, az egész nevelési folyamattól szinte független tantárgy pedagógiára.

Elég általános tapasztalat, hogy egy-egy tantárgyi szakfelügyelőt nem érdekli a meglátogatott pedagógus nevelőmunkája, (osztályfőnöki munkája, tanítási órán kívül végzett közművelődési (ha van?) vagy egyéb tevékenysége stb.), csak kizárólagosan a tantárgy tanítása. Valószínűleg ez vezetett ahhoz, hogy a tantárgyak mintegy kiváltak az egységes nevelési folyamatból, és az ott komplexen jelentkező nevelési feladatok felügyeletét elkezdték felparcellázni (honvédelmi nevelés, osztályfőnöki órák stb. szakfelügyelete). Mivel az általános felügyelet a nevelőmunkáról egyre kevesebb értékelhető információhoz jutott, önmaga pedig — többféle bürokratikus ok miatt is — képtelen volt ezeket a feladatokat ellátni, így előállott a kényszerhelyzet, mely megszülte a pedagógiai szakfelügyeletet. Kérdés, hogy ezt az utat kell-e járni, vagy pedig a kényszerhelyzetet előidéző okokat megszüntetni.¹¹

Valószínű az utóbbi programnak érdemibb eredményei lehetnének, s ami egyáltalán nem lényegtelen, a változás elsősorban és végsősoron a tanulók tanításában-tanulásában következne be.

A tevékenység javítása, eredményessé tétele érdekében elemezni kell a közoktatás és közművelődés irányítás jelenlegi mechanizmusát, struktúráját is.

Hiszen az általános és szakfelügyelet különböző szintjeinek irányítási tartalmában sok a tisztázatlanság és bizonytalanság. Az általános felügyeleti munkában két ellentétes irányú folyamatnak vagyunk tanúi. Egyfelől folyik a decentralizálás: a helyi feladatokat ellátó intézmények fenntartóivá — a középfokú intézmények városi kezelésbe adásával — szinte teljes egészében a helyi tanácsok váltak.

E folyamattal párhuzamosan, de vele ellentétesen a szakmai irányítás feladatai egyre feljebb, a területi (megyei) irányító szervezetekhez szorulnak, ott jöttek létre a szakmai irányítás feltételei. (Sem a városoknak, sem a járásoknak nincs szakfelügyeletük). Másfelől nézve egy másik ellentétes folyamat is zajlik: a városkörnyéki települések gyarapodásával és azok városhoz kötődésével növekszik a városi szakigazgatási szervezetek hatás- és feladatköre és jelentősen csökken a járásoké. A problémák áthidalására mind ez idáig csak félmegoldások születtek!¹ (Pl. személyi átcsoportosítás), melyek valójában nem jelentenek megoldást.¹²

A szakmai információgyűjtés kampányszerű, hiányos. Az igazgatási szemlélet eluralkodása miatt gyakran torzult, nem megbízható, szintetizálásra, továbbfejlesztési javaslatlételre, döntéshozatalra alkalmatlan anyagok halmozódnak fel. Ugyanakkor pl. egy-egy tantárgy tanításának országos helyzet-elemzésére alkalmas információval — az alsófokú oktatás területéről — ma egyetlen szervezet sem rendelkezik.

A jelenleg érvényben lévő gyakorlat szerint az információk többsége a területi (megyei) művelődésügyi szakigazgatási szervhez kerül, a megyei általános felügyelet ismereteit növeli. Mivel a szakfelügyeletet sokkal kevesebb hatás éri mint az általános felügyeletet, így a szakfelügyelet nem kellően feldolgozottan (tantárgycentrikusan) közvetíti a területen gyűjtött tapasztalatokat. Vagyis az információk nagyrészt „teljes konkrétságukban” áramlanak felfelé, (lefelé pedig „teljes általánosságukban”!), ezért a felhasználó itt sem — ott sem tud velük mit kezdeni.¹⁴ Ezeknek a gondoknak a megoldásához a szakfelügyeletet és az általános felügyeletet úgy kell átigazítani, hogy az érdemben tudjon hozzájárulni — a közös cél — a tanuló és az iskola minél eredményesebb együttműködéséhez (objektív és szubjektív tényezők tekintetében egyformán személyiségre orientáltan). Ennek részletes kifejtése egy másik körültekintő tanulmány célja lehetne.

Irodalomjegyzék:

¹ VANKÓ F. Ildikó: Szempontvázlat a közoktatás (funkcióiról a hosszútávú fejlesztéshez. Bp. 1980. május (kézirat). ² Uo. 4. l. ³ FERGE Zsuzsa—GAZSÓ Ferenc: A közoktatási rendszer társadalmi funkciói és funkciózavarai. Bp. 1979. május 4—5. (Belső használatú sokszorosítás). ⁴ Uo. 11. l. ⁵ KOVÁCS Géza: Jövőkutatás és társadalmi tervezés. Bp. 1979. Közg. és faji K. ⁶ MONIGL István: A népgazdasági tervezés és az oktatási rendszer kapcsolata. Bp. 1980. Akadémia 38. l. ⁷ WEISBORD, A. BURTON: Oktatás és beruházás az emberi tőkébe. In.: Infrastruktúra. Bp. 1972. Közg. és faji K. 241. l. ⁸ Uo. 251. l. ⁹ MONIGL István: uo. 39. l. ¹⁰ Uo. 40. l. ¹¹ FABULYA László: A közoktatási intézményrendszer irányítása. Bp. 1981. márc. (belső használatú sokszorosítás). ¹² Uo. ¹³ Uo.

A TÁVOKTATÁSI KÍSÉRLET DIDAKTIKAI TAPASZTALATAI

a pécsi Dolgozók Gimnáziumában

A távoktatás számos (elsősorban külföldi) modellje közül a pécsi kísérlet a középiskolai felnőttoktatás keretei között keresi a levelező oktatásnak azt a korszerű, hatékony formáját, amely az oktatási folyamat résztvevői közül a *hallgatót* helyezi a központba, és az ő *ismeretszerző* tevékenységének megszervezése, segítése a legfontosabb didaktikai feladat. Ezzel összefüggésben abból az alapvető feltevésből indult ki, hogy a felnőttek középfokú levelező oktatásának hatékonysága fokozható korszerű didaktikai módszerek illetve eszközök bevezetésével.

Ebben az esetben olyan módosítást hajtunk végre, amely egyrészt segíti a tanítási-tanulási folyamat résztvevőit az otthoni, önálló tanulásban, másrészt felszámolja a hagyományos levelező képzés alapvető formájának, a konzultációnak hiányosságait.

A felnőtt hallgatók adott képességeiknek megfelelő *tanulásirányító segédlet* (*munkalap*) biztosítása lehetővé teszi az oktatási célok szerinti önálló tanulást, amelyet a *csoportos (osztálykeret)* és *hetenkénti konzultációs (tanórai)* lehetőségek kiegészítenek illetve megerősítenek. A hallgatók így kényszerítve érzik magukat arra, hogy saját felelősségükre és saját érdekükben önállóan sajátítsák el az anyagot, nem számítva arra, hogy a tanár előadása a „konzultációnak nevezett” foglalkozáson biztosítja a szükséges ismeretek bevésését.

Ugyanakkor a tanulásirányító eszköz reális követelményszint eléréséhez is segítséget és erkölcsi jogot nyújt, s lehetővé teszi az elméleti követelményeknek is a kívánatos színvonalra emelését. Semmiképpen sem csupán könnyűvé kívánja tenni a tanulást és látszattudással vagy ún. minimumkövetelményekkel való vizsgai érvényesülést, de csökkentheti azt a gátlást, amely a csoportos konzultáción a felnőtt hallgatóknál megnyilvánul.

Kísérleti hipotézisünk alapján *távoktatási modellünk* a következő: a hallgatók a tankönyv, a konzultáció mellett a munkalapok és a részletes tanulási útmutató alapján készülnek egy-egy tantárgy tantervi anyagának elsajátítására.

A hallgatók a tanév kezdetén megvásárolják a tankönyveiket, s ugyanakkor megkapják a *tantárgymódszertani útmutatót*, s a *munkalapsorozatok* (tanulási egységcsomagokat). A kitöltött ill. feldolgozott munkalapokat meghatározott időben visszajuttatják a szaktanároknak, akik kijavítják, s a szöveges értékeléssel és tanácsokkal ellátott lapokat visszajuttatják a hallgatóknak. A tanulók hetenként — nem kötelezően — a hagyományos ún. konzultációs órán vesznek részt, amely jellegét tekintve tanítási óra, bár általános és egyéni értékelés is rendszeresen elhangzik a munkalapok feldolgozásával kapcsolato-

san. Így a *tanulók értékelése* folyamatossá válik, amelynek két csomópontja van: a félévi és az év végi vizsga, a jelenlegi vizsgaszabályzat szerint. Az elmondottakból következik, hogy a tanulást vezérlő tanár, a konzultánstanár és a vizsgáztató tanár személye tantárgyanként azonos.

A *munkalapok*, amelyeket a tanulók év elején tantárgyi egységcsomagokban kapnak meg, a tananyag meghatározott rendszerbe foglalását; kérdések, fogalomtisztázások, összefüggések feltárása alapján a tananyag egyfajta feldolgozását tartalmazzák. A hallgatók ezeknek a munkalapoknak az egyéni (otthoni) megoldásához elsősorban a tankönyvet (ill. tankönyveket — a korábbi év anyagának felidézéséhez), a konzultáción hallott tanári magyarázatot és a munkalapokon illetve a *tanulási útmutatóban* megjelölt forrásokat, kötelező és ajánlott irodalmat használhatnak fel. A *tanulási útmutató* az anyag feldolgozásának és a munkalapok leadásának időbeli megszervezését, a tanulás-sal kapcsolatos módszertani tanácsokat, kiegészítő ill. kötelező olvasmányokat és az anyag összefoglaló rendszerezését tartalmazza.

Ebből a vázlatos áttekintésből is kitűnik, hogy kísérletünk legfontosabb eleme a munkalap. A *munkalap felépítésében* egyfajta félprogramozott anyagfeldolgozást képvisel, s célja az, hogy a tanár a tanulás egyéni-otthoni fázisában is segítő, irányító, szervező legyen. Félig programozott az anyag olyan értelemben, hogy az információt, a tények összefüggéseiben történő feldolgozását, az ismeretekhez való eljutás helyes útját tartalmazza, a „*visszacsatolás*”, az ismeretek helyességének bizonyítéka azonban nem magában a programban van, hanem a *tanár személyében*, aki a feldolgozott munkalapok folyamatos ellenőrzésével, a hibák javításával, a tévedés pillanatának megjelölésével, és a jó vagy hibás munkának árnyalt elemzésével (igen—nem, jó—rossz helyett részletesebb szöveges értékeléssel, újramagyarázattal) van jelen a tanulásnak abban a szakaszában, amelyre eddig nem volt hatással.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a *munkalapok* a használatban lévő *tankönyvekre épülnek*, azok *kiegészítői*, azokkal együtt használhatók, és inkább a tankönyvi anyag feldolgozásához adnak módszertani segítséget. De mindezt úgy, hogy a tankönyveket szükség szerint megkísérlik *korrigálni* (pl. elavulás, félreértelmezhetőség esetén), *kiegészíteni* (a tananyag csökkentéssel bekövetkezett hiátusok, meg nem magyarázott fogalmak esetén), igyekeznek az anyag felépítését logikusabbá tenni (pl. összefüggések keresése, kiemelése; induktív és deduktív kapcsolatok bejáratása; gyűjtésből, felsorolásból következtetések levonása stb.).

Természetesen más a természettudomány iskolai tantárgyainak és más a társadalomtudomány tárgyainak a munkalapja, mint ahogy más a kitűzött feladat is egy-egy esetben (pl.: a matematika, fizika és kémia munkalapokon számottevő feladat szerepel gyakorlási lehetőségként). A munkalapok közös célja azonban az elmélet és gyakorlat összekapcsolása, az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazásának megtanítása, és minden tárgynál a legcélravezetőbb tanulási módszer elsajátíttatása.

A *kísérleti periódus* 1976 szeptemberében kezdődött, s az elmúlt tanévig (1980/81) két szakaszra bontható. Az első szakasz (1976—1979) kísérleti osztályának hallgatóit az 1975/76-os tanév öt első osztályából toboroztuk a következő elvek alapján: bizonyos jellembeli tulajdonságok megléte (kitartás, akarat, konzultációk látogatottsága), tanári javaslat és a hallgatók önkéntes jelentkezése a kísérletben való részvételre. Alapvető változás történt a kísérlet második szakaszában (1979—81) a hallgatók felvételével. A jelenlegi kísérleti

osztályt a szokásos beiratkozás révén alakítottuk ki. E tanulási formát „speciális” lehetőségként hirdettük meg, amit megelőzött a helyi sajtóban egy riport, amelynek „alanyai” a végzett kísérleti osztály hallgatói és a kísérletet végző tanárok voltak. Így minden kötöttség nélkül lehettek a jelentkezők az osztály tanulói.

A tapasztalatok a következtetések megfogalmazása azonban korántsem egyszerű. Ennek oka elsősorban az a sorrendi furcsaság, hogy a kísérlet második hallgatókkal kezdődött, sőt a már érettségizett hallgatók jelentős része is harmadikban csatlakozott a kísérleti osztályhoz. Ezért úgy vélem, hogy egy-egy kép kialakítása csak akkor lesz teljességében lehetséges, ha a jelenlegi osztállyal a kísérletet negyedik osztályban befejezzük.

Az ismertetett körülmények miatt néhány tapasztalatot a kísérlet történeti menetével összekapcsolva kívánok ismertetni: Az 1976/77-es tanévben beírt 37 hallgatóból félévkor 30 fő, az év végén pedig 22 hallgató tett osztályvizsgát. A lemorzsolódás az első hallásra is igen elgondolkodtató, mivel a hallgatókat önkéntes jelentkezés és a tanuláshoz nélkülözhetetlen akarati adottságaik alapján választottuk ki. Már az első félévben is látszott, hogy e módszer alkalmazása erősen szelektál, s a tanulók közül kiszűrte azokat, akik bizonyos önállósággal, ambícióval tanultak, másfelől lemorzsolta azokat, akik a szükséges akaraterővel, kitartással nem rendelkeztek. A második félévben lemaradtak közül öten a félévi vizsga után nem is jelentek meg többé, s ezek nem voltak azonosak a félévkor sikertelenül vizsgázottakkal és jeles, jó, közepes eredményt elért hallgató is kimaradt.

A tananyag ütemezése — amely a tanulás ütemét is megszabta — nagy mértékben a fokozatosság elvére épült, s ez egyrészt azt szolgálta, hogy a tanulókat hozzászoktassa az új tanulási módszerhez, másrészt ráneveljen az idő gazdaságos beosztására, kihasználására. A hallgatók energiájuk nagy részét a munkalapok kitöltésére fordították, az ütemtervben előírt beadási határidőket csak a jó időbeosztással dolgozók tudták tartani, akik valóban napról napra, hétről hétre dolgoztak. A második félév során már jobban gazdálkodtak idejükkel, s törekedtek arra, hogy lehetőleg minden kérdés feldolgozásához eljussanak. Ez azt mutatta, hogy a kezdeti nagy nehézségek ellenére az év folyamán kialakult az osztály többségénél a helyes munkamegosztás, az idővel való ésszerűbb gazdálkodás, a fokozottabb munkatempó. A tanév folyamán fokozatosan kialakult az osztálynak egy aktív és törekvő „magja”, amely egyrészt jó alapismeretekkel rendelkezett, másrészt lépésről lépésre kialakult egyéni tanulási intelligenciája. E mag tagjainak munkáját a rendszeresség, lelkiismeretesség jellemezte. Ők a tananyagot fokozatosan egészében követték végig, így az összefüggéseket jobban felismerték, nagyobb jártasságra, készségekre tettek szert, amelyet a folyamatos tanulással és a több gyakorlással érték el. Mint ahogy az aktivitás terén, az osztály tanulmányi munkáját, eredményét tekintve is élesen két csoportra szakadt. E kettéválást az egyéni képességek, a szorgalom és az akarat határozta meg. Másrészt a biztosabb alapismeretekkel, tanulási intelligenciával rendelkezők használták fel eredményesen e tanulási formát. (A megállapítást támasztják alá az akkori, de a jelenlegi hallgatókkal folytatott beszélgetések is. Véleményük szerint folyamatosabb, kitartóbb munkára, tanulásra kényszerültek, ami stabilabb tudást és önbizalmat adott számukra.) Ugyanakkor az osztály egészének eredményét nézve év végére már jobb tanulmányi eredményt értek el mint a párhuzamos osztályok ill. a kontroll osztály hallgatói, s alaposabb, konkrétabb tudással is rendelkeztek. Szám-

szerű bizonyítékként nézzük, elsősorban a felnőtteknél nehezebben tanult tárgyak adatait:

Fizika:		5	4	3	2	1	átlag
kísérleti osztály	22 fő	3	1	9	6	3	2,7
kontroll osztály	25 fő	—	3	8	13	1	2,5

Matematika:

kísérleti osztály		4	5	5	5	3	3,05
kontroll osztály		2	3	9	8	3	2,7

Az azonos feltételek, követelmények, valamint az objektívebb mérés, értékelés miatt realisabb bizonyítéknak tartjuk a matematika év végi írásbeli vizsgáján született eredményeket:

		5	4	3	2	1	átlag
kísérleti osztály		3	7	5	3	4	3,09
kontroll osztály		—	6	10	3	6	2,64

A tanév során kitűnt, hogy a tanulás irányításában nagy jelentősége van ennél a módszernél a munkalapok javításának. Általános módszer volt az, hogy tanáraink rendkívül sok írásos észrevételt tettek. Verbális jelzéseket csak olyan esetekben használtak, ha a választ a hallgató a tankönyv, térkép vagy egyéb rendelkezésre álló eszközökből megtalálhatta. Elengedhetetlen volt viszont a hibák pontos, kiegészítő javítására, a tévedések forrására való utalásra, s nem utolsó sorban az összegző értékelésre, amely felhívta a figyelmet a pozitívumokra és a negatívumokra is. A csak helyileg javított, s összegző értékelés nélkül visszkapott lapok nem motiváltak.

A harmadik osztályban a hallgatók megterhelésének enyhítésére tanáraink csökkentették a munkalapok számát és terjedelmét, ugyanakkor a tananyag koncentráltabb feldolgozására törekedtek. Ez és a munkalapok feldolgozása, alkalmazása során kialakult tanulási rutin lényegesen javította az osztály munkaerőkölsét. A külső aktivitás (az osztálynak és az órán való, szinte hiányzás nélküli részvétele) mellett az órai magyarázatot követő magas fokú figyelem, az állandó problémafelvetés jelezte a rendszeres tanulás hatását. Sokkal színvonalasabbá váltak a feleletek, önállóbbak, szakszerűbbek, pontosabbak lettek, amely az év végi vizsgaeredményekben is tükröződött (pl.: magyar irodalom: 3,3; történelem 3,4; matematika 3,3; fizika 2,6 átlag).

Az utolsó tanévet 27 hallgató kezdte meg, ebből 26 fő tett év végi, majd érettségi vizsgát. A tanév során már látható volt, hogy a tanulók tartalmi munkája az előző évhez viszonyítva színvonalában még emelkedett. Ez megmutatkozott a munkalapok feldolgozásában (pl.: sokkal kevesebb javítást, kiegészítést kellett már végezni), de abban is, hogy teljesen önálló munkát adtak be olyan hallgatók is, akik a korábbi években rendszeresen másoltak vagy idegen segítséget vettek igénybe. Ugyanakkor megnőtt azoknak a száma, akik valóban konzultációnak tekintették az órát, s a feldolgozandó anyag ismeretéről tettek tanúságot.

A munkalapos módszer hatását (de nem mellőzhető a tanári ráhatás sem) érzékelhettük az érettségi vizsgára való jelentkezéseknél a választható tantár-

gyak arányaiban is. Valószínű ritkán fordul elő a felnőttoktatásban, hogy 26 fő közül 23 a biológiát, 20 tanuló a fizikát választja érettségi tárgyként. Magyarázat az abban is kereshettük, hogy a hallgatók az írásbeli felelésben jártasságot szereztek a három éven keresztül a munkalapok feladatainak rendszeres megoldásával. A teljes érettségi vizsga három alapvető ténytet bizonyított:

1. A *tanárok kérdéskultúrája* (ami alapvető feltétele pl. a munkalapok kidolgozásának is), a kísérlet három éve alatt kialakult *tanár—hallgató viszony* együttesen megvalósította azt, amit ettől elvárhatunk; a hallgatókban kialakult stressz feloldását; emberközelséget; a valóságos tudás produkálását, amely nemcsak az anyag mechanikus reprodukciójára utalt, hanem önálló összefüggéslátásra, logikus gondolkodásra is.
2. Ha írásbeli helyett a többi tárgyan (fizika, biológia, matematika) is szóbeli érettségit tettek volna a hallgatók, biztosan pozitívan módosultak volna az eredmények. Ugyanis a hallott feleletek igen jó nyelvi kifejezőkészséget árultak el. Mindezt a magyar és történelem tekintetében lehetett elsősorban tapasztalni, de észlelhető volt az írásbeli eredménytet (elégtelen matematika) szóban javító feleleteknél is.
3. Míg a hagyományos levelező tagozat vizsgáin a tanári munka általánosan nem mérhető le, addig itt teljesen meggyőzően jelentkezett a tanári befektetés visszatérülése, a plusz tanári munka a hallgatók tudásában realizálódott.

Az érettségivel befejeződött a *kísérleti periódus első szakasza*, amelynek oktatási ill. tanulmányi eredménye alapján általános szaktanári véleménytet ill. *konklúziót összegezhetünk*.

A munkalapos oktatás sokkal szilárdabb tényismeretet biztosít, alapfokon kialakítja a legszükségesebb *elméleti* fogalmak rendszerét. Szorosabban kapcsolja be a szaktárgyi ismereteket az ismeretek rendszerébe és az élettapasztalatok szövevényébe, mint ahogy ezt a tankönyvek teszik. Ezzel együtt szélesebb tájékozódást is lehetővé tesz a kulturális szférában, ami az ismeretek elmélyülését támogatja.

A hallgató folyamatos, rendszeres munkára kényszerül, ezáltal a vizsgák előtti kampányszerű tanulás elmarad, és így elmarad a gyors, felületes tanulás eredménye is. A tananyaggal a munkalapokon keresztül tartott folyamatos kapcsolat nemcsak a rögzítést, a bevésést szolgálja, hanem lényeglátásra, s szerényebb fokon, de a szokottnál jobb eredménytet produkál a logikai készségek fejlesztésében: összefüggések felismerésében, következtetések levonásában.

A tanár a hallgatótól több információt szerez, folyamatosan, lépésről lépésre, a kérdésfeltevéstől a feladat megoldásáig végigkísérheti gondolkodásmódját, láthatja tájékozottságát és időközben mutatózó tájékozódási igénytet vagy igénytelenségét. Hasznos a tanár szempontjából azért is, mert fokozottabban készíti az egész évi anyag nagyon alapos átgondolására, de menet közben is folyamatos önvizsgálatra, önkritikára sarkall.

Mindezek mellett azonban van a munkalapoknak még egy általános érvényű hatása: a megnyilatkozás igen erősen hat a kifejezőkészség és az íráskészség fejlődésére; a helyesírási hibák, nyelvhelyességi problémák állandó javítása (valamennyi tantárgy esetében) jó lehetőség az íráskultúra fejlesztésére is. De mindezek megvalósulásához a hallgatók részéről feltétlenül szükséges, hogy önálló munkát végezzenek, s átgondolva oldják meg a munkalapokban rájuk

bízott feladatokat. Ha viszont egymásét másolják, s nem értik, nem érzik meg a munkalap igazi célját, akkor a törekvés nagyobb része kárba vész.

A *második szakaszban* a kísérlet alaphelyzete lényegesen megváltozott. Más volt a hallgatói anyag, első osztállyal indult az új kísérleti szakasz. A „spontán beiratkozás” meglehetősen heterogén osztály indítását jelentette. Nemcsak képességekben, akarati tulajdonságokban, ambícióban különböztek egymástól a hallgatók, hanem — az előző osztállyal szemben — életkorban is, s ebből adódóan a tekintetben is, hogy ki milyen régen fejezte be általános iskolai tanulmányait. Ennek ellenére a kísérleti modell lényeges, alapvető tartalmi, szerkezeti keretein nem változtattunk, mivel az elsős munkalapok megalkotásakor a *szaktanárok már rendelkeztek az ideális elképzelés gyakorlati próbájával*, s ennek megfelelően már arra törekedhettek, hogy az alapjaiban rendkívül hatékony, minőséget emelő felnőttoktatási elképzelés ne egyszerűen bizonyított, hanem *megoldásaiban is egyre tökéletesebb legyen*. Ilyen formán a bizonyos módosítások elsősorban a hibák kiküszöbölését, a hatékonyság fokozását szolgálták. Az első három év tanulságai, tapasztalatai, az új osztály összetétele és jellege alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a korábban *megállapított alapelv*, miszerint a munkalapoknak a legnagyobb arányban az *ismeretszintetizálást és ismeretalkalmazást* kell tartalmazni, módosításra szorul. Általános véleményként fogalmazódott meg, hogy a további eredményes munka *alaptétele az elsős és másodikos munkalapok egyszerűsítése* (didaktikai-módszerbeli egyszerűsítésről és nem tartalmi színvonalcsökkentésről van itt szó), a feladatszámkor csökkentése, ugyanakkor változatos feladatok adása a tankönyvvel szemben.

Az egyszerűsítés mellett igen fontosnak tartották a szaktanárok az *elméleti fogalmak alapos, munkalapon történő magyarázatát, elemző kifejtését*.

Némileg módosult a távoktatási kísérlet azon eredeti feltevése, hogy a konzultációk nagyobb mértékben tanítási óra jellegűvé válnak. Ezt a kérdést már árnyaltabban látjuk, megkülönböztetve természetük, tartalmuk és céljuk szerint az egyes tantárgyakat. Korábbi tapasztalatok alapján egyes tárgyak munkalapjait már határozottan úgy szerkesztették tanáraink, hogy megteremtse vele az *óra konzultációs jellegének* feltételeit. Ezeknél a tárgyaknál kialakult gyakorlattá vált már, hogy a munkalapot az esedékes órára feldolgozottan használják. Különösen hangsúlyozottan szerepel ez a módszer olyan tárgyaknál, amelyek tanulásához *jó tankönyv* áll rendelkezésre ill. ahol a tananyag jellege, nehézségi foka lehetővé teszi: pl.: I. évfolyamon: biológia, földrajz, kémia, nyelvtan; II. évfolyam: biológia, kémia, fizika, nyelvtan. De viszont egyes tárgyaknál megerősödött az az elgondolás, hogy a „konzultáció” inkább tanítási óra jellegű legyen. Indokolt ez különösen a magyar irodalom és történelem esetén, ahol az élménynyújtotta motiváció elengedhetetlen az eredményes tanuláshoz, s ahol a tananyag természete is megköveteli a tanár részéről összefüggő szóbeli előadásokat.

Jogosan felmerül a kérdés, az említett módosítások milyen hatással voltak az új kísérleti osztályra ill. történtek-e pozitív változások az első kísérleti osztály első két évéhez viszonyítva?

A *tanár hallgatói ill. tanár-osztály viszony* nehezebben volt kialakítható az első tanév elején, mint a korábbi „távós” osztályban. Az osztály szokatlanul gátlásos és zárkózott volt, aminek nyilvánvaló okai a következők voltak: heterogén összetételük, a gyakorlatban nem ismert tanulási szituáció, egymás közötti feszélyezettségük. (Ezt a velük folytatott beszélgetések során így in-

dokolták: „Inkább nem szólok, nehogy nevetségessé váljak.” vagy: „Szokatlan volt a „követelmény”, s nem számítottam arra, hogy hétről hétre a rendszeres tanulást így megkövetelik.”) A passzív, szinte áttörhetetlen némaság az első tanév decemberére oldódni kezdett, s az első vizsga után a tanítási szünetek mellett a tanítási órák légköre is felszabadultabbá lett. Az első év végére mertek már kérdezni, problémát felvetni tanítási órákon és azok után is, képessé váltak egyszerűbb összefüggések felismerésére, következtetni, esetenként ítéletet alkotni. Kialakult a konzultációs jelleg a kémia, földrajz, biológia és nyelvtan foglalkozásokon. Közben tanulópárok, csoportok találtak egymásra, s kialakult egy 10—14 főből álló aktív és jó mag.

Tanulmányi eredményeik már az első félévi vizsgán átlagban azonos volt az általános iskolai eredményükkel. Ezt alapvetően pozitívumnak értékeljük, mivel tanulmányaikat két hallgató kivételével 6—10 év kihagyás után folytatták. Az osztály tanulmányi összképe a további vizsgák során is bizonyította a tanulási forma eredményességét, pl.: a tantárgyi eredményeik az azonos évfolyamon kétnapos konzultációs osztállyal szemben 1—2 tizeddel, az egy-napos levelező tagozatosokkal szemben 2—4 tizeddel jobbak.

Miben látjuk az első két év jónak mondható eredményeit?

1. Ezzel a tanulási módszerrel kezdték meg tanulmányaikat, így a hagyományos levelezős forma *nem volt összehasonlítási alapjuk*, s nem mérhették fel, mennyivel végeznek több és rendszeresebb munkát. (Bár hivatkoznak időközönként a megterhelésre.)
2. A *korábbi tanári tapasztalatok, tanulságok* érvényre juttatása, amelyek az indulást és haladást zökkenőmentesebbé tudták tenni. (Pl.: elméleti fogalmak magyarázata, feladat számok csökkentése stb.)
3. Korábban *kialakult az a szemlélet*, hogy a munkalap kitöltése nem presztizskérdés, hanem egy közös munka, amit a tanár és a hallgató olyankor is együtt végez, mikor ténylegesen nincsenek együtt. Ezért a feldolgozott munkalapok már az első év során inkább egyéni munka eredményei voltak.
4. A *felzárkóztatás* érdekében korrepetálást biztosítottunk magyarból, kémiából, matematikából, majd másodikban fizikából. A tanulók részvétele már az első évben minden várakozást felülmúlt: a korrepetálásokat közel olyan számban látogatták, mint a tanítási órákat, konzultációkat (kb. 70—80%-os részvétel).
5. A munkalapok biztosította egészséges szelekció megvalósulása a tanulást félvállról vevőket gyorsan „kidobja” a folyamatból.

Az *eddigi kísérleti periódus* mindkét szakaszának, ezek tényeinek vizsgálata alapján néhány tapasztalat *összegezésében végső megállapításra* jutottunk.

Választ tudunk adni a *hallgatók személyiségének értékelése*: az ellenőrzés-osztályozás-értékelés kérdésére, vagyis arra: alkalmas-e a távoktatás a tanulók *személyiségének megismerésére* és — lehetőségig — az *objektív teljesítményértékelésre*? A kérdés első felére minden szaktanár egyértelmű, határozott igennel válaszol. A munkalap alkalmas a tanár számára a jó tanár-diák viszonyhoz elengedhetetlen személyiségjegyek: kitartás, akarat tulajdonságok, önállóság, találékonyság, pontosság, igényesség, jó vagy rossz munkamódszer, esztétikai érzék, beszéd- és íráskészség megismerésére. Rendkívül alkalmas a tanulók intelligenciafokának mérésére. Hangsúlyoznunk kell, és ez talán fontosabb az előbbieknél, hogy a munkalap nemcsak mérésre alkalmas, hanem az érzelmi-akarat és intellektuális személyiségjegyek kialakítására,

fejlesztésére, formálására is, s ezen keresztül az önművelési készség fejlesztésében is nagyobb szerepe van, mint a hagyományos formának.

A kérdés másik felére ugyancsak egyértelmű a szaktanárok válasza: a módszer jelenlegi formájában *csak mindkét elemének funkcionálásával* ad lehetőséget az objektív teljesítményértékelésre, vagyis sem a munkalap önmagában, s e vizsga önmagában ugyancsak nem ad teljes képet. Ugyanis a munkalap biztosítja, az értékeléshez elengedhetetlen személyiségjegyek megismerését, árnyaltabban jelzi egy-egy ember erőfeszítéseit, és önmagához viszonyított fejlődését. (Esetleg egyesek mások után haladó másolási hajlamát.) Ugyanakkor nem biztosítja a munkalap a tudás mérését, nem ad tájékoztatást a hallgató önálló rendszerező készségéről, és nem biztosítja a tanárt megnyugtatóan a beszédképesség színvonaláról sem.

A *munkalapok javítási módszerében* megerősödött a kezdeti vélemény (tapasztalat), hogy az igazán eredményes, hatékony javítási értékelési forma a kiegészítés, szöveges megjegyzés, esetleg a tanulói módszerre vonatkozó utalás, segítség. A munkalapok alkalmasak arra, hogy a tanulót állandóan tájékoztassa végzett munkája értékéről az értékelés főbb indokaival is alátámasztva, útbaigazítást adjon a további munka javításához, tudatosítsa az elkövetett hibákat, rossz módszereket, és motivációt is adjon a tanuláshoz. A munkalapok értékelésében helyesebbnek látszik a szöveges értékelés és nem az osztályozás. Több okból:

- személyhez szőლობb, s ez már önmagában is fontos motivációs tényezőt jelent;
- a szöveges értékelés jobban megfelel az oktatási-nevelési célnak is, ui. tájékoztató jellegű és nem ítéletszerű;
- a megbeszélés tónusát ölti, ami a tanár és tanuló közötti szakadék megszüntetésében döntő tényező, igen fontos eszköze annak, hogy kialakuljon tanár és tanított között a partneri viszony.

Osztályozásra természetesen szükség van, de nem e munkalapok elbírálásánál, mert a tanár számára nem jelent reális, megalapozott és értelmes tájékozódást.

Feltétlen szólni kell a *lemorzsolódás* alakulásáról is. A kísérlet *első szakaszának* három éve alatt 57 fő volt hallgatója az osztálynak, s ebből 26 fő tett érettségi vizsgát, a beírtak 46⁰/₀-a, tehát 54⁰/₀-os volt a lemorzsolódás. A kísérlet *második* szakaszának 2 éve alatt 67 fő iratkozott be a kísérleti osztályba, a jelenlegi osztálylétszám 24 fő, a lemorzsolódás 66⁰/₀-os. Összességében megállapítható, hogy az első kísérleti osztály százalékos aránya jobb, a második kísérleti osztályé kb. azonos a levelező tagozaton érvényesülő lemorzsolódás adataival. Az okokat keresve kérdőívet küldtünk az első 31 kimaradt hallgatónak, s a visszaérkezett 20 kérdőív válaszaiból az okok sorrendje így alakult: 1. családi okok; 2. a tanulással járó megterhelések; 3. munkahelyi elfoglaltság; 4. tanulmányait sikeresebben végezte volna hagyományos formában. (Ez utóbbi válasz őszinteségét cáfolja az a tény, hogy a kimaradtak közül csupán 1 folytatta tanulmányait a hagyományos tagozaton!)

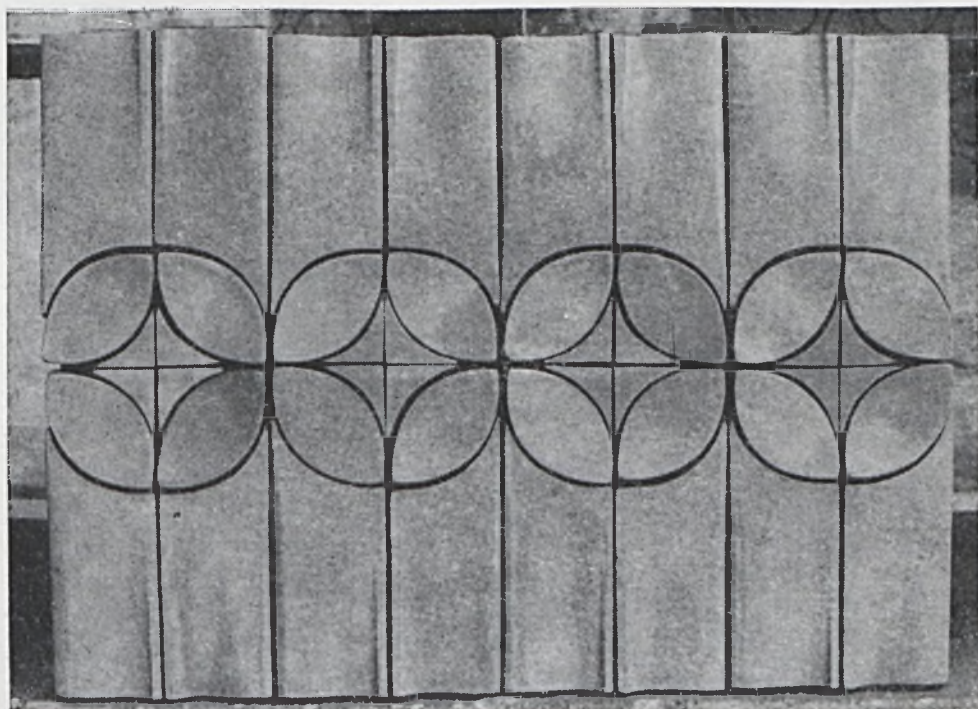
Az adott válaszokból egyértelműen kitűnik, hogy a lemorzsolódást nem maga a tanulási forma okozza, hanem az általánosan is ismert körülmények, amelyek itt is törvényszerűen hatnak. Jelentősen módosult a kísérlet révén a hagyományos tanári tevékenység két szempontból is:

- Bár a korábbi „távós” osztály munkalapjainak javítási idejével szemben (heti: 5—6 óra) a jelenlegi javítási munkák óraszama csökkent,

de így is heti 3—4 órát vesz igénybe, természetesen tantárgyanként némi eltérés lehetséges, de három óránál semmiképpen sem kevesebb az írásos utasítások, értékelések stb. időigényessége miatt.

- Míg a „hagyományos” levelező oktatásban a konzultáció, a vizsgáztatás végett foglalkoztatott tanárok inkább „kiegészítő” szerepet játszanak (pl.: szigorúbban kötődnek a tankönyv megállapításaihoz, szövegéhez stb.), ebben a formában az írásbeli és a gyakoribbá vált szóbeli útmutatásokkal, a felnőtt megismerő tevékenységének kiindulási szintjét jobban figyelembe vevő feladatokkal ill. feladatrendszerekkel közvetlenebbül irányíthatja a tanuló iskolai, s nagyobbbrészt az otthoni munkáját is. De az előbbiekből az is következik, hogy az adott modell olyan tanárokat kíván, akik a munkalapokat bizonyos idő után alkotó módon továbbfejlesztik. Az adott osztály összetétele, a tananyag és a gyakorlat jobb ismeretében új ötletekkel tökéletesíteni képesek a munkalapokat.

Az elmúlt öt év tapasztalatai szolgálnak bizonyítékot a távoktatás pécsi modelljének alkalmazására, felhasználására. Meggyőződésem, hogy a tanulásért, a tudásért áldozatokra is képes tanulók esetében ez a forma rendkívül előnyös, s így velük sokkal jobb eredmény érhető el, mint a levelező tagozat hagyományos osztályaiban; bár azoknak a száma elég nagy, akik ebben a formában is a legegyszerűbb utat keresik, összeredményében kísérleti osztályunk fölötté volt és van a kontrollosztályok tudásának, nemcsak számjegyekkel kifejezhető átlagban, hanem tudásuk mélységében is.

Pattantyús József: Falburkoló

AZ 5 NAPOS TANÍTÁSI HÉT TAPASZTALATAI A SZIGETVÁRI ZRÍNYI MIKLÓS GIMNÁZIUM ÉS EGÉSZSÉGUGYI SZAKKÖZÉPISKOLÁBAN

1981-ben az egész társadalomban megkezdődött az 5 napos munkahétre való áttérés előkészítése. Ez az iskolák számára is sürgetővé tette a tapasztalatok szerzését, ezért a Művelődési Minisztérium felhívására egyes oktatási intézmények vállalták, hogy kipróbálják a heti 5 napban történő tanítást, s az itt szerzett tapasztalatok alapján ki lehet alakítani 1982-re az áttérés végleges módozatait.

Iskolánk és kollégiumunk a felhívás alapján — tantestületi döntéssel — vállalta a kipróbálást. Az előkészítés során a minisztérium értekezlet keretében tájékoztatta a résztvevőket a kipróbálás céljáról, a már kialakult elképzelésekről (a tanév időtartamának meghosszabbítása, óratervek stb.), ennek alapján kellett az iskoláknak megkezdni a konkrét felkészülést. A tanévzáró értekezletre megpróbáltuk számba venni a várható problémákat (órarend, a tanulói terhelés növekedése, a fakultáció és az 5 napos tanítási hét stb.), kértük a kollégákat, hogy a tanévnyitó értekezletig gondolkodjanak a felvetett kérdéseken, hiszen ott kell kialakítani, megtervezni a tanév munkáját. A tanévnyitó értekezlet egyik fő feladata volt, hogy az áttérés kérdéseiben kialakítsa a közös álláspontot, gyakorlatot (tanmenetek készítése, anyagrészek összevonása, selektálás a kiegészítő anyagban, módszertani kérdések stb.). Az egyik legfőbb problémánk volt a fakultációs tárgyak tantárgyfelosztása. Az 5 napos tanítási hét órarendi ésszerűsége azt kívánta volna, hogy a III. osztályban matematikából és orosz nyelvből — ahol a fakultációt választó tanulóknak az alapóratervben is külön csoportot kell alkotniuk — a tanár csak egyetlen csoportot vigyen tovább, mert akkor ezeket az órákat egy időpontban lehet beilleszteni az órarendbe. A pedagógiai ésszerűség viszont azt kívánta, hogy a tanár ne adja le az eddig tanított tanulók egy részét (két párhuzamos osztály esetén a két alaptantervi és az egy fakultációs csoportból csak egyet tarthatott volna meg), hanem tanítsa őket tovább. Ezt még az is aláátmasztotta, hogy akkor láncreakciószerű csere indult volna meg, hiszen aki átvesz egy csoportot, annak le is kell adni stb. A testület egyhangúlag úgy döntött, hogy inkább az órarendi nehézségeket választja (délelőtt a tanulóknak 3—3 lukas órájuk lesz, délután viszont megnövekszik ennyivel), nem borítja fel a kialakult tantárgyfelosztást.

További órarendi gondot jelentett a testnevelés bontása (fiú—lány), ugyanis a két párhuzamos gimnáziumi osztályban az arány olyan, hogy a lányokból 2 csoportot, a fiúkból egyet kellett szervezni, ez a fiúk részére megint csak délelőtti lukas órát jelentett, viszont nőtt a délutáni órák száma részükre. A szakközépiskolában már eleve magasabb óraszámokat tartalmazott a kipró-

bálásra szánt óraterv (heti 34 óra általában), sőt I. osztályban csoportbontással kellett tanítani a fizikát, s itt sem látszott ésszerűnek, hogy két külön tanár tanítsa, hiszen az előző három évben egy kézben volt a tárgy, tehát itt is szaporodott a délutáni elfoglaltság.

A tanulókat részben már a tanévzáró ünnepélyen, részben a tanévnyitó alkalmával készítettük elő az 5 napos tanítási hétre. Ismertettük velük a társadalmi összefüggéseket, elmondtuk, hogy milyen változást jelent ez várhatóan a napi életritmusban, időbeosztásban, mit kíván tőlük az új tanítási rend.

A szülőket hasonlóképpen készítettük elő a tanév első szülői értekezletén. A szülők egyébként örömmel fogadták, ki is nyilvánították, hogy így többet tartózkodhatnak a tanulók a család kötelékében, jobban részt vehetnek a családi munkamegosztásban. A tanulók körében is kedvező volt a fogadtatás, többségük abból indult ki, hogy több ideje marad a hét végén.

A pedagógusok részéről több aggály merült fel, elsősorban az anyag alapos elvégezhetősége miatt aggódtak, hiszen számolni lehetett némi óraszám-csökkenéssel (részben az óratervekben már rögzített óraszámok alapján, részben azért, mert eddig a tanév végére a teljesített óraszám mindig meghaladta a tantervi minimumot, most pedig többletórára számítani nem lehetett).

1. A tanulói terhelés alakulása:

Az év folyamán vizsgáltuk a tanulók terhelésének alakulását. Alapja az iskola órarendje volt (beleértve a tanítási órákat, felzárkóztató foglalkozásokat, korrepetálásokat, különféle előkészítőket, mint pl. érettségi, felvételi előkészítők, tömegsport-foglalkozásokat), nem számoltuk bele a KISZ-programokat, illetve egyéb tanórán kívüli elfoglaltságokat (iskolai filmelőadás). A tanulók órarendszerű (tanóra, illetve a jelzett foglalkozások) elfoglaltsága a következőképpen alakult:

Gimnázium:

I. osztály:	heti 30—31 óra: 34 ⁰ / ₀ 32—33 óra: 46 ⁰ / ₀ 34—36 óra: 20 ⁰ / ₀
II. osztály:	30—31 óra: 8 ⁰ / ₀ 32—33 óra: 33 ⁰ / ₀ 34—35 óra: 37 ⁰ / ₀ 36—37 óra: 22 ⁰ / ₀
III. osztály:	30—31 óra: 6 ⁰ / ₀ 32—33 óra: 34 ⁰ / ₀ 34—35 óra: 42 ⁰ / ₀ 36—37 óra: 18 ⁰ / ₀
IV. osztály:	30—31 óra: 32 ⁰ / ₀ 32—33 óra: 35 ⁰ / ₀ 34—35 óra: 13 ⁰ / ₀ 36—37 óra: 20 ⁰ / ₀

Szakközépiskola:

I. osztály:	heti 35—36 óra: 8 ⁰ / ₀ 37—38 óra: 41 ⁰ / ₀ 39—40 óra: 51 ⁰ / ₀
II. osztály:	35—36 óra: 24 ⁰ / ₀ 37—38 óra: 39 ⁰ / ₀ 39—40 óra: 37 ⁰ / ₀
III. osztály:	35—36 óra: 35 ⁰ / ₀ 37—38 óra: 54 ⁰ / ₀ 39—40 óra: 11 ⁰ / ₀
IV. osztály:	35—36 óra: — 37—38 óra: 82 ⁰ / ₀ 39—40 óra: 18 ⁰ / ₀

Az adatok jól jelzik a kétféle iskolatípus közti különbséget, a beiskolázási különbséget (az egészségügyi szakközépiskolában szinte minden tanulót érint a felzárkóztatás, korrepetálás), valamint a gimnázium II. osztályában jelentkező szabad sávós fakultációt, ugyanezt a III. osztályban, a IV. osztályban pedig az előkészítők megnövekedett szerepét.

A tanulók túlnyomó többsége tehát reggel 8 órától délután 4—5 óráig tartózkodik az iskolában, s ebben kikapcsolódás néhány készsége tárgy órája (testnevelés, ének-zene stb.), valamint az ebédszünet.

A tanulók 90⁰/₀-a az iskola menzáján ebédel. Az órarendet úgy állítottuk össze, hogy vagy az 5., vagy a 6. óra után mehetek a tanulók ebédelni, s utána iktattunk be még órákat. A bejárás közlekedési lehetőségei miatt a tanítást 8 óra előtt nem kezdhettük, így 7. és 8. órákat kellett beállítani. Az ebédszünet általában 45 perc volt, egyes napokon a tanulók kisebb hányadánál ennél több.

Az órarend tervszerű összeállításával minden napra került olyan óra, illetve órák, amelyek a hagyományos értelemben nem követelnek jelentősebb felkészülést (készsége tárgyak, osztályfőnöki óra, a szakközépiskolában részben ilyen a szakmai gyakorlat). Így is általában a tanulónak másnapra 5—6 órára kellett készülniük. Az otthoni felkészülés — bár tanulónként néha erős ingadozás mutatkozott — általában 2—3 óra körül ingadozott, nagyon kis hányadánál ennél kevesebb, illetve több.

Ha most végigszámoljuk a napi elfoglaltságokat, a bejárók esetében ehhez hozzáteesszük az utazást, sőt kollégistáinknál — a kollégium bő 2 km-re van az iskolától — az oda-vissza közlekedést (keves kivétellel gyalog), akkor jól érzékelhető a tanulói terhelés alapos növekedése.

A tanulók szabadidős lehetőségei:

A tanulók megnövekedett terhelése következtében erősen visszaesett minden szabadidős tevékenység. A hét munkanapjain lényegében minden időt az iskolai elfoglaltság és a másnapi készülés tett ki, illetve igen kevés lehetőség maradt más tevékenységi formákra. A megmaradó idő legfeljebb 1—2 óra, de ebbe sok tanulónál még a vacsora is beletartozott. A napi pihenés (alvás) minimális mértékben csökkent (0,5 óra), de az elfáradás erősebb mértékű lett. A hét végén ezért az egyik nap egy részét pihenésre használták (megnövekedett a szombati alvási idő, sokszor 10—11 óráig), a másik nap jelentős részét tanulásra, ugyanis úgy érezték, hogy a hét közben mindig el-elmaradtak valamivel.

Vizsgálódásunk szerint lecsökkent az olvasásra fordított idő mintegy 20—30⁰/₀-kal, kevesebb lett a televízió nézése, kissé háttérbe szorultak egyéb programok: film, diszkó stb.

Tapasztalataink szerint tehát tévesnek bizonyult az az elképzelés, miszerint az 5 napos tanítási hét megnöveli a tanulók szabadidős lehetőségeit. Lehet, hogy ez nem általános, iskolánkban azonban ez mutatkozott.

Az iskola alig rendelkezik lehetőségekkel, hogy pl. szombatra programokat szervezzon, művelődési ház Szigetváron nincs, azonban a tanulók részéről sem mutatkozott igény, sőt a szülői értekezleten a tanév elején a szülők (igaz, a vidékiek) kifejezetten tiltakoztak, hogy a tanulónak esetleg szombaton is be kelljen jönniük. Az év folyamán szervezett szombati programok természetesen teljesen önkéntesek voltak, keveset szerveztünk, de azok igen jól sikerültek (vetélkedő jellegű rendezvények, sport stb.).

Az 5 napos tanítási hét hatása a tanulmányi eredményekre:

Sokan a tanulmányi eredmények csökkenését várták az 5 napos munkahét feszítettebb tempója miatt, ez viszont nem következett be. Iskolánk félévi, illetve tanév végi eredményei jobbak, mint a múlt évek. Igaz, ebben közrejátszik a beiskolázás kis mérvű javulása, de egybehangzó véleményünk, hogy a tanulók teljesítménye, tanulmányi fegyelme nem romlott, sőt kis mértékben

javult. A javulás a tanulmányi átlagokban 0,08—0,1, a bukások száma fél-évkor kevesebb volt a múlt év félévénel, a tanév végi nagyjából megegyezett.

Jól érzékelhető jelenség volt, hogy a tanulók a tanév közben nem mertek „kiengedni”, meg is mondták, ha elmulasztanak valamit, lemaradnak valahol, akkor jóval nehezebb bepótolni, mint eddig. Kevesebb volt a készülletlenség, mint az előző években! Persze ilyen tanuló most is akadt, jórészt az eddig is hanyagok közül. Ehhez hozzávehetjük, hogy csökkent a mulasztás is, mégpedig komoly mértékben. A tanév végén a gimnáziumi tanulók mulasztási átlaga kb. 4 tanítási napnak megfelelő volt. Az egészségügyi szakközépiskolásoké több, itt véleményünk szerint szerepet játszott az, hogy a gyengébb tanulóknál nagyobb volt az elfáradás is, csökkent a szervezet ellenállóképessége. A tanév végére viszont határozottan jelentkezett egy erős elfáradás. Ebben közrejátszott, hogy halmozódtak a feladatok is (tanulmányi munka, egyéb programok, amelyekre készülni kellett), de halmozódott a fáradtság is. Az év utolsó hónapjában tapasztaltunk sok tanulónál tanulmányi visszaesést is, akiknél ez azt jelentette, hogy pl. témazáróik rosszabbul sikerültek, mint eddig. Év végi osztályzataikat ez már nem rontotta le.

A tanári terhelés alakulása:

A tanári terhelés szinkronban van a tanulói terhelés tapasztalataival. Megnövekedett a tanárok napi munkaideje (az iskolában töltött idő), iskolánk tanárihiánnyal küszködött, ez pluszként növelte a terhelést, így csökkent a munkanapokon az egyéb teendőkre fordítható idő (a család ellátása, kulturálódás stb.), a hét végén pedig ugyanaz történt, mint a tanulóknál, azaz a legtöbb kolléga otthon szombaton vagy vasárnap füzeteket, dolgozatokat javított, tehát dolgozott. A hétvégi két nap mégis több lehetőséget adott családi programok szervezésére mint eddig, hiszen az otthoni munkát saját belátása szerint osztotta el mindenki.

A tanároknál is a tanév végén jelentkezett a szokásosnál erősebb mérvű elfáradás, részben idegileg, néhány esetben fizikailag is.

A tanári terhelés növekedésének egyik forrása azonban mindenképpen az volt (s talán ezt lehet a legjelentősebbnek tekinteni), hogy állandó feszültségben éltek: hajtotta őket a zsúfolt anyag, állandó gond volt, hogy fogom befejezni, elvégezni az egészet a tanév végére, azt ugyanis senki nem csinálta, hogy csak „átszaladjon” egyes részekben alapos feldolgozás nélkül. A tanév végének szokásos zsúfoltsága (különösen az érettségi vizsgák) további nehézséget jelentett. Két osztályunk érettségi vizsgáját kellett még tanítási időben megszervezni, az ott érdekelt kollégák viszont csak ritkán tudták ellátni saját tanítási órájukat. Helyettesítésnek az év utolsó 1—2 óráján viszont nem sok pedagógiai értelme van, ezért a jövőre vonatkozóan érdemes lenne elgondolkodni, hogy miként lehet legésszerűbben megoldani ezeket az órákat (előzetes óracserékkel például).

Az 5 napos tanítási hét hatása a tanítási módszerekre:

Az 5 napos tanítási hét bevezetését, illetve annak gondjait nem lehet különválasztani az új nevelési-oktatási tervek bevezetésétől. Az új tantervek korszerűbbek (többségük szakmai megújulást kíván a tanártól), ugyanakkor igen nagy anyagot ölelnek fel. Minden kolléga panaszkodik az új tantervek bevezetése óta, hogy túlméretezték az anyagot, nem vettek figyelembe alapvető pedagógiai szempontokat (mint pl. az óráról órára credményesen elvégezhető anyag mennyisége, az ismétlések szükségessége, az év végi rendszerezés, összefoglalás), ezek pedig halmozottan jelentkeztek az 5 napos tanítási hét során.

A tapasztalatok között találhatunk pozitívumokat, de negatívumokat is. Pozitívum, hogy érezhetően erősödött és javult a tanórai munkáltatás. Ezen belül megnőtt a tankönyvvel végzett munka aránya, amely egyúttal hasznosnak bizonyult a helyes tanulásra nevelésben is (a lényeg kiemelése, rendszerezés az adott anyagon belül, kapcsolódó ismeretek), fokozottabb szerepet kapott a megszilárdítás, alkalmazás (különösen a feladatmegoldó tárgyakban és az idegen nyelvekben). A tanári módszerekben régóta megindult korszerűsödési folyamat tehát újabb lendületet kapott az 5 napos tanítási hétre való áttéréssel, sőt sürgetőbbé vált. A tanulók jobban érezték az anyag követelményeit, jobban fel tudták már a tanórán mérni, hogy otthon még mennyit kell foglalkozni az anyaggal, hogy megfelelően elsajátítsák. Az ilyen módon történő óravezetésben lerövidült kissé a számonkérés, ugyanakkor azonban részben beolvadt az új anyag feldolgozásába, részben pedig áttevődött nagyobb egységek, több lecke számonkérésére, illetve a témákat lezáró ellenőrzésekre. Ennek pozitívuma, hogy a tanulóknak nagyobb anyagot kell rendszerezni, jobban rákényszerít az áttekintésre, az anyag belső logikájának átvételére, ok—okozati összefüggések keresésére és meglátására. Erre pedig az érettségiken, felvételikén nagy szükség van.

Negatívum, hogy sok anyagrész túlméretezett, ezért a tanárnak választani kell, hogy vagy feldolgozza, feldolgoztatja az egészet, ebben az esetben azonban szükségszerűen maradnak el fontos mozzanatok az órából, tehát az egész óra lényegében az új anyag feldolgozására épül, vagy csak egyes részeket emel ki, akkor viszont a tanulóknak otthoni önálló munkája fog megnövekedni. Több óralátogatáson tapasztaltam, hogy az adott anyagrészt a tanár nem tudta elvégezni, a tanterv viszont nem ad tartalék órákat, s a csúszást már nagyon nehéz behozni.

Tapasztalataink, módosítások

Az 5 napos tanítási hét összhangba hozza a társadalmi és az iskolai gyakorlatot, tehát az iskola nem térhet ki bevezetése elől. Feltétlenül el kell fogadni azt az alapállást, amellyel a kipróbálás is megindult, hogy nem csökkenhet az oktatás, a nevelés színvonala. Hogy minél kevesebb zökkenővel történjen az átállás, építeni kell a kipróbáló iskolák tapasztalataira, illetve nyilván még az 1982/83. tanévben is lehet ezeknek körét bővíteni (új iskolák újabb észrevételei, javaslatai). A Művelődési Minisztérium jelezte is már, hogy bizonyos korrekciókra szükség van az új tanterveket illetően, sőt az 1981/82-ben kipróbált új óraterveket a következő tanévre kisebb mértékben módosította (éppen az 5 napos tanítási hétben dolgozó iskolák észrevételei alapján).

Szerintünk a következő módosítási javaslatokat kell végiggondolni:

- A tanulók heti óraszámát a gimnáziumban jónak találjuk, a szakközépiskolában azonban kell keresni annak a lehetőségét, hogy még tovább legyen csökkenthető, ne legyen több 32 óránál.
- Felül kell vizsgálni a tantervek pedagógiai teljesíthetőségét (az egy-egy órára eső anyagrész elvégezhetősége a középiskolás átlagot figyelembe véve; a tantervi egységekhez kapcsolódó összefoglaló és ellenőrző órák lehetősége, száma; a tanév végi ismétlésre fordítható idő, különös tekintettel a IV. osztályra, ahol a 4 év anyagának szintézisének kellene elérni).
- Szükség van kisebb tankönyvi korrekciókra (a bonyolult, a szaknyelvet túlzásba vivő fogalmazás, nehezen tanulható részek átírása, a törzs-

anyag és a kiegészítő anyag jobb szétválasztása — ez tantervi gond is, de nem szerencsés az olyan tantervi előírás, amely a törzsanyagra pl. 15 órát szán, a kiegészítő anyagra 10-et, ugyanakkor a tankönyv 25 fejezetet (leckét) tartalmaz, s egy-egy leckében néhány bekezdés a kiegészítő anyag).

- Ugyancsak felül kell vizsgálni, hogy milyen elvárásokat lehet támasztani az iskoláktól, kollégiumoktól a tanórán kívüli foglalkozásokra alapuló egyéb programokban, művelődésben, sportban. Meg kell találni a közművelődés egyéb területeinek helyét, szerepét az iskolás korúak tervezhető foglalkozásaiban.

Az iskolákon belül megoldásra váró feladatok:

- Pedagógiailag átgondolt órarend, amely arányosan osztja el a heti terhelést és a napi igénybevételt (természetesen a megfelelő tárgyi és személyi feltételek birtokában).
- Módszertani megújulás, amely növeli a nevelő-oktató munka hatékonyságát.
- Minden iskolának az eddiginél jobban kell keresni a tanulók önművelésének kibontakoztatását, jobban kell differenciálni a tanulói személyiségfejlesztést.
- Szorosabban kell együttműködni a családdal a közös feladatok megvalósítása érdekében.
- Erősíteni kell az együttműködést az ifjúság neveléséért felelős más intézményekkel, szervezetekkel (KISZ, közművelődés, sport).

Cseh László: Csendélet

A FELSZABADULÁS UTÁNI NÉPMŰVELÉS TARTALMI ÉS MÓDSZERTANI PROBLÉMÁI PÉCSÉT ÉS BARANYÁBAN

A felszabadulás utáni népművelés egyik nagy érdeme a kultúra iránti igény tömeges méretűvé segítése¹. Az első lépést a népművelők tették meg a módszerek fokozatos átalakítása és ezen keresztül új törekvések megvalósítása révén. Később a népművelés szervezettségének magasabb fokán már maguk az emberek állítottak nagyobb igényeket a kultúra vezetői és irányítói elé magyarázatunkban is, sőt a társadalomban elfoglalt helyük, szerepük, műveltségük és ideológiájuk szerint befolyásolták a programokat.

Baranya felszabadulása után nem a kultúra ügye volt a legfontosabb. A megyében való előtérbe kerülésére az első jelek 1945 nyarán mutatkoztak, amikor Pécsre „iskolánkívüli értekezletet” hívtak össze. A regionális jellegű tanácskozássra Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyék népművelőinek képviselői jöttek el, de a hatvan személyre tervezett megbeszélésen részt vettek a pártok, az egyházak, a szakszervezetek és az egyesületek delegáltjai.

I.

Kísérlet a népművelés új irányának kijelölésére

Az értekezletet a helyi sajtó így harangozta be: „Sok alkalommal hallgatunk a szellemi reform kérdéseiről. Az átalakulás dinamizmusát a közoktatás átszervezése csak mérsékelten követte. Ennek következtében bizonyos egyensúlytalanság állott elő. Különösen áll ez az előző iskolánkívüli népművelés kérdésében, ahol húsz éven át a kifejtett energia és sok jó szándék ellenére sem mutatkozott eredmény. Az újjáépülő demokratikus Magyarországon a szociális kérdésekkel egyenértékűek a művelődési kérdések... A kultuszminisztérium tudatában van ennek jelentőségével és már meg is kezdte a népművelés átszervezését... A múlt hibáit kell jóvátenni a jövő népművelésének...”² A cikk mondanivalója 1945 politikai hangulatát tükrözi, teljesen eltemetve a régi népművelést, pedig, mint látni fogjuk, az új irányú, tömegeket megmozgató népművelés vezetői az előző évek, sőt évtized aktív népművelői lettek.

Az „iskolánkívüli értekezlet” 1945. augusztus 21—26. között zajlott le az Erzsébet Tudományegyetem Anatómiai Intézetének előadói termében, ahol az elnökségben helyet foglalt Katona Géza országos népművelési felügyelő, mint miniszteri biztos, Vörös Márton városi főlevéltárnok, mint a minisztérium ré-

szeről felkért értekezleti elnök. A megnyitót Boros István főispán tartotta.⁸ Az előadások anyagát részletesen ismertetni terjedelmi okok miatt lehetetlen, de többek között foglalkoztak népművelésünk alapelveivel, a városi népműveléssel, a szociológia felhasználásával, a neveléssel, a magyarságtudománnyal, az ifjúság nevelésével, individuál-pszichológiai kísérletekkel, a munkássággal, a parasztsággal, az értelmiséggel, a népi szokásokkal, táncokkal, sőt nem utolsósorban a telepések népművelésével. Az elhangzottak során megfogalmazódott olyan gondolat is, amely önkritikusan a néppel foglalkozók részéről több munkát, lelkiismeretet, sőt az eddigieknél sokkal nagyobb szakképzettséget követelt. Felmerült a néppel való foglalkozás lelki mozzanatainak tudományos feldolgozásának igénye, a nép szellemi kultúrkincseinek védelme, tárgyi emlékeinek megőrzése, a népvédelem egészségügyi vonatkozása, a népművelés konkrét eszközei. Az előadásokat Katona Géza országos népművelési felügyelő, Vörös Márton főlevéltárnok, Boros István, a megye főispánja, Szabó Pál Zoltán tanár, tudományos kutató és Kanyar József, a Nemzeti Parasztpárt kerületi titkára tartották, hogy csak a legérdekesebb problémák felvetőit emeljük ki.

Minden délután a délelőtti előadásokban felvetett kérdésekről vitát rendeztek. A hozzászólások lényegében öt nagy, egymással összefüggő problémakörbe csoportosíthatók.

Az elsőbe a tanfolyamok pontos céljának megjelölése tartozik. Ennek fontosságát Tamás Pál kaposvári népművelési titkár konkrét példával is igazolta. Elmondta, hogy Somogy megyében nagy számú főzőtanfolyamot szerveztek, mégpedig igen nagy érdeklődés, majd később siker közepette. Ezek során a résztvevők nemcsak a főzés tudományát sajátították el, hanem megtanulták a helyes táplálkozást is. Javasolta, hogy a jövőben az órák keretében a konyhakertészetre is térjenek ki, ezen keresztül bemutatva azokat a növényeket, termelési eljárásokat, amelyek a helyes táplálkozás keretében beletartoznak. De nemcsak Somogy megyei példát lehet felhozni a tanfolyamok céljának kijelölésére, az igények felmérésére. Pécsen 1946-ban számos szabásvarrás tanfolyam indult útjára azzal a nem is titkolt céllal, hogy a rosszabb anyagi körülmények között élőknek ne kelljen minden szükséges esetben ruhát vásárolniuk, hanem a foglalkozások keretében megtanulják a ruhák kisebb hibáinak kijavítását.

A másik fontos probléma a népművelés szervezeti kereteinek kiépítése volt. A sok ilyen irányú javaslatból csak néhányat emeljünk ki. Bírálat érte a kulturális egyesületeket passzivitásuk miatt. Ennek okát ugyancsak Tamás József abban látta, hogy nincs olyan szervezet, amely ellenőrizné őket. Kovácsi Pál népművelési titkár a vándortitkári funkció felállítását kérte, akik a közsegeket járva megfelelő szakmai tanácsokkal látnák el az ottani népművelőket. Kis-Várday Gyula békásmegyéri tanító a népművelési titkár mellé külön népművelési megbízott kinevezését javasolta. Vidor József szekszárdi népművelési titkár hozzászólásában a népművelés adminisztrációjának egyszerűsítése mellett foglalt állást. Páldy Róbert (Zalaegerszeg) vármegyei népművelési felügyelők kinevezése mellett tette le voksát. Vajda János pécsi tanító a megyei központokban aktív népművelők társaságának felállítását kérte.

A harmadik, külön csokorba fűzhető problémakörnek a követelményeket és a segédeszközöket tartották. „A népművelési vezető értsen mindenhez” — mondta Varóczy János hidasi református lelkész. Ehhez a túlzásnak minősíthető gondolathoz hozzáfűzte, hogy az állam állítson fel olyan nyomdákat,

ahonnan a népművelők olcsón megkapnák azokat a könyveket, amelyekre szükségük van. Felvetődött a községi könyvtárak fejlesztésének szükségessége is. Tóth Nándor (Szekszárd) hozzászólása kifogásolta azt, hogy a népművelők nem kapnak szabadjegyet a mozik, a színházak, múzeumok látogatására, márpedig a népművelő nem tudja magát továbbképezni ezek nélkül. A városi népművelők kiálltak azon gondolat mellett, amely a városi mozik havi egyszeri felhasználását sürgette népművelési célokra.

A legtöbb hozzászólás a népművelési munka hatékonyságának fejlesztése érdekében fogalmazódott meg. Felvetették, hogy állítsák össze a népművelők, mint előadók kataszterét, ezzel egy szűkebb terület népművelését akarták intenzívebbé tenni. Kovács Pál népművelési titkár ezt azért tartotta fontosnak, mert szinte különösen a községekben az előadások látogatottsága az előadó felkészültségén és előadásmódján múlik. „Gazdag tapasztalatunk van arról is, hogy a falu az ő tanítóját, papját, jegyzőjét csak 1—2 hónapon át hallgatja szívesen, ezután elnéptelenednek az előadások — mondta ő. Néhányan elmondták, hogy a falusi ember a tudományos előadásokat nem érti. Ezért köznapin nyelven kell előadni mindennapi dolgokat. Ilyennek tartották a mosakodást, az étkezést, a vitaminokat, de ehhez kapcsolódó témának tartották a légy irtását és más egészségügyi kérdéseket. A kultúrházak építését elengedhetetlen követelménynek minősítették. Kérték az illetékeseket, hogy a népművelőket elsősorban vakáció idején átképzésben részesítsék. A népművelési állások elnyerésénél pedig alapvető szempont legyen a rátermettség, az eddigi becsületes munka.

Ötödik problémakörként, de nem utolsósorban jelentkezett az értekezleten az ifjúság nevelése. Nagy Lajos (Csányoszró) erről így fogalmazott: „A főszóly az iskolából kikerülő fogékony aggyal rendelkező fiatalságra esik . . . Nem a 60 éves, megcsontosodott lelku anyókák nevelése a fontos, hanem a legkényesebb korú fiatalságé . . . A fiatalságé a jövő. Alakítsuk ki hát az emberebb embert, a magyarább magyart.” Az értekezlet résztvevői fontosnak tartották az ifjúsági egyesületekkel való közös munkát is.

Az előadások és a hozzászólások alapvetően különböznek egymástól. Az előadók elsősorban elméleti síkon, kutatásaik eredményeit közölték a hallgatósággal, növelve ezzel is a résztvevők szakmai műveltségét. A felsorolt témák egyértelműen a dolgozók, a munkások, parasztok és az értelmiség felé fordulnak, sőt velük is foglalkoznak. A hozzászólások ezzel szemben tisztán gyakorlati problémákat vetettek fel, ezekben is a dolgozók, a tömegek felé fordulás a jellemző. De míg az előadások kutatásokra alapozva, átgondolt, letisztult fejtegetéseket tartalmaztak, a hozzászólások közül nem egy olyan volt, amely megvalósításra alkalmatlan. A szabás-varrás, valamint a főzőtanfolyamok rendezése a tömegek érdekeit szolgálta. A kulturális egyesületi élet ellenőrzésére javasolt szerv felállítását az idő oldotta meg az egyesületek felosztatásával. Vándortitkárok korábban is működtek. Az adminisztráció csökkentése igen jó gondolat volt. Az olcsó könyvek, ha nem is a leírt módon, de eljutottak a népművelőkhöz. A szabadjegyes rendszer bevezetése kulturális létesítményekre vonatkozóan eleve életképtelen ötletnek bizonyult. A népművelők kataszterének összeállítása azt szolgálta, hogy lehetőleg mindenhová a kérdés szakértője jusson el.

Az értekezlet lebonyolítása csak kezdetnek tekinthető egy új, magasabbrendű, az egész társadalmat átfogó népművelés megindításához.

II.

Tudományos kutatók részvétele a népművelésben

Még 1945-ben Pécs város színével hatalmas plakátok jelentek meg az utcákon, hirdetve azt az előadássorozatot, amit a Pécsi Pedagógusok Szabad Szakszervezete rendezett a Pécsi Népművelési Bizottság közreműködésével, „Pécsiek szólnak pécsieknek Pécsről. Pécs, a magyar város” címmel. Az eseményről a Dunántúli Népszava is hírt adott, követelve minden pécsi részvételét az előadásokon, amelyek 1945. október 2-án kezdődtek és október 23-án fejeződtek be. A helyi szellemi élet nagyságai a tudomány több ágát képviselték ezen a tulajdonképpeni politikai demonstráción, jelezve azt, hogy a legnagyobbak is az új szellemű és módszereiben átalakuló népművelés sikeréért és érdekében akarnak és képesek tenni. Bizonyítván ezt, a következő előadások hangzottak el: dr. Szabó Pál Zoltán: Pécs a magyar tájban; Somogyi Géza: A szubmediterrán Pécs; dr. Horváth Adolf: Virágos Mecsek; dr. Tóth István: Pécs magyarsága nevekben; Horváth Mihály: Muzsikáló Pécs; dr. Török Gyula: Az őskori Pécs; Gebauer Ernő: Pécs fényben és színben; dr. Taksonyi József: Pécs a történelemben; dr. Vörös Márton: Pécs magyarságának küzdelme a függetlenségért; dr. Sebestyén Lajos: Miből él Pécs városa; dr. Várkonyi Nándor: Pécs irodalmi arca; Muszty László: Az ismeretlen Pécs; dr. Babics András: A pécsi bányász élete. Az előadások címei tükrözik, hogy nemcsak a szakértők, hanem az adott kérdéshez kevésbé értő, de érdeklődő közönség is megtalálta számítását.

III.

Pécs város népművelésének kezdetei

Városunkban 1945. október 20-án létrejött a Pécsi Népművelési Tanács, elnöke Tolnai József polgármester lett. Működésében részt vettek az Erzsébet Tudományegyetem karai, a tudományos intézetek, a társadalmi és művészeti egyesületek, a politikai pártok, az érdekvédelmi szervezetek és a tanügyi hatóságok. Először megfogalmazott céljai között szerepelt a szülők iskolájának megindítása, a kiskorú prostitúció elleni küzdelem megkezdése és a „népművelési kartotékrendszer” felállítása.⁴

Figyelemre méltóak a helyi kulturális élet a népművelés magasabb szintre emelése érdekében kiépített kapcsolatai. Ez elsősorban a Pécs—Szabadka kultúrcserében és a Balkán Bizottsággal folytatott együttműködésben nyilvánult meg. Utóbbi 1940-ben alakult meg azzal a céllal, hogy a dunai, balkáni és közel-keleti népek, valamint Magyarország kulturális és gazdasági összefogását elősegítse. Az akkori hatóságok a bizottság munkáját nem támogatták, 1944 márciusában betiltották és vezetői ellen eljárást indítottak. A felszabadulás után a Balkán Bizottság újjáalakult és előadásokat szervezett Pécsen. Az első ilyen alkalommal létrehozták a Magyar—Déslzláv Kultúregyesületet.⁵ A Pécs—Szabadka kultúrcserét Vörös Márton főlevéltárnok és Magarasenič Aleksanda Szabadka polgármester-helyettese tárgyalta meg, egyetértve abban,

hogy a két nép közötti közlekedést a határ mellett fekvő kultúrcentrumoknak kell megoldaniuk. Pécsi részről a Nemzeti Színház drámai együttesének 1—2 előadását és a munkásdalárda szereplését ajánlották fel.⁶

A Pécsi Pedagógusok Szakszervezete a pedagógusok önképzése érdekében külön szemináriumot szervezett, ahol az általános iskola problémáival, lélektannal, általános pedagógiai témákkal, az akarat nevelésével és időszerű kérdésekkel foglalkoztak.⁷ Szintén ez a szakszervezet képző-, ipar- és művészeti kiállítást, angol, orosz, francia nyelvtanfolyamot, bábszínházat, összetett sportversenyt és festőiskolát rendezett.⁸

Még 1945-ben indultak meg az asszonytanfolyamok, amelyek előadásai egy teljesen új szemléletet tükröznek. „Milyen a jó feleség; A boldog otthon; A nő hivatása, szerepe; Hogyan várjuk a születendő kisbabát, hogyan helyezzük el a lakásban; A csecsemő betegségei; Az iskolás gyermek egészségügyi védelme; A család jövedelmének beosztása, gazdasági ismeretek; Fertőző betegségek; A nő egészségének megvédése; Elsősegélynyújtás; stb.”⁹

Pécs Szabadművelődési Felügyelőségének egy 1946-ban készített havi jelentése szerint segítették kialakítani a tanfolyamok részleteit, megszervezték a szabadművelődés városi értekezletét, szórványos előadásokat kezdtek a bányavidéken és a külterületen. A szervezet jelentős mozzanatnak értékelte a Pécssett lezajlott Magyar—Jugoszláv Társaság alakuló díszülését, amely Belgrádban is sajtóvisszhangot kapott.¹⁰ A felügyelőség körkérdest intézett a pécsi Ágoston téri Állami Általános Iskola tanulóinak szüleihez, amely alapján kiderült, hogy a szülők 50⁰/₀-a nevelési, 25⁰/₀-a történelmi, 10⁰/₀-a földrajzi, 20⁰/₀-a irodalmi, 50⁰/₀-a egészségvédelmi, 25⁰/₀-a gazdasági és 20⁰/₀-a természettudományi előadásokat hallgatna szívesen.¹¹

A Magyar—Szovjet Művelődési Társaság helyi szervezete filmszakosztályt hívott életre és működésének sikere érdekében a pécsi mozik igazgatóival arra a megállapodásra jutott, hogy minden új film sajtóbemutatóján a szakosztály képviselteti magát, ezeket az alkotásokat egy öttagú pedagóguscsoport is megtekinti, elsősorban olyan szemszögből, hogy melyek alkalmasak ifjúsági előadásokra is. A filmszakosztály ismertebb keleti és nyugati filmbemutatók nyomán, tárgyilagos, nyílt bírálattal fordul a közönség felé, összehasonlítva a két társadalom filmjeinek technikáját, erkölcsi világát, művészetét és rendezését.¹²

IV.

Baranya megye népművelésének kezdetei

Baranya megyei Népművelési Tanács alakuló ülését 1945. november 15-én tartották, amelyen a megye népművelésének vezetésével Takács Jenőt bízták meg, aki rögtön be is jelentette, hogy tájékozódása szerint a községi népművelési bizottságok folyamatosan alakulnak. Az ülésen számos javaslat hangzott a terület népművelésének javítása érdekében. Így Krisztics Sándor egyetemi tanár felszólalásában kérte a községi népművelési bizottságokkal a központi előadók nevét, előadásuk tárgykörét, mert így a helyi igényeknek megfelelően és időben tudnak szervezni. Továbbá javaslatot tett csak kísérletként, az amerikai vasárnapi iskolák mintájára, a vasárnapi istentisztelet utáni vasárnapi iskola bevezetését néhány településen. Az ülésen felmerült

a telepítések kapcsán az őslakosság és a német nemzetiségek közötti ellentét problémája. Egyetértettek abban, hogy elsimitásában a népművelők sokat tehetnek.¹³

A minisztériumból is hathatósan segítették a községek népművelésének magasabb szintre emelését. Egy több oldalas javaslat formájában felhívták a figyelmet a hagyományok ápolására, a vendéglőadásokra, az előadói cserékre, a telepések népművelésére, a nőnevelési munkára, a háziipari tanfolyamok szervezésére, a népdaloktatásra, a méhészeti tanfolyamok jelentőségére, a népkönyvtárak és önképzőköri fenntartására, további szervezésükre, és nem utolsósorban a nem magyar anyanyelvű állampolgárok népművelésére.¹⁴

A községek népművelésében sajátos tendencia figyelhető meg. A meginduló előadássorozatok, tanfolyamok a döntő népművelési eszközök. Ezek témája széles skálán mozog, mutatva azt, hogy elsősorban a műveltség fokozása volt a cél. Ezentúl, illetmáni és egészségügyi foglalkozások zajlottak, a mezőgazdasági jellegű tanfolyamok pedig a speciális növények termesztését mutatták be. A vármegye népművelési felügyelője néhány település népművelési helyzetéről így írt: „... Közműveltségi tanfolyamaink ezernél nagyobb lakosságú községekben eddig Németbóly, Egerág, Dunaszekcső községekben indultak meg. Megjegyezzük, hogy vármegyénk 303 községének 95⁰/₀-a kis-község. Ezer lakoson aluli községekben sok helyen indult meg a közműveltségi tanfolyam.”¹⁵ Görcsönyben tett látogatásáról így emlékezett meg: „... Görcsönyben 35 órás szabadművelési tanfolyam nyílt meg. Alkalmi ünnepek, évfordulók megrendezését kérem...” Szőke népművelésének helyzetét így látta: „... a néptanító a vegyes ajkú lakosság osztatlan bizalmát élvezi. Az elmúlt évben a garéi körjegyzőség területén körjegyzőségi ügyvezető irányította Ocsárd székhelyről ezen község szabadművelési tevékenységét. A most itt működő néptanító személyes varázsa biztosíték arra, hogy a nagyobbbrészt horvátul beszélő lakosok és a magyarok között a kíváncsatos társadalmi összhangot megteremtse... rögtön megkezdődött egy alapismeretterjesztő tanfolyam szervezése, egyelőre 22 hallgatóval. A horvát ajkú lakosság kívánságára a magyar irodalom ismertetése mellett fogalmazási és számolási készségük fejlesztésére helyezzük a súlyt. Minden összefüvetelt rövid kísérő műsor tesz hangulatossá, vonzóvá, horvát és magyar nyelven...”¹⁶

A megyében 1946 novemberében összesen 281 szabadművelődési előadás, 91 műsoros est, 11 mesedélután, 12 műkedvelő előadás és 2 alkalmi összejövétel volt.¹⁷ Ez december hónapra megtöbbszöröződött, mert 597 szabadművelődési előadásról, 51 műsoros estről, 39 mesedélutánról, 14 műkedvelő előadásról, 17 alkalmi ünnepségről számoltak be.¹⁷

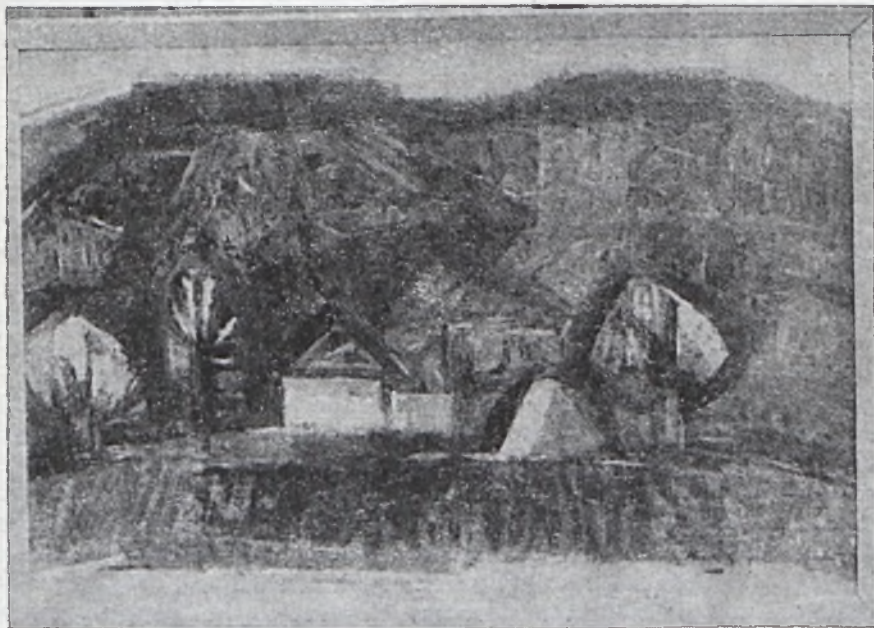
A baranyai és pécsi népművelés új korszaka kezdődött meg a felszabadulás után. Megindítójának lényegében az 1945 nyarán összeült „iskolán kívüli értekezletet” tarthatjuk. Őzre megalakultak a népművelés pécsi és megyei vezető szervei, így bár a két terület népművelése szorosan összefügg, mégis jelentős különbségek fedezhetők fel közöttük. Pécsen már korábban jelentős szellemi erők éltek, akiket a népművelés érdekében meg lehetett és meg kellett nyerni. Tudományos eredményeik előadás formájában való kifejtése magasabb műveltséget tételez fel a hallgatóságról. Ugyanakkor a népművelőket többször itt hívják össze tanácskozásokra, az új feladatok kiszabására. A jelentős szabadidőhöz jutott dolgozók, de különösen az ifjúság az itt is megindított alpműveltségi tanfolyamok, előadások sikeréhez. Ugyanakkor falun sokkal nehezebb volt a helyzet. Az alpműveltségi tanfolyamokra első-

sorban késő ősztől kora tavaszig tudott időt szakítani a lakosság, hiszen a gazdasági munkák még szabadidejét is lekötötték.

Mégis ez az új népművelés a maga egyre erőteljesebb szervezettségével nagy munkát végzett el. Nemcsak abban lett haladó, hogy a tömegeket bevonta a rendezvényekbe, hanem abban is, hogy sok embernek adta meg a lehetőséget ismereteinek kiszélesítésére, különösen alapszinten.

Jegyzetek

¹ A Horthy-korszak művelődésére Baranyában lásd: Szita László: A munkásművelődés Baranya megyében. Kutatások a gazdasági és társadalmi élet szolgálatában. Dél-dunántúli Konferencia. Szekszárd, 1975. október 22—23. Szerkesztette: Babics András. Szekszárd, 1976. 185—212 p. Tegzes Ferenc: Baranya ifjúsági mozgalma 1934—1944 között. Tanulmányok Baranya megye ifjúsági mozgalmának történetéből. 1868—1950. Szerkesztette: Erdődi Gyula. Pécs, 1981. 76—89 p. ² B. m. L. Pécs thj. város Szabadművelődési Felügyelőjének iratai. Iskolánkívüli értekezlet 1945 nyarán. 17/1945. sz. A Szabadművelődési Felügyelő Hivatalára vonatkozóan lásd: Szita László: Adatok a felszabadulás utáni megyei közművelődésügy történetéhez Baranyai Művelődés 1976. III. 69—73 p. és Szinkovich Márta: A szabadművelődési korszak Baranyában. Baranyai Helytörténetírás 1968. A Baranya megyei Levéltár évkönyve. Szerkesztette: Szinkovich Márta. Pécs, 1968. 1—34 p. ³ Baranya azon kevés megyék között van, ahová 1945-ben kommunista főispánt neveztek ki. ⁴ B. m. L. Pécs Thj. város Szabadművelődési Felügyelőjének iratai. 125/1945. sz. ⁵ Uo. 125/1945. sz. ⁶ Uo. 7/1945. sz. ⁷ Uo. 130/1945. sz. ⁸ Uo. ⁹ Uo. 135/1945. sz. ¹⁰ Uo. 388/1946. sz. ¹¹ Uo. 401/1946. sz. ¹² Uo. 447/1946. sz. ¹³ B. m. L. Baranyavármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága iratai. 106/1945. sz. ¹⁴ Uo. 120/1945. sz. ¹⁵ Uo. 75/1946. sz. ¹⁶ Uo. ¹⁷ Uo.

Kelle Sándor: Népdalok nyomában I.

SZOCIÁLPOLITIKAI KUTATÁS ÉS GYAKORLAT PÉCSETT A VILÁG- GAZDASÁGI VÁLSÁGTÓL A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉIG (1929—1945)

Az 1929. okt. 24-i New York-i „Fekete Péntek”, a nagy tőzsdei összeomlás után kirobbant nagy gazdasági világválság¹ legjobban a gazdasági függőségben lévő, fejletlen gazdasággal rendelkező államokat viselte meg különösen, így Közép- és Kelet-Európa országait is.² Magyarország ipara és mezőgazdasága addig sohanem látott válságot élt át. Gyárak, üzemek, gazdaságok sokasága ment tönkre, nagy méreteket öltött a munkanélküliség.³ A válság különösen a szegényebb néprétegeket viselte meg és okozott körükben súlyos megélhetési és egzisztenciális gondokat. Hatalmas sorok álltak a munkaközvetítő irodák, a segélyosztó helyek és a népkonyhák előtt, a tömegnyomor aggasztó méreteket öltött, különösen a nagyvárosok külterületein.⁴ Az ún. „alsó középosztály”, a kishivatalnokok, kiskereskedők, kisiparosok és a diplomások is nehéz éveket éltek át. Sokuk kénytelen volt — miután állását elvesztette — végzettségéhez méltatlan ún. inségmunkát vállalni, sőt elhelyezkedési lehetőség híján magát és családját az állami és a társadalmi szervek segélyezésére bízni.⁵

Pécs törvényhatósága ezekben a válságos esztendőkhöz szintén nehéz küzdelmet folytatott a válság következményeinek leküzdéséért. Ezek az évek egyrészt a kormányzat költségcsökkentő igényei elleni szívós harc, másrészt az állandóan fokozódó tömegigényeket, a vezető testület kebelén belüli állandó viták jegyében teltek el.⁶

A városnak az 1930-as népszámlálás szerint 61 801 lakosa volt, és ez az 1920. évi 47 556 fővel szemben 14 242 fős, azaz 29,9⁰/₀-os növekedést mutatott!⁷ A város 1929-es költségvetése 5 389 087 pengő bevétellel és 6 090 625 pengő kiadással, azaz 701 538 pengő hiánnyal számolt. Ezt a hiányt a város lakosainak megterhelésével, 50⁰/₀-os pótdadó kivetésével kívánta kiegyenlíteni a város vezetősége.⁸ A válság hatását mutatta, hogy az 1931-es költségvetésben az egyesületek támogatásának mértékét 48 170 pengőben határozták meg, ami az 1930-as 88 110 pengőnek alig több mint a fele volt csupán!⁹ A válság hatásainak kiküszöbölésére, a munkanélküliség és a szegénység leküzdésére számtalan terv, indítvány született, amelynek nagy részének egyetlen közös célja és mozgatórugója volt: a fennálló keretek között, az akkori társadalmi rendszer normái szerint megoldani az aggasztó helyzetet!

„... Semmi sem veszélyezteti fenyegetőbben városunk békéjét, pénzügyi egyensúlyát, anyagi és szellemi javait, mint a munkanélküliség. Vulkanon táncolunk és fáradozunk minden gyümölcsöt megsemmisülés veszélyének teszünk ki, ha a munkanélküliség járványa terjed és nem részesül praeventív kezelésben.” — Ezekkel a gondolatokkal fejeződik be Engel Richárd és hat társa indítványa.

A baj orvoslását kettős feladat megvalósításával képzelték el. A munkanélküliek segélyezését és a városi közmunkák kiterjesztését ajánlották. Ezeket az utakat azonban egymás kizárásával képzelték el. Szerintük a város előtt két út áll: vagy a munkanélküliek pénzbeli segélyezése, vagy részükre fizetéses szükségmunkák biztosítása!

Az első eshetőségnél a városi költségvetés és az adófizetők túlzott megterhelése mellett a kedvezőtlennek bemutatott nyugat-európai, közelebbről az osztrák munkanélküli segély hiányosságaira mutattak rá. Ez a rendszer — szerintük — „erkölcsileg nem éppen előnyös tünetekkel járt”, mivel csökkentette a munkateljesítményt, a munkakedvet, ugyanakkor növelte a munkakerülési hajlamot, a bűnözést.

A másik lehetőség, amely — bemutatásuk szerint — a városi vezetés és a mérnöki hivatal gondosan előkészített munkájának eredményeként egyrészt számtalan munkanélkülinek legalább átmeneti foglalkoztatottságot biztosít, másrészt fontos, a város fejlődését előrevívő közszükségletet elégít ki.

A gyakorlati megvalósításban az építkezési vállalkozók ajánlatai közül a városi szakértők a versenytárgyaláson a legmegfelelőbbet választanak ki azonnali alkalmazásra.

Indítványuk végén néhány konkrét építési, fejlesztési tervet szintén megemlítettek.

- A) Építkezések: egy- és kétszobás kislakások, rokkant- és aggotthon építése, a szegényház fejlesztése és a vágóhid bővítése, egy központi vásárcsarnok létesítése.
- B) Közmű- és úthálózat: bővítés, csatornahálózat növelése, a gyárvárosi és egyéb külterületi úthálózat kiépítése, a belterület rossz állapotú utcáinak burkolása, gyalogjárók építése.
- C) Egyéb munkák: városi rétek belvízveszélyének fölszámolása, a városi vilamoshálózat esetleges fejlesztése.

Az elvégzésre javasolt feladatok fontossági sorrendjében az elsőség az út- és a kislakás építéseké volt, a többi munka fokozatos megvalósítását ajánlották.¹⁰

A pontos és gyors munkaerő-nyilvántartást is javasolták. Ugyanakkor a városok jogállását és közigazgatási tevékenységét szabályozó 1929. évi XXX. t. c.¹¹ keretein tágitandó, javasolták olyan munkatörvény kidolgozását, amelynek értelmében az illetékes miniszter 4 héten belül köteles válaszolni a városok tervezeteire, és ha addig elutasító válasz nem érkezik, a törvényhatóságok megkezdhesék az ilyen irányú tevékenységük megvalósítását.

Ez megkönnyítette volna a törvényhatóságok helyzetét, rugalmasabb reagálási lehetőséget biztosított volna az égető gondok megoldása érdekében. Ugyanakkor városi inségmunka-szabályrendelet megalkotását is ajánlották, továbbá azt, hogy válasszanak műszaki ellenőrző bizottságot, és a munkaközvetítő hivatal bevonásával dolgozzák ki a munkanélküliek nyilvántartási rendszerét!¹² Ez a javaslat meghatározóvá vált a város szociálpolitikai fölfogásában és gyakorlatában!

A város szociálpolitikájának elméleti kidolgozója és gyakorlati megvalósítója, dr. Esztergár Lajos tanácsnok elveit a Magyar Városok Országos Kongresszusának és a Városi és Községi Mérnökök Országos Szövetségének hivatalos lapja, a Városok Lapja közölte az 1931. okt. 1-i számában.

Esztergár Lajos Abrudfalván született, 1894. máj. 28-án. Középiskoláit Gyulafehérvárott végezte, a világháborús harctereken 1918 novemberéig szolgált, s mint tartalékos

hadnagyot nyilvánították rokkanttá. Egyetemi tanulmányait Debrecenben fejezte be, jogász-pályáját 1919 júniusában Abrudbányán kezdte ügyvédjelöltként, majd 1919 szeptemberében a fővárosba költözött, ahol az erdélyi menekültek ellátásának megszervezésében vett részt. 1920 júliusától állami rendőrségi segédfogalmazó Dunaföldváron. Baranya déli része és Pécs szerb megszállásának megszűnte után, 1921. aug. 21-től városunkban lett rendőrségi fogalmazó. Az egyesített bírói és ügyvédi vizsgát 1924-ben Budapesten tette le. Az 1929-es törvényhatósági választáson népjóléti tanácsnökká választották, vezetése alatt kezdett hozzá a város Jogügyi és Népjóléti Osztálya az égető szociálpolitikai teendők elvégzéséhez. Ő és munkatársai munkájának köszönhetően Pécs városának gyakorlata országsszerte elismert lett. Tevékenységét többször díjazták kitüntetéssel, több társadalmi szervezet választotta vezetőjéül, vagy foglalt helyet az elnökségben. 1932 májusától országos szoc. pol. előadó, 1938-tól helyettes-polgármester lett. Elméleti munkásságát számos tanulmány, cikk fémjelezte.¹³ 1939-ben választották meg a város közigazgatásának vezetőjévé, polgármesterként az 1944. októberi nyilasuralom hatalomra jutásáig tevékenykedett.¹⁴

Meghívott előadóként már a II. világháború éveiben tanított az Erzsébet Tudományegyetem Jogi Karán, 1945-ben nevezték ki egyetemi tanárrá.¹⁵

Az elkövetkezendő évek pécsi szociálpolitikai gyakorlatát az említett, 1931-ben megjelent cikkében ismertette, miközben sokat átvett az 1929-es Engel-indítvány célkitűzéseiből.¹⁶

Nagy fontosságot tulajdonított a pontos és naprakész nyilvántartású rendszernek. A város munkanélkülieit névsorban is és betűrendben, szakmánként is nyilván kell tartani, amelyeket a munkaközvetítő hivataloknak kell vezetniük, kartonrendszerben. Emellett az Országos Társadalombiztosító Intézetnek rendelkeznie kell azokkal a feltételekkel, amelyek lehetővé teszik, hogy a munkából kijelentett dolgozókat, a munka nélkül maradókat naprakészen tartsa nyilván és jelentse a munkaközvetítő hivataloknak.

A társadalmi összefogást a Keresztény Nemzeti Liga vezetésével kell megvalósítani. Központi és helyi szervezetei által szervezett ún. „ínségnyhító bizottságokat” kell alakítani, amelyek az inségesek összeírásán kívül a rászorultságot is vizsgálják, valamint a munkába állást is szabályoznak. Elgondolása két pilléren nyugodott:

1. A visszaélések megakadályozására a munkanélküli segély helyett a munka ellenében való segélyezés, a szükségmunkákat kell bevezetni a munkanélküliség visszaszorítására.
2. A városfejlesztést szolgáló szükségmunka-programokat kell évről évre ki-dolgozni, s az ott foglalkoztatott munkástömegeknek megfelelő időtartamú munkát kell biztosítani, másfelől pedig ez a rendszer elősegíti a város beruházási programjainak megvalósulását.

A segélyezés mértékében és arányában a fokozatosság híve volt. Eszerint egyrészt a szükségmunkáknál az érdekeltség biztosítására az órabér helyett az akkord-bért kell előnyben részesíteni, másrészt pedig a pénzbeni segélyezés helyett a természetbenit kell alkalmazni. A fokozatosságot a munkaképesség foka jelentette. A teljesen munkaképeseknek a városi szükségmunka-programok keretén belül kell adni föld- és építőipari munkát, az állástalan diplomásoknak pedig szellemi szükségmunkát, a korlátozott munkaképességűek foglalkoztatására szakipari műhelyeket kell fölállítani, míg a teljesen munkaképtelen, rokkant vagy idős inségeseket a város szegényügyi intézményeiben, szeretetházaiban kell elhelyezni. Az inségnyhító bizottságoknak kellett kézhez kapniuk az OTI helyi szerveitől az éppen kijelentett dolgozók naprakész

névsorát, amelyet úgy kellett nyilvántartásba venniük, hogy a munkanélkülieket névsor- és szakmák szerinti csoportosításon túl utcák szerinti sorrendben is csoportokba kellett elkülöníteni.

A bizottságok munkájában a városi törvényhatósági bizottság tagjai szintén részt vettek, így gyakorlati képet kaphattak a mindennapi életről. A bizottságok tagjai az alkalmazási kérelmet benyújtó munkanélküliek élet- és lakáskörülményeiről helyszíni környezettanulmányt végeztek, melynek végén javaslatot tettek — a főnálló rendelkezések értelmében — az alkalmazás vagy a segélyezés mértékére. Jelentéseiket abc-sorrendben összeállított ún. segélykataszter mellett helyezték el.

A bizottság érdemi munkája a jelentkező személyazonosságának megállapításával kezdődött. A munkaviszony ellenőrzése a munkaközvetítő hivatal útján történt.

A segélyezés módja mellett fontos előírás volt, hogy csak az anyagilag rászoruló, családjukat eltartani nem képes munkanélküliek kaphattak segélyt.

A természetbeni segély mértéke két hétre tüzelőben 1 q szén és 50 kg fát jelentett családonként, míg az élelmiszeradag 5 kg burgonyából, 2—2 kg babból, főző- és kenyérlisztből, $\frac{1}{2}$ kg cukorból, $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{4}$ kg zsírból és hagymából állt két személyre, és minden személy után újabb fél adag járt a családnak, ahol munkaképes családtag volt.

Ennek ellenértékeként a segélyezett köteles volt a városi közmunkáknál egy napi napszámot teljesíteni.

Emellett 10 pengő erejéig az arra rászorulóknak lakbérsegélyt is folyósított havonta a város, amelyet a család házigazdájának utaltak át a városi pénztárból. Kisebb háztartási kiadásokra, bevásárlásokra havonta 2,5 pengő értékig adott a rászorulóknak a törvényhatóság.

A lakbértámogatásért 4, míg a kisebb költségek térítéséért 1 napi napszámot kellett szolgáltatni.¹⁷

1931. jan. 31-én a belügyminisztériumnak jelentette a polgármester a város segélyezési alapelveit, rendszerét¹⁸, febr. 10-én pedig a város népjóléti tanácsnoka javasolta, hogy az egyszerűsítés érdekében a munkabeosztást és az utalványok kiadását is ez az osztály végezze. Az ügyintézés egyszerűsítéseként a házipénztár utalja át a segélyösszeget a letétpénztárba, ahol a tejellátási összeggel együtt, külön letéti alapként kezelnek. A javaslat kiváltó oka egyfelől a jelentkezők nagy száma, másfelől a visszaélések megakadályozása volt.¹⁹

A súlyos helyzetet mutatta az a tény, hogy az inségesek megélhetési viszonyai a téli hónapokban súlyosbodtak, mivel az emelkedő költségek miatt a munkanélküliek és a részlegesen munkalehetőséghez jutók egyre nagyobb erőfeszítések árán tudták fönntartani magukat és családjukat. Eppen ezért a nyári idénymunkáknál vidéken próbálták összegyűjteni azt a megélhetési alapot, amely biztosította maguk és családjuk megélhetését a téli időszakban. Másfelől novembertől márciusig vidékről sok munkanélküli napszamos özönlött el a várost, duzzasztva az amúgyis szép számú állásnélküliek seregét.

Emellett 1932-re még az külön nehezítette a helyzetet, hogy a válság a mélypontjára jutott,²⁰ a megélhetési gondok annyira nehezzé váltak, hogy nyáron az idénymunkákra vidékre özönlők nem kaptak annyi munkalehetőséget, ami elég lett volna a téli hónapok anyagi biztosításához!

A helyzet javítására állították föl a városi háziipari műhelyeket, ahol a rászorulóknak olyan jellegű munkákat végeztek, hogy általában belső szükségletre termeltek, ha pedig értékesítésre gondoltak, azt a helyi kereskedelem

útján bonyolították le.²¹ A város a következő műhelyeket állította föl: asztalos, lakatos, cipész, játékkészítő, háncs-kertibútor-kosárfonó, szövő, szőnyegszövő, varró, kézimunka, seprűkészítő műhelyek. A mérnöki hivatal által szervezett szükségmunkáknál, ill. a városi háziipari műhelyekben 1936 novemberétől 1937 augusztusáig például a következő létszámban dolgoztak, és munkabéreként az alábbi összegeket fizették ki nekik:

<i>Legnagyobb létszám</i> 1936. december	M	1040 fő; 27 416,43 P
	H	305 fő; 6 609,30 P
<i>Legkisebb létszám:</i> 1937. július	M	26 fő; 1 204,85 P*
	H	52 fő; 1 803,20 P*

* M. = Mérnöki Hivatal, H. = Háziipari Foglalkoztató Műhelyek.

A munkásokat átlagban 10—20 napra alkalmazták, ugyanis egyik fő szempont volt a foglalkoztatásnál, hogy — már csak az inségesek nagy száma miatt is — a maga és családja fönntartásához szükséges anyagiak megszerzéséig, időszakosan alkalmazták a jelentkezőket.²²

Pécs városában is nagy számú diplomás maradt állás nélkül ezekben az években. Meg kell jegyezni, hogy a válság legnehezebb éveinek elmúltával, 1933 után is számtalan szakképzett és szakképzetlen munkás és alkalmazott maradt állás nélkül, kénytelen volt támogatásért a város törvényhatóságához fordulni.²³ A városhoz írt álláskérélmek sokszor megrendítő emberi sorsokat tárnak föl, melyek bepillantást engednek az akkori idők szegénysorsú embe-reinek életébe. A város ügyosztályainál alkalmazott szellemi szükségmunká-soknak legalább érettségivel kellett rendelkezniük, valamint be kellett iratkoz-niuk az egyetemen induló szociális tanfolyamra. Ezt a helyi gyakorlatot tör-vényesítette az 1940. évi XXIII. t. c. 5. §-a, és a 4150/1942. M. E. sz. rendelet a szervezeti előírásait is szabályozta. Eszerint a hallgatók három félév elmé-leti és hat hónapi gyakorlati képzést kaptak. A tanfolyam az Országos Szociális Felügyelőség hozzájárulásával, az egyetemen megszerkesztett tananyag-gal és szervezeti szabályzattal működött. A képzéshez ezen fölül szociálpoli-tikai kutatási tevékenység és kollégiumi szociális nevelő munka is járult. A végzősöknek szakdolgozatot kellett ebből a témakörből írniuk, szemesztereik végén elméleti írásbeli és szóbeli vizsga következett. Az így megszerzett okle-véllel bármilyen szociálpolitikai munkakörben elhelyezkedhettek az ország-ban.

Pécsett a jelentkezésre szóló hirdetményt — dr. Krisztics Sándor dékán aláírásával — 1942. szept. 18-án tették közzé, a beiratkozott hallgatók száma 33 fő volt. Az órákat egyetemi professzorok és meghívott szakértők tartották. A tárgyakat és az óraszámokat minden hónap végén összegezték.

Összeállításunk az utolsó számvetést, az 1944. febr. 29-it tartalmazza: (tantárgyak és oktatók felsorolásával).

Elméleti tárgyak:

Dr. Ember György
Dr. Fenyvessy Béla
Dr. Óriás Nándor
Dr. Schaurek Rafael
Dr. Somogyi Ferenc
Szécsény Béla

Társadalombiztosítás
Any- és Gyermekevédelem
Nevelésügy (szeminárium és gyakorlat)
Magánjogi ismeretek
Nép- és Családvédelmi Szakigazgatás
Mezőgazdasági ismeretek

Dr. Vinkler János
Dr. Weis István
Dr. Zöld József
Dr. Zsindely Sándor

Közig. ismeretek (elmélet + gyakorlat)
Munkaügy, -védelem (elmélet + gyakorlat)
Háziipari ismeretek
Egészségvédelem

Gyakorlati tárgyak:

Dr. Surányi-Unger Tivadar
Dr. Gáboros Miklós
Dr. Kelemen Móric

A nacionalizálás, eszközei, eredményei
Bevezetés a szoc. gondozásba
Közgazdaságtan (szeminárium + gyakorlat)

Összesen: 56 elméleti és 19 + 8 gyakorlati óra.

Emellett a hallgatók — dr. Perbiró József tanfolyamtitkár vezetésével — látogatást tettek a város és a megye szociális és egészségügyi intézményeinél, szombat délelőttönként.²⁴

Összegezve Pécs szociálpolitikai tevékenységét megállapíthatjuk, hogy átgondoltabb, szervezettebb volt, mint az ország törvényhatóságai többségénél. Bár azt is le kell szögezni, hogy a válság és következményeinek minden összetevőjét nem tudta megszüntetni.

Forrásjegyzék

¹ Magyarország Története 1918—1945. Főszerk.: Ránki György. Akadémiai Kiadó Bp. 1976. 597. p. ² Berend T. Iván—Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon (1948—1944) Kossuth Kiadó Bp. 1973. 288. p. ³ Berend T. Iván—Ránki György: Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19—20. században. Közgazdasági és Jogi Kiadó Bp. 1976. 343. p. ⁴ A magyar forradalmi munkásmozgalom története. Kossuth Kiadó 1972. 273. p. ⁵ Magyarország története 1918—1945. Főszerk.: Ránki György. Akadémiai Kiadó Bp. 1976. 777—784. p. ⁶ Városok Lapja 1931. júl. 1. 244—246. p. ⁷ Uo. ⁸ Városok Lapja 1929. jan. 1. 8—9. p. ⁹ Városok Lapja 1931. dec. 1. 392. p. ¹⁰ Baranya megyei Levéltár (B. m. L.) Pécs Thj. Város Polgármesteri Hivatalának iratai 330/1940. sz. ¹¹ Corpus Iuris Hungarici 1929. ¹² B. m. L. Pécs Thj. Város Polgármesteri Hivatalának iratai 330/1940. sz. ¹³ *Esztergár önálló kötetben megjelent művei*: Gyakorlati szociálpolitika Pécs, 1933. A szociális képzés kérdése Pécs, 1934. A szociális kultúra alakulása Bp. 1934. A szociálpolitika tételes jogi alapja Pécs, 1936. A szociális munka vázlata Pécs, 1939. A szociális munka útján Pécs, 1939. ¹⁴ A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Szerk.: dr. Szabó Pál Pécs, 1940. 210—211. p. Dunántúli Kultúrmunkások. Szerk. Sziklay János Bp. 1941. 43. p. ¹⁵ Fejezetek a Pécsi Egyetem történetéből. Szerk. Csizmadia Andor Pécs, 1980. 31. p. ¹⁶ Városok Lapja 1931. okt. 1. 309—312. p. ¹⁷ B. m. L. Pécs Thj. Város Polg. m. Hiv. ir. 330/1940. sz. ¹⁸ Uo. ¹⁹ Uo. ²⁰ Varga Jenő: A nagy válság (Válogatott írások 1924—1943) Kossuth Kiadó Bp. 1978. 277. p. ²¹ B. m. L. Pécs Thj. Város Polg. m. Hiv. ir. 334/1940. p. ²² B. m. L. Pécs Thj. Város Közgy. jkv. 1937. évi polgármesteri jelentés. ²³ B. m. L. Pécs Thj. Város Polg. m. Hiv. ir. 10993/1936. sz. ²⁴ B. m. L. Pécsi Erzsébet Tudományegyetem iratai Szociális Tanfolyam napló 1942—1944.

KUTATÁSOK A FELSZABADULÁS UTÁNI BARANYAI KULTURÁLIS ÉLET FEJLŐDÉSÉRŐL

A felszabadulás ténye történelmünkben korszakhatár. Az idősebbek a bekövetkezett változásokat saját sorsukon keresztül átérzik, vagy információ-igényüknek megfelelően többé-kevésbé tájékozottak. Felnőtt azonban egy generáció, melynek tudatában a háború előtti időszak jellemző vonásai általánosított formában jelentkeznek. A jelen konkrét eseményeit így a múltat bemutató általánosított fogalmak között nehezen tudja elhelyezni. Egyre inkább ez a jelenség következik be a felszabadulást követő négy-öt évet felölelő korszakot illetően is, melyet általában „átmeneti korszaknak” ismerünk. Elfogadott ítéletként élt bennünk a korszak sikereiben gazdag volta általában, egyre jobban elfelejtődnek a nehézségek, kudarcok. Az általánosított ítéleteket ezért a közérthetőség, a felülvizsgálati lehetőség érdekében, az általánosítás alapját gyakorlati megnyilvánulásokon keresztül célszerű bemutatni; (a kutató munka újabb eredményeivel a korábban kialakított tételt szembeállítani). Csak így lehet a már kimondott tételt az újabb generációval elfogadtatni, szükség esetén módosítani. Munkánkban ezt a feladatot szeretnénk megkíséríteni a címben foglaltakat illetően. Ezért járjuk végig a megye kulturális életének megnyilvánulásait, intézményeit, az ezek körét és feladatait meghatározó kultúrpolitikai elvek kibontakozását.

A művelődéstörténeti kérdésekkel foglalkozók és a gyakorlati megvalósításban akkor érdekeltek világosan látják, hogy az oktatási reform szükségességét és a megvalósítás módját megjelölő oktatáspolitikai elvek a háború előtt már túlnyomórészt kidolgozottak voltak. A korszerű elvek megvalósítását az ellenforradalom konzervatív oktatáspolitikája elnyomta. A felszabadulás után, az új oktatáspolitikát követelő igények kielégítésére végrehajtott szervező munka most már a lehetőségek birtokában egy visszafojtott, majd hirtelen szabaddá tett energia kitörése. A front áthaladását követően a legfontosabb feladatot az 1944. év őszén beszüntetett tanítás újrakezdése, az addig kialakult iskolai hálózat talpraállítása jelentette. Sok helyen az iskolák oktatási célra történő visszaszerzésére, majd helyreállítására volt szükség, mert nemegyszer még a front áthaladását követően, hónapokon át katonai, egészségügyi célokat szolgáltattak. Munkába kellett állítani a pedagógusokat, pótolni hiányukat. Összeszedni és bizalommal megtölteni a tanulókat. Mindez 1945. január közepére sikerrel járt. Az egész megyében megindult az oktatás.

Az első átfogó eredmény a nyolcosztályos általános iskola létrehozása volt, melyet a koalícióba tömörült pártok mindegyike programjában szerepeltette, vagy legalábbis támogatta. Bevezetésének jogszabályi lehetősége még a há-

ború előtt megteremtődött, de megvalósítására nem kerülhetett sor. Teljes kibontakoztatására csak a Baloldali Blokk pártjainak nehéz politikai csatában elért győzelmeként, az államosítás teremtetten meg a feltételeket. A megvalósításban alapvetően érdekelt volt minden diák és pedagógus. Az általános iskola államosítása a demokratizálódás valódi alapját adta. A népiskolával szemben biztosította a tanulók számára az egyenlő lehetőséget, nyitottságával pedig minden iskolatípus felé a továbbtanuláshoz vezető utat. A pedagógusnak sokszor megalázó helyzetéből, kiszolgáltatottságából kiemelkedést, hivatásának ellátására nagyobb lehetőséget jelentett. Korábbi helyzetüket talán jól jellemzi a felekezeti néptanítók (mesterek) helyzete, akik jövedelmük nagy részét sok helyen természetben kapták, úgy, hogy tanítványaik lakásán váltakozva, mindennap máshol kaptak élelmet. Késpénzt alig. Szakmai munkájukat a legjobb esetben „csak” a laikus iskolafenntartók akadályozták.

A tananyagot megszabadították a durva hamisításoktól, hamarosan a tanönyveket is újra írták.

A pedagógusok átképzésére tanfolyamokat szerveztek. A hagyományos oktatási formák mellett, a korábban önhibájukon kívül tanulni nem tudók részére lehetőség biztosítására, újabb formák is jelentkeztek. A paraszt- és munkásgyermekek részére kollégiumokat állítottak fel. Gondoskodtak a vidékről bejáró szakmunkástanulók elhelyezéséről. A földigénylő bizottságok sok helyen iskolai célra ingatlanokat biztosítottak. Megszervezték a dolgozók iskoláját. Kisebb helyeken az anyaiskola partikulájaként, nagyobb településeken internátusi ellátással.

A középiskolai oktatás megítélésében teret hódított annak egyoldalúságát, a gimnáziumok túlsúlyát kifogásoló nézet. A változás útját kereső helyi szakemberek egyre erőteljesebben kérték a szakközépiskolák szervezését. Vitát közöttük csak a szakközépiskolák milyensége váltott ki. A gazdasági berendezkedés óhajtott formájával párhuzamosan voltak olyanok, akik elegendőnek tartották a mezőgazdasági szakközépiskolák megszervezését, mások ipari területeket is megjelöltek. A vitát a közeljövő szakemberszükséglete döntötte el. A földreform során létrehozott gazdaságok jól képzett szakembereket igényeltek. A megoldásban Baranya élen járt. Az országban elsők között találta meg a szakemberképzés formáját és helyét. Az 1946/1947-es tanévben már több alsó- és középfokú mezőgazdasági szakiskola működött.

A felsőoktatást illetően a legelső kezdeményezést az egyetemen szervezett tanárképző tanfolyam jelentette, de vele párhuzamosan napirendre került a helyi vezető értelmiségnek a kívánsága (az egyetemen belüliek, a pártokban és a közigazgatásban tevékenykedőké egyaránt) az 1940-ben megszüntetett bölcsészeti karnak a visszaállítására, illetőleg az egyetem további bővítésére természettudományi és közgazdaságtudományi karokkal.

Az érdekelt helyi fórumok által előterjesztett igényt általános, oktatáspolitikai és nemzetiségpolitikai célokkal indokolták. A demokrácia társadalmi méreteiben történő megvalósításához elengedhetetlennek tartották az ifjúság demokratikus nevelését. Ezt a célt, úgy vélték, az ellenforradalmi rendszerben nevelkedett pedagógusok nem tudják megvalósítani, ezért sietették az új szellemű pedagógus-generáció kinevelését és munkába állítását. A természettudományos és a közgazdasági műveltség magas szintre emelésétől a gazdasági élet kibontakoztatását és a külföldi, elsősorban keleti kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését remélték. A felfejlesztett egyetemnek a Dunántúlra kiható szerepkört szántak és a Jugoszláviával kialakítandó jó kulturális kapcsolatok egyik bázisának tekintették.

Az elképzelések megvalósításához szaktekintélyeket nyertek meg, elnyerték a kultuszminiszter hozzájárulását is, a megvalósítás azonban az oktatáspolitikai célok megváltozása és részben anyagi, elhelyezési gondok miatt elmaradt. Az elhelyezési javaslat életrevalósága később igazolódott. A bölcsészeti karnak az általános iskolai tanárok képzésére vonatkozó feladatát az 1948-tól működő Pedagógiai (Tanárképző) Főiskola végzi.

A népművelési (az újabb szóhasználat szerint közművelődési) területen az új igények kielégítésére alkalmas alapelvek kidolgozásának körülményei az oktatásnál tapasztaltakénál kevésbé ismertek, a kapcsolatok alig feltártak. A helyi kulturális eseményekkel foglalkozó történeti munkák az előzmény kérdését fel sem vetik, legtöbbször gyakorlati kérdésekkel foglalkoznak. Gondosabb vizsgálódással e területen is bemutatathatták volna az előzményeket, a pécsi műveltségterjesztő mozgalmat, melynek programtervezete nyilvánosságot kapott.

A népművelési munkát a tervezet állami feladatként fogta fel, melynek végrehajtásában az államigazgatási szerveknek is jelentős feladat jutott. A munkában központi szerepet kapott volna a Janus Pannonius Társaság, a zene, valamint a képzőművészet és a színjátszás művelésére alapított más kulturális egyesületek. Részletezte a tervezet a mozgalom tartalmi részét, a mindenki számára hasznos ismeretek nyújtását, a tudományos munkát, a tudományos irodalom és a szépirodalom szerepét. Az irodalom feladatának a tájproblémák megvilágítását, az általános emberi és a nemzeti problémákkal való törődést tartotta. Foglalkozott az izlésfejlesztéssel, a neveléssel, a dallal és a zenével, a sporttal, a múzeum szervezetével és feladatával, a városi könyvtár hatókörének bővítésével, a külvárosban lakók kölcsönzési lehetőségének javításával. A szervezeti rendszer tárgyalásánál részletezte az egyetem szerepét, az országos és tájproblémák kutatásában betöltött helyét, a népnevelési munka irányításában történő részvételét. A Janus Pannonius Társaság keretében működő irodalmi munkának irányát a keresztény és nemzeti eszmekörön belül jelölte meg. Az ide tömörített írók feladatának — a helyi sajátosságok, nehézségek bemutatásával — az ország közvéleményének a tájékoztatását szánta. A köré koncentrálódott szellemi tőkéből mindazoknak juttatna, akik különböző utakon járnak és különböző szervezetekben dolgoznak. Részt venne az új működési feltételek közé helyezett színház irányításában. A tervezetben is csak vázlatosan felsorolt feladatok és tevékenységek összehangolására, a közigazgatási szervek segítésére bizottság összehívását javasolta olyan szakemberekből, akik a gyakorlati megvalósításban is segítséget adhatnának.

A műveltségterjesztő mozgalom tervezete amellet, hogy távlati programot nyújtott, egyben kritikának is felfogható, mert megmutatta a népművelés intézményhálózatának hiányát, a feladat ellátásának esetlegességét. A háborús események ezt a gyér, a népművelő munkát többnyire másodlagos feladatként ellátó egyesületekből álló hálózatot is megviselte, szinte mindent előről kellett kezdeni. A korábban csak óhajtott koordináló munkát végző társadalmi szerv létrejöttének szükségessége mellett megteremtődött a lehetősége is, mellyel a helyi szellemi élet irányítói meglehetősen hamar éltek is. Még 1944. december 27-én megalakult a Pécs-Baranyai Írók, Művészek és Tudósok Szabad Szakszervezete, az általános művelődést segítő, a művészet és a tudományos életet újjászervező programmal. A kontinuitás a szakszervezet tagságának névsorából is nyilvánvaló, hiszen zömmel azok lettek a tagjai, akik a Janus Pannonius Társaság, illetőleg a Sorsunk c. folyóirat munkájában részt vettek. Az ideológ-

giai változást a demokratikus szellem jelenléte, a keresztény elem kiszorulásával a nemzeti felfogás erősödése jelentette. A szakszervezet tagsága egyúttal a koalíciós pártoknak is tagja volt, így tevékeny részt vállaltak azok napilapjai — Dunántúli Népszava, Független Nép, Pécsi Szabad Szó — munkájában. A Batsányi János Irodalmi Társaság létrejöttével (1946) a szocialista és kommunista eszmék is teret hódítottak. Az állami népművelési hálózat kiépülésének kezdetéig a szakszervezet feladatát megalapozó módon látta el. Számos kezdeményezés működésének eredménye. Ide vezetnek a szálak az egyetem, a múzeum bővítését és számos más kérdést felvető „műhely” kutatásakor. Az ismeretterjesztést a tudatformálás eszközeként kezelték és művelték. Műkedvelő együttesek alakítását, kiállítások nyitását, hangversenyek tartását serkentették.

Tevékenységük, a szakszervezet tizhónapos fennállása után, más öntevékeny szervezeti formán keresztül beépült a lassan kibontakozó állami népművelési munkába, a Szabadművelés Tanács szervezetébe. A szervezeti koncentráció az öntevékenység szervezeti kereteit megszüntette, a munkában meghatározó szerepet betöltött személyek működési lehetősége megszűnt.

A népművelési intézményhálózat újjászervezésére és fejlesztésére az oktatási intézményekénél később került sor. Ennek oka egyrészt a kedvezőtlen gazdasági helyzet, valamint az a beidegződés, hogy a népművelés csak az ugyan-csak mostoha körülmények között lévő oktatást követheti sorrendiségben. Ideig-óráig halaszthatóbb is volt — igaz ez sem büntetlenül — mint az oktatás, de az igazsághoz tartozik, hogy hagyományai sem voltak az oktatáshoz mérhetőek.

A népművelési intézményhálózat kialakítását végül is az államosítás segítette elő, miután a korábban működő egyesületek nagy részét megszüntették.

Az egyesületi könyvtárak anyagából, ahol ennek állománya erre alkalmas volt, valamint új szerzeményekből és magánszemélyek adományaiból alakult ki a népkönyvtári hálózat. Ezután jött létre az egységes múzeumi hálózat, alapját képezve egy új fejlődési szakasznak.

A megye levéltárügyének fellendülését jelentette a szervezet koncentrációja, ezután vált alkalmassá arra, hogy a marxista történetkutatás bázisa legyen.

Az államosítás teremtette meg a Pécsi Nemzeti Színház és a filmszínházak anyagi és erkölcsi lehetőségét a színvonalas, a jövedelmezőségnek alá nem rendelt műsorpolitika kialakításához.

Ezután alakították ki a művelődési házak hálózatát, melyek gyökerei a Pécsi Munkásképző Együlethez, a munkásiskolákhoz, a főlsszabadulást követően létrehozott munkáskaszinóhoz nyúlnak vissza.

A népművelés feladatáról és az általa terjesztett ismeretek minőségéről az egész országban viták folytak. Ilyen — négy megye szakemberei és számos érdeklődő részvételével zajló — értekezletre került sor 1945. augusztusában Pécsen (valamint Budapesten kívül öt más városban). A felvetődött kérdésekről az előkészítő megbeszéléskor kialakult vita összefoglaló anyagának segítségével pillanthatunk be. Megismerkedhetünk a népművelés céljával, lehetőségeivel, eszközeivel.

A vita menetét a „hármasszemlélet” eszközként és nem célként történő felfogása jellemezte. A szociológia, a neveléslélektan és a magyarságtudomány szellemében vitatkoztak. Megállapították, hogy népünk szociológiai tájékozatlansága miatt — a társadalmi, politikai események és körülmények elemzésével szerzett információk hiányában — értetlenül áll a korabeli események-

kel szemben. A népművelők feladatának tekintették annak megértetését, hogy nem véletlen és oktalán események következtek be, hanem társadalmi törvényszerűségek érvényesültek.

A társadalmi törvények tömegeket mozgató hatása mellett szükségesnek látták kiemelni az egyént. A hozzászólóktól annak bemutatását kérték, hogy a társadalmi törvényszerűségek hogyan jelentkeznek a magyar történelemben. A magyarság tudata hogyan merít a történelemből, irodalomból, hagyományokból.

A neveléslelektannal foglalkozó kérdések megvitatása során az oktatás és a nevelés viszonya talált szélesebb körű érdeklődésre. A hozzászólások egyik pólusát jelentette az a kijelentés, mely szerint az oktatás egymagában is nevel. Igaz, csak akkor, ha az oktatás a tényeket hittel és meggyőződéssel adja, nem nevelni akar mindenáron. A felszólaló biztosan az öncélúságra gondolt. Mások szerint a jó oktatás nem jelent egyben nevelést is, mert csak az intellektushoz szól. A vitavezető a hibát nem abban látta, hogy az emberek kevés ismeretanyaggal rendelkeznek, hiszen ismeretek tárházával rendelkezők is téves útra térhetnek. Elsősorban nem az ismeretek pótlását látta fontosnak, hanem a nevelést, de foglalkozott az ismeretszerzés lehetőségének fokozásával, ismeretterjesztő tanfolyamok tartásával.

Felmerült a népnevelő munka és a nevelés viszonya is. Nehéz feladatnak tartották, mert a népnevelésnek nincsenek meg a neveléshez szükséges iskolai feltételei. Az intézményesített nevelést ekkor még csak az iskola kötelékében képzelték megvalósíthatónak. Igaz a meglévő népművelési intézmények nevelő feladatot még alig végeztek.

E kérdéskörön belül foglalkoztak az ifjúság kérdésével. Iskolán kívüli nevelésük végcéljának szellemi egységük megteremtését látta az egyik hozzászóló. Szellemi egység nélkül szervezeti egységük erőltetését sem látta célszerűnek. Egységes vélemény alakult ki arról, hogy politikai tevékenységet (pártéletben való részvételt) akkor fejtsenek ki, ha már testileg és szellemileg érettek.

A népművelő munkában új jelenségek láttak napvilágot. A munkáspártok az oktatásügyi kormányzattól lehetőséget kaptak képesítést adó tanfolyamok szervezésére, amivel nagy tömegigényt elégítettek ki. A munkásságban és a parasztságban ugyanis feltámadt az igény a képesítés megszerzésére. Úgy látták, hogy ezekről a tanfolyamokról még hatalmas tömegek maradnak távol, amelyek képzése továbbra is a hagyományos népművelés feladatát jelenti.

Külön foglalkoztak a női népműveléssel. Hangsúlyozták az anya- és csecsemővédelem, valamint a nemibetegségek elleni küzdelem fontosságát. A háziipar népszerűsítését, főzési tanfolyamok szervezését tartották ekkor még feladatuknak. Jellemző a korra, hogy ekkor kezdtek foglalkozni a női munkavállalás lehetőségével, elsősorban a női munkabírási biológiai feltételeivel és határaival. Az ifjúságnevelés egyik feladatuként kezelték annak elfogadtatását, hogy a fiúk a lányt ne játékszernek, hanem leendő feleségnek és anyának tekintsék. A lányokat pedig megtanítani az olyan viselkedésre, mely alapján a fiúk becsülhessék bennük a nőt.

A történelmi szemlélettel foglalkozva az előkészítő értekezlet vitavezetője tisztázandónak tartotta a történelem feladatát. Idealizálásnak vagy realizálásnak van-e jogosultsága? Az előző generáció hibás, romantikus történelemszemléletéből adódónak tulajdonította az imperialista politikát, mely az országot tragédiába vezette. Kijelentette, hogy a hamis történelemszemlélettel szakítani

kell. A magyarságból angyalt, szomszédaiból ördögöt csináló romantika izolálta az országot szomszédaitól. Történetírásunk a romantikával történő szakítás után sem lett pusztá — egyesek feltevése szerint — csak adatközlés, hisz a tudomány az adatokból egy új világképet alakít ki. Szolgálatot akkor teszünk népünknek, ha a hamis szemlélet eredetét megmagyarázzuk és bebizonyítjuk, hogy mostani (felszabadulás utáni) állapotunk az egészséges. Népmvelői feladatnak tartotta a szellemi és a gyakorlati munka végzése során elért eredményeink bemutatását. Kifogásolta, hogy történetírásunkban eddig nem foglalkoztak a termelő munkát végző osztályokkal. Ezentúl szükségesnek tartotta megmutatni a parasztság és a munkásság történelmi útját.

A vita során az egyik felszólaló megkülönböztette a romantikus és tendenciózus történelemszemléletet. Az utóbbit látta veszélyesebbnek, az ellene való küzdelmet hirdette. Egy másik történetírással foglalkozva kijelentette, hogy annak még a realizmusnál is többnek kell lennie, magának a valóságnak. A romantikus szemlélet és az imperialisztikus magatartásnak ok- és okozati viszonyát vizsgálva korrigálta a vitavezetőt. Nem a romantikus felfogás okozta az imperialista politikát, hanem fordítva. Az imperialisztikus magatartásból eredt a romantikus szemlélet. Nem fejtette ki, de igaza nyilvánvaló. A romantikus történelemszemlélet volt alkalmas a tények elkendőzésére, ezért eszközként, a tömegek megtévesztésére használták.

A néprajztudománynak a népművelő munkába történő bevonása bizonyos bátorságot takar, hiszen a fasiszta fajelméletek a tudományág eredményeit igyekeztek kihasználni, tudománytalan tanaikat vele hitelesíteni.

A kérdéshez gyakorlati oldalról közelítettek. Szükség is volt erre, mert a néprajzot iskolai oktatás keretei között nem tanították. Alkalmazása abban az időben — az előadó szerint — a népmvelésben inkább csak a jóindulat kérdése lehetett. Az előadó gyakorlati tanácsokat adott, majd avval a kijelentéssel zárta mondandóját, hogy igazi magyar kultúra csak akkor lesz, ha a népi kultúrára épül.

A hozzászólásokban felmerült, hogy a parasztság idegenkedik saját ősi hagyományaitól, inkább a polgárt igyekszik utánózni. A parasztság önbecslését tartották szükségesnek visszaállítani ahhoz, hogy kultúrája ne pusztuljon. Idéztek egy folyóirat által rendezett háború előtti ankétot a „paraszt” elnevezésről. A parasztság ezt az elnevezést akkor nem akarta vállalni. Ma (1945-ben) vállalja, miután erős párt- és mozgalmi tevékenység tudatosította a fogalom igazi tartalmát.

Az elnök összegezése kultúránk magyar jellegéről szólt. A néppel elemeiként gondolta elfogadtatni hagyományait, majd szintetizálni ezeket az elemeket egy magasab kultúra érdekében. Ezt a magasabb kultúrába történő beépítést azonban csak spontán módon gondolta. Óvott a programszerűen termelt népi magaskultúrától.

Az irodalommal foglalkozó előadó általános helyzetelemzést adott. Az eddigi kultúrpolitika a tömegek kezébe nem adott olyan műveket, amelyek szociológiai tájékozottsághoz juttatta volna őket. Elzárták tőlük a paraszt- és munkásírók műveit, melyekben megtalálhatták volna a magyar társadalom igazi, eleven képét. Általános jelenség volt, hogy a nép tudatában a középosztályról kialakított hamis szemléletet igyekeztek a néphez közvetíteni.

Meghatározása szerint a népművelő a jövőben „abszolót értékű” irodalmat és „népi irodalmat” közvetítsen, melyek feltételezik és nem zárják ki egymást. Az abszolút értékű irodalom nem hamisítja a történelmet, nem hazudik

nemlétező társadalmat. A nép irodalmi szükségletét a népi származású, a népi hagyományt magukban hordó írók műveiből kell kielégíteni. Idetartozónak tartotta a munkásírók műveit is, valamint azokat a középosztálybeli írókét, akik osztályukról valóságos képet adtak.

A hozzászólók a vidéki intelligencia abszolút irodalmi tájékozatlanságáról adtak számot. A népnevelő munkára tehát valóban hatalmas feladat ellátása várt.

Visszatérve a korszak helyi kulturális tevékenységének megítélésére vállalt kísérletünkhöz minden elfogultság nélkül megállapíthatjuk, hogy a pezsgő tevékenység, a szellemi élet forrása, a szellemi értékek fokozott gyakorlati felhasználásának a kora volt. Azokon a területeken, ahol a gyakorlati megvalósításra alkalmas elvi elképzelések kialakultak voltak és az igénykielégítés sürgettsége is ezt diktálta, ott a gyakorlati megvalósításon volt a fő hangsúly. Az elvi kérdések tisztázása természetesen tovább folyt. Másutt, ahol a megvalósítás alapját képező elvek még nem alakultak ki, elsősorban erre törekedtek, majd hozzáláttak a gyakorlati megvalósításhoz is. Megállapítható az is, hogy a szellemi élet forrt, pezsgett, kereste a helyét, de kiformni már nem volt ideje. Egy újabb progresszív szakaszhoz újabb, kedvezőbb politikai légkörre volt szükség, melyben az elképzelések nagyrésze napjainkra már megvalósult.

A kulturális tevékenységet értékelve nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az nemcsak lokális jelentőségű volt. Magába szívta a regionális és országos gondokat és ebben az irányban kisugárzás is jellemezte, részt vállalt azok megoldásában.

Forrásjegyzék

¹ Szocialista közművelődés. Tankönyv. Kossuth Könyvkiadó 1978. ² Dr. Hencz Aurél: A művelődési intézmények és a művelődésigazgatás fejlődése 1945—1961. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1962. ³ Tanulmányok a Dél-Dunántúl történetéből. Pécs m. j. város Tanácsa V. B. művelődésügyi osztálya Pécs, 1969. ⁴ Szentirányi József—Gábrriel József: Pécs m. j. város közoktatásának 15 éves fejlődése. Szentistványi Gyuláné: A népi demokratikus kormányzat művelődéspolitikai programja és megvalósítása Baranya megyében, 1944 őszétől 1945 őszéig. Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez 1944—1960. Pécs m. j. város Tanácsa V. B. művelődésügyi osztálya. ⁵ László Lajos: Sorsunk. A pécsi Janus Pannonius Irodalmi Társaság folyóirata. Pécs m. j. város Tanácsa V. B. művelődésügyi osztálya Pécs, 1966. ⁶ Horváth Veronika: Fejezetek a Janus Pannonius Irodalmi Társaság történetéből. Baranyai Helytörténetírás 1979. A Baranya megyei Levéltár Évkönyve Pécs, 1979. ⁷ Esztergár Lajos: Kultúrunka. A pécsi műveltségterjesztő mozgalom tervezete. Sorsunk. 1942. 1. szám. ⁸ Füzes Miklós: Adatok Baranya megye és Pécs szab. kir. város Nemzeti Bizottságának közoktatási tevékenységéből. Baranyai Helytörténetírás 1977. A Baranya megyei Levéltár Évkönyve 1977. ⁹ Schenk János: Pécs közművelődésének 30 évéből. Baranyai Művelődés 1975/II. ¹⁰ Szita László: Adatok a felszabadulás utáni megyei közművelődésügy történetéhez. Baranyai Művelődés 1976/III. ¹¹ Baló István: A név kötelez. Pécs m. város Tanácsa V. B. művelődésügyi osztálya és a pécsi Doktor Sándor Művelődési Központ 1977. ¹² Füzes Miklós: A pécsi egyetem bölcsészeti, természettudományi és közgazdasági karral történő bővítésének szervezési kísérlete 1945—46. (Kézirat) ¹³ Baranya megyei Levéltár. Főispáni bizalmas iratok szám nélkül. 1945—1949.

JANKÓ JÁNOS BARANYAI TUDÓS-KUTATÓ PORTRÉJÁHOZ (JANKÓ JÁNOS 1797—1872)

Lassan feledésbe merül a nagy baranyai pomológus, Jankó János emléke, pedig e tudós plébános ma is ott nyugszik, a saját költségén emelt mauzóleumban, ahol élete utolsó harminchat évét töltötte, Kárászon.

Nem emlékezik meg róla a Magyar Életrajzi Lexikon, de Szinnyi József nagy műve, a Magyar Írók Élete és Munkái c. összeállítás jól vázolja, amit Jankóról tudnunk kell:

Jankó János, r. kath. plébános, J. Mátyás és Székeli Ilona fia, szül. 1797. szept. 27. Kaposvárt (Somogym.); a bölceletet Pesten hallgatta az egyetemen 1816-ig; ekkor a pécsi egyházmegyei növendékpapok közé vétetett fel; a theológiát a pécsi püspöki szeminárium-ban végezte. 1820. szept. 20. miséspappá szenteltetett föl; káplán volt kevés ideig Babar-czon és kilencz évig Berkesden adminisztrátor. 1831-ben Pécsre hivatott káptalani segédlel-késznek és az újonnan felállított tanítóképzőben a hittan és paedagogia tanára volt; 1836-ban bölceleti tanár a lyceumban; 1836 januártól kárászi (Baranyam.) plébános, 1845. al-esperes. A kárászi temetőben saját költségén kápolnát építtetett, melyben, miután 1872. decz. 15. meghalt, szintén nyughelye van. — A szőlőszet és gyümölcsészet terén jelesen foglalkozott. Különösen igen jótékony hatást gyakorolt hivei közt a szakszerű gazdaszat terén. — Gazdászati, különösen szőlőszeti cikkei jelentek meg a Tudományos Gyűjtemény-ben (1819—22., Oklevelek, 1822. I. Pécs leírása, 1823. X. A porcellán készítéséről, 1831. I. Az 1830. esztendő), a M. Gazdában (1841. Gazdasági hírek Győr és vidékéről, 1844. Az 1843. és 44. évek gazdasági tekintetben, Baranyából, A szőlőtőkék gyomlálásáról, A szüret, A szőlővesszők levelezéséről, 1845. A szőlőművelés állapotja Baranyában) és a M. orvosok és természetvizsgálók Munkálataiban (VI. 1846. A szőlőművelés állapotja Baranyában). Köl-teménye van a Szépliteraturai Ajándékban (1821.) — Kéziratban: négy költeménye (a m. n. múzeumban).

Brüsztle, Recensio III, 238. l. — *Galgóczy Károly*, Az országos magyar gazdasági egye-sület Emlékkönyve. Bpest, 1884. IV. 159. l.

[SZINNYEI V. (1897): 364—5. columnák.]

Legutóbb Kiss Géza méltatta Jankót Pécs helyismereti irodalmának fejlő-dése a szabad királyi városi rang elnyerésétől a szabadságharcig (1780—1848) című írásában (In — Tanulmányok Pécs város történetéből. Pécs, 1982. 112—116.):

Jankó János bemutatja nekünk a nemesekből, polgárokból, napszámosok-ból, s főként egyházi értelmiségiekből álló lakosságot is. Megtudjuk, hogy a pécsi köznép mind a mezei munkában, mind pedig a szőlőművelésben igen

szorgalmas, de a mesteremberek „...mívhelyeket tsak mintegy mellékes időtöltésnek tekintik és megavulván abban, amit mint vándorló legények tanultak, minden mívbeli pallérozódástól szinte vissza rettennek”. [KISS 1982: 113]

... Jankó János ... nem csupán a baranyai szőlőművelés múltját, földrajzi elterjedését, technológiáját ismerte kiválóan, hanem szőlészeti egyesület alapításával is igyekezett előmozdítani a híres baranyai szőlők felvirágzását. [KISS 1982: 115]

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ismertethetjük Jankó János egy tudománytörténeti érdekességű kéziratát, melyet Pécs városi Múzeum Könyvtára pecséttel és 47/1926. gyarapodási számmal limbusanyagként leltünk meg és leltároztuk be a Janus Pannonius Múzeum néprajzi osztályának adattárába (Jelzete: A 316).

A kézirat címe:

Fiatal korom időtöltései 's üres óráim foglalatosságai!

Ezen (a számozatlan előzéklapok másodikjának rectóján található) cím alatt olvashatjuk Jankó János manupropriáját is, majd 117 számozott, mégpedig mindkét oldalán számozott levél következik: 2—186 Jankó János, 187—234 pedig a magam írásával.

A 24,1x19,3 cm méretű kéziratot utólag kötötték és vágták — erről tanúskodnak a csonkult szövegrészek is (pl. a 138. és 164. lapon), sőt, sorszámozásuk is utólagos: a 8. és a 9. lap között két kivágott levél, és csonka szövegkezdés hiányáról árulkodik.

Az alábbiakban szemelvényekkel illusztrálva kívánom elvégezni e kézirat ismertetését, melynek tudománytörténeti értéke mellett művészeti értékei is vannak: mint költőt és műfordítót is megismerhetjük belőle Jankó Jánost, aki németül, franciául és latinul is tudott, s (mint látni fogjuk) történeti és gazdasági érdeklődése mellett a humaniorákat is művelte, verseket pedig nemcsak magyarul, hanem latinul is írt!

Ismertetésemben a lapszámok után az illető rész címe következik, majd (helyenként) a kezdő sorokat is megadom. Ha valamely részletet teljes egészében közlök, azt esetenként megjegyzem a cím után, a szögletes zárójelben közölt műfaji meghatározásnál.

- 1— 2: Dicsértessék a Jezus Krisztus! — 1864. —
[Vers, 5 6—6 soros strófából áll, minden harmadik sor a refrénként ismétlődő cím.]
- 3— 13: A Nyelvekrül. (1820dik Eszt.)
[Tanulmány; első két mondatát idézzük.]
„Egyedül csak a nyelv különbözteti meg a Nemzetet a Nemzettől. Ruházat, szokások, sőt egyenlő természeti hajlandóságok sem vezetnek annyira közel az embert az emberhez, mint a Nyelv.”
- 14— 35: C. Cornelii Taciti Historiarum Lib: V^{tus}
C. Cornelius Tacitus Historiájának 5^{ik} Könyve.
[Műfordítás; a 13. fejezet után e szavakkal szakad meg: *Reliquum deest*. — A többi hibádzik. Páros lapokon a latin szöveg, pártalankon a magyar fordítás.]
- 36— 51: A Quakkerek. Francziából fordítva.
[Tanulmány — az eredeti forrását nem adja meg. Kezdő mondata így hangzik:]
„Azt gondoltam, nem válik szégyenére egy okos embernek, ha ő

egy rendkívül való Népnak vallásáru! 's történetérül, millyen a Quakkerek, magának bővebb esméreteket szerezni kíván."

- 51: a) Tiszt. Illésy Vilmos, Theologiae Doctor Neve Napjára. 1824^{ik} Esztendőben.

[Hatsoros latin vers:]

Carmina pro Divi sacrata luce Patroni

Suscipe, sunt verae haec pignus amicitiae.

Sit tibi fausta precor, quae Consecrata labori est

Sacro, vita, dies tracta per innumeros.

Post exantlatos sacros exopto labores

Ut detur Curis alma Corona poli.

- a) Meg halt 1825 Esztendőben, Augusztusnak 16^{án}, mint Mo-
hácsi Káplán, vér-hasban. —

- 52— 53: Kivonat a Török-Koppáni Plébania Könyvéből.
[XVI. századi magyar nyelvű török levél másolata. — A teljes szöveget közlöm:]

Memoriale Litteras Ibraimi Bassae eodem in Endréd residentis, quas inter reliquiam propter laudam s. v. porcinam, dono per Piszkiium Kapitaneum Tihanyiensem pro vexa Ibraimo transmissam exaraverat, ex Tihoniensi Protocollo excerptas, et libro huic pro memoria infertas presens pagina exhibet.

Titulus Litterarum.

Adassék a hazug, Tökéletlen, hitetlen Bestyie kurva Fiának, Piszki Istvánnak Tihonyban tulajdon Kezében.

Te hamis hitü, hitetlen bestyie rosz kurvafi, eb Ország kóborlója, nem Piszki István, hanem kurva István, és kurva fia a te Neved volt, az van is, az legyen, bestyie hitetlen kurvafi, talán azt tudtad, hogy én Constanczinápolban mentem te tőled való féltemben, bestyie kurva fia, azért utánnam illen levelet irtál te bestyie hitetlen kurvafi, ha a jégen nem lehet, mert én nékem nem irtál, és én nékem tudtomra nem volt, hogy jégen kell meg vinni, de im már most értem mi akarod, készen vagyok bestyie kurvafi, ez előtt is készen voltam, de te nem voltál ember hozzá, hanem rosz kurva voltál, azért ha holnap akarod, vagy holnap után akarod, én is készen vagyok, valamikor te akarod. Én az Agaságot másnak el nem adtam, sem Béktül, sem Basátul nem tartom, ha kérekkezem is, hiszem az Istent, hogy ellent nem tart róla, hanem úgy víjunk bestyie hitetlen, rosz bestyie kurvafi, egy korlátban ketten mennyünk bé, sem te hozzád magyar vitézek ne jöhesse-nek, sem én hozzám Török vitézek, és ott fegyverrel lehet is, foggal lehet is, mind addig víjunk, hogy egyik a másikat ki végez a világból. — Az mit én nekem küttél bestyie rosz kurvafi nem érdemlettem én azt, de a te aggatt apád, te is azt vagy, Te magad farkadat el metzeted, és azt küldted ide; imár a te neved nem Piszki István, hanem kurva disznó, erről ismérczik, hogy hamis hitetlen rossz kurvafi vagy. Leveledben irsz, hogy a Czivium, és az Abdi Aran Basa nem ment volna oda a vár alá, meddig a jég tartott, de rosz eb, mi azt meg bizonyíttyuk Simon Tornyai vité-

zekkel, és Hassan agával, hogy ők oda mentek, de te nem mertél ki jönni, mert nem voltál ember hozzájo, Te hamis hitetlen eb azt is irod, hogy nem volt árpám mivel tartanom azt a lovat, azért oda adtam te neked, tudod bestye eb, hogy az a ló nem enyim volt, hanem a szegény Kazafer odaBasa pénzen vette volt, azért a maga feje válcságáért, úgy vitette te neked. Imár ha az lovat nem szeretted, mért hogy ő magát meg nem tartottad, a lovat hátra nem küldted, hazug hitetlen kurvafi. Az azon levelemben Cziriák lova vagyon, tehát én tölem meg várd, ha pedig Cziriák lova az én levelemben nincsen, tehát én tölem azt ne kégy, ha pénzem lenne, volna is tökéletlen eb addig neked nem adnám, meddig veled meg nem vinám. Ez leve[le]t látván te hitetlen eb, és rossz bestye kurvafi én nékem választot egy, melj órában, és hol akarod, hogy meg víjunk, én is mingyarást el megyek. — Isten vélem. — Költ Koppánbul 2da Marty 1580. Az te nem Barátod Ibrahim Ago, az hatalmas Török Császár Zászlós agája Endrédben.

54— 57: Dante. (Francziából.)

[Tanulmány, végén a Pokol 27. énekének fordítása. — Az eredeti forrását nem tünteti fel. Az első bekezdés így szól:]

„Dantet régente az Olaszok Isten gyanánt tisztelték, de ő egy elrejtett Istenség volt; az ő jövődöléseit kevesen értik, sok az ő Tolmácsolói, 's talán épen ez a leg főbb ok, melly miatt kevesektől értetik. — Ez a Dante elég szerencsétlen ember volt. Ne hidd hogy életében istennek tartatott, vagy hazájában Proféta lett volna. Ő Prior volt, de nem valami gazdag Szerzet Priora, hanem Florentiaé; az az: egy volt a Senatorok közül.”

57: Tiszt: Hegedüs János, Babarczi Káplánságomban társomnak. Neve Napjára. 1823^{ik} Esztendőben.

[Hatsoros latin vers:]

Patroni remeat Festum, Charissime, vota

Accipe lubens, uae pectora nostra ferunt.

Firma valetudo pyllos contingat ad annos,

Pastoris valeas munus obire tuum.

In terris firmo sis corpore; postea Sacrum

Pastori ut Coelum donet ovile, precor! —

58— 71: Beszélgetés Lucretius és Possidonius között.

[Két dialógus; az elsőnek első tizenegy sorát adom:]

„*Possidonius*. Költeményid némely heleben hasonlithatatlan szépek, de én úgy gondolom, Epikurus Physicája igen roszt.

Lucretius. Hát te nem akarod meg engedni, hogy az Atomusok önn-magoktól öszve találkoztak, 's hogy így támadt volna belőlök a világ?

Possid. Mi Matematikusok semmit meg nem engedhetünk, a mi alap-okoknál fogva bizonyosan bé nem mutattatik.

Lucre. Az én alap-okaim ezek:

Ex nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti;

Tangere enim et tangi nisi corpus nulla potest res.

Semmiből semmi sem lesz, a semmi semmibe tér vissza, 's csak test érintheti 's tapinthatja meg a testet.”

72— 76: Némely Zsidó Bölcsék mondásaik.

[Ismeretlen forrásokból származó szállóigék és szentenciák, aforizmák. — Folklorizálódott enigmákat idézek a 76. lapról.]

„Zoma fiának kérdései: Ki az igazi bölcs? — a ki mindenkinek oktatását elfogadja. — Ki az igazi Vitéz? — a ki tulajdon indulatit meg zabolázza. Ki igazán gazdag? — Ki magáéval meg elégszik. — Ki leg méltóbb a tiszteletre? — A ki az ő felebarátját meg becsüli.”

- 77— 83: A Növemének álmáról, 's ezeknek némely különös mozgásaikról. —

[Tíz pontba szedett tanulmány — a *növemén*~*növevény* szó később ceruzával mindenütt *növényre* javítva.]

- 84: Flóra Napórájára, vagy Virág-órára alkalmas Virágok.

[A megfigyelésre épülő leírást teljességében közlöm:]

Pongyola pitypang (Leontodon taraxacum) Nyillik 5—6, záródik 8—9 óra közben

Egértül holgyomál — *Hieracium Pilosella* — Nyillik 8, záródik 2 óraker

Réti kecskedisz — *Tragopogon pratensis* — nyill: napköltekor, zár: délben

Sima Csorbóka — *Sonchus laevis* — nyill: 5, zár: 11.12 óraker.

Kerti saláta — *Laetuca sativa* — nyillik 7, záródik 10 óraker.

Sár kecskedisz — *Tragopogon luteus* — nyill: 3—5 óraker, záródik 9—10 óraker.

Válupikk — *Lapsana* — nyillik 5—6 óraker, záródik 10—11-kor.

Vizi fejér Nimfa — *Nimphaea alba* — nyillik 7 óraker — záródik 5-kor.

Csupasz szárú mák — *Papaver nudicaule* — nyillik 5, Zár: 7—8 óraker.

Szulák — *Convolvulus* — nyillik 5—6 óraker.

Málva — nyillik 9—10 — záródik 1 óraker.

Biboros homokhúr — *Arknaria purpurea*, nyill: 9—10, Záródik 2tol 3ig.

Tikszem — *Anagallis*, nyillik 7től 8ig.

Kerti Porcsin — *Portulacca hortensis* — nyillik 9től 10ig, Záródik 11től, 12ig.

Aszu szegfű — *Dianthus proliser* — nyillik 8 óraker, záródik 1kor.

Katang — *Cichorium* — Nyillik 4től 5ig.

Polyva-hordó — *Hypocholris* — nyillik 6—7. — Záródik 4—5 óraker.

Aszász Crepis — nyillik 4—5. Záródik 10—11 óraker.

Magvarótt — *Picris* — nyillik 4—5, Záródik 12 óraker.

Africai Peremér — *Calendula Africana*, — nyillik 7 óraker, Záródik 3tol 4ig.

- 85— 91: Tihany.

[Útirajz, melyből a végéhez fűzött jegyzetet idézem:]

„Ez a darab a Tudományos Gyűjteménynek 1820^{ik} Esztend[ejének] VII^{ik} kötetjében, a 63^{ik} és következő lapokon ki van nyomtatva. Itt ez némely Változtatásokkal és Javításokkal adatik elő. — 1824^{ik} Eszt[endőben] Berkesden.”

- 92—96: Hasznos Házi-orvosság — a Hideg-lelés ellen.
[Összeüzött vadgesztenye levének vizes oldata „a hideg-lelés napján egy fél üveg pohárral...” Befejező mondatai a következők:]
„Méltó volna, hogy Chemikusaink és Orvosaink több próbát tévén, a vad gesztenyének természetét bővebben ki tanulni igyekeznének; — mert ha csak ugyan annyira hasznos az a hideg-lelés ellen, a mennyire azt több tapasztalások bizonyítani látszanak; akkor nem csak egy biztos és olcsó orvosságra teszünk szert, hanem egyszersmind egy jeles summa pénzt is meg gazdálkodunk, melyet eddig esztendőnként a Chináért ki kellett hazánk-ból küldözgetni. — 1.
1. Jegyzés. — A gesztenyét minekelőtte össze zúzottassék, vagy meg reszeltessék, a külső barna héjától egészen meg kell tisztítani.
- 97—102: A' Kézi-művek és Fabrikák.
[Tanulmány; első mondatát idézem:]
„Az emberei szorgalmatosságot legfőbb lépcsőre emelik a kézi-művek (:Manufacturae) és Fabrikák.”
- 103—140: Az Organikus. Testek. (1824dik eszt.)
[Tanulmány; első mondatát idézem:]
„A' mint fel nyitottam szemeimet, azonnal különbféle tárgyakat láttok, melyeket átaljában testeknek nevezzük. Vizsgálván ezen testeket, majd természeteseknek, majd pedig mesterségeseknek találjuk őket, a mint tudni-illik azok vagy az ő természeti állapotjokban vannak, vagy emberi munka és mesterség által módosítva és változtatva.”
- 141—151: Felelet azon Észre-vételekre, melyeket T. P. I. Úr Pécs Sz. Királi Város le-írására tett.
[„Anti-critica”, melyből a 141. lapon olvasható előszót közlöm:]
„Elő-szó. — Én még Nevendék koromban, Pécs Szabad Királi Várost le írtam, mely munkácskám az 1822ki Tudományos Gyűjteménnek első kötetében a 38^{ik} laptól fogva egész a 91kig ki nyomtatott. — Kétség kívül, mivel én azt 21—22 esztendő koromban írtam, midőn még sem érett ítéletem, sem elegendő tudományom olyan munkának heles és tökéletes végre-hajtására nem volt, több heleben úgy írtam, hogy abban többen, főképp az érdeklött város lakosai közül fenn-akadtak. Én azt gondoltam, hogy mindent a dolgonak és tárgynak valóságához 's minéműségéhez képest nyilvánosságossá lehet tenni. Csak később látam által gondolkodásom módjának hamis voltát. — Természetesen találkoztak többen tüstént, kik ellenem majd szóval, majd pedig írásaik által fel-támadtak. Ezen utolsók közül volt T. P. I. Úr, ki több okokra nézve fel-vett céljának igen szépen meg felelt. Szerencse mindég az egy ifjú íróra nézve, ha az ő első igyekezetei és munkái, a Criticának szoros rend-szabási alá vétettnek, 's az ő tévedési és hibái kimutattattnak. Vissza rántják 's tartóztatják ezek az ifjúi hevet, 's ötlet azon-túl nem csak vi-gyázobbá és szemessebbé, hanem egyszer 's mind szorgalmasabbá is teszik. — Én azonban akkor T. Recensensemnek meg-

czáfolásaival sem elégedtem meg, 's volt is több heles okom neki vissza felelni; amit azonnal meg is tettem. De mivel az is kelle-
ténél több tüzzel volt öszve szerkeztetve, némellyek nógatásai
sem vehettek annak ki nyomtattatására. — 'S ezen hosszabb
Anti-criticámat itt nem egészen, hanem csak töredék kivonatok-
ban közlöm, a mint következik: —

Iráam Berkesden 1826^{ik} Esztend. Februarius 8^{án} —"

A 142. lapon egy Jean Jacque R[ousseau] idézetet olvaskatunk
(Je ne veux pas argumenter avec vous, ni même tenter de vous
convaincre; il me suffit de vous exposer ce que je pense dans
la simplicité de mon coeur.), s csak a 143. lapon kezdődik a
Felelet.

152—186: A Szőlő-művelésről.

[Tanulmány. Marginálisan írott fejezetcímei ezek:

*Szőlő-vesszők ültetése. A Szőlő-tőkék metszéséről. A Szőlő-
tőkék szaporittásáról.* Valószínűleg csonka utolsó bekezdését idé-
zem:]

„A vesszőknek a földbe való duggatások, vagy el-ültetésök által
való szaporittások a szőlő-tőkéknek egy közönségesen esmért
mód, melyről már fellyebb szóllottam. Ezt azonban csak újon-
nan ültetendő szőlőknél használhatni. Az öreg szőlőkben ellen-
ben sokkal gyorsabban és hasznosabban szaporittatnak azok a
döntés, ójtás, és bujtások által.”

187: Üres.

188—190: Pro memoria: De tribus Theologiae Doctoribus hortum Eppatem
Vecclesiensem aperire nequeuntibus:

[56 soros latin vers, melynek végén megjegyzi, hogy]

„Szerzője gyanitólag — Letenyei. —”

191—192: Üres.

193: A Porcellán Készítettetéséről. T. G. 1823. 10. K.

[A Tudományos Gyűjteményben megjelent tanulmány másolásá-
ra végül nem került sor, csak a cím szerepel.]

194—202: Üres.

203—205: Jeles Írók, és Tudósok velős mondásaik.

[15 latin, francia, német és magyar citátum Seneca, Cicero, Bacon,
Horatius, Malatidesz, Alibert, Schiller, Ovensius, Plinius, Catul-
lus, Jugendhauser tollából, illetve a Társalkodó c. folyóiratból.]

206—209: Beszéd, melyet azon alkalommal tartottam, midőn Tekint: Da-
nitz Antal sásdi Cs: kir: főbíró Úr által jutalmul kitűzött 5 darab
aranyt a leg szorgalmasb és ügyesebb gyümölcsfa tenyésztő nép-
tanítók és iskolás gyermekek között a kárászi iskolában mint
megbízott kiosztottam:

[Csak az első bekezdés szövegét közlöm:]

„Tisztelt Gyülekezet! — Tudva van Önök előtt mai összejöve-
telünknek célja. Tekintetes Danitz Antal sásdi főbíró Úr még
taval 5 darab aranyt tett ki jutalmul, 's kiosztásul azon néptanítók
és iskolás gyermekek között, kik a sásdi főbírói járásban a fa-
iskolák rendezésében 's a nemesb gyümölcsfajok szaporításában
magukat leginkább kitüntetik. Ő ezen jutalmak kiosztásával en-
gemet tisztelt meg. Minekelőtte azonban ezen megbízatásomnak

eleget tennék, engedje meg a tisztelt Gyülekezet, hogy néhány szót mondhassak azon örömről, élvezetről és haszonról, melyben egy ügyes és szenvedélyes fatenyésztő részesül: hogy így gyenge szavaim által azokban is ösztönt serkenthessek, kik eziránt eddiglen kevesebb hajlammal viseltettek. —

210: Üres.

211—231: [Különféle versek; a címek és a terjedelem feltüntetése mellett mindössze két szöveget közlök.]

211: Az én Foglalatosságom (11 sor)

212: Lillához. (8+7 sor)

213: Az én álmaim. (8+7 sor)

214: A zöld szín, az én Reményem. (22 sor)

215: A Galambhoz. (2x6 sor)

216: Az én Képem. (8+7 sor)

217: Az én Természetem. (Anacreon után)

Bortúl ha telve van főm,
A gondjaim nyugosznak,
'S Croesust nevetve guny'lom. —
Báj éneket dalolni
Kezdvén vidám örömmel,
'S zöld ág fejem kerítvén
Mindent eszemből űzők. —
Más fegyverét ragadja,
Magam pohárt kívánok. —
Gyermek sietve hozz bort;
Mert részegen tanácsosb
Mint halva, hidd, fekünni! —

[Hogy ezen parafrázis menyire elszakadt (PREISENDANZ által 45. számon közölt) görög eredetitől, megítélhetjük DEVECSERI GÁBOR műfordításából, melyet a Magyar Helikon 1962-es kiadványának (Anakreon) 65. lapjáról idézek:

BORDAL

Ha bort iszom, barátom,
elalszik mind a gondom.
Se munka, sem vesződés,
nem érdekel kesergés;
hisz meg kell halnom úgyis.
Siralomba mért keringjek?
Igyunk hát bort, barátom,
Mit ad a szép Lúaiosz:
hiszen ha véle tartunk;
elalszik mind a gondunk.

218: A' Pilléhez. (8+4 sor)

219: A Barátság, Szerelem, és a Bor (6+6+7 sor)

220: A Fecskéhez. (13 sor)

221: Laurához. (7+5+8 sor)

222: Panasz. (3x5 sor)

223: A Tél. (2x6 sor)

224—225: Én (23+5 sor)

226: A Költemény és Szerelem. (5x3 sor)

- 227: A Kakukhoz. (5+4+5 sor)
 228—229: Februarius. (7x5 sor)
 230: A Magyar. (1840). (12 sor)
 231: Tiszt: Juhász József Szajki Káplányhoz Babarczról, hol káplányoskodtam 1822ik évben.
 [Ezen 5, négysoros strófákból álló verset, hogy Jankó kézírását is megismerhessék az olvasók, képen közlöm:]
 232—233: Üres.

Jankó János jegyzőkönyvének részletes ismertetésével remélhetőleg új vonásokkal tudtam gazdagítani egy baranyai tudós arcképét, aki ezen (eddig nyilván nem tartott) kéziratában mintegy életműve summázatát akarta megadni. Megérdemli, hogy megmentjük a feledéstől!

Trischler Ferenc: Az ember

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI SZOCIALISTA BÁNYAMUNKÁS MOZGALOM PÁRATLAN ÉRTÉKŰ FORRÁSA A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRBAN

(Bányaigazgatósági „sztrájk statisztika” 1920—1934)

Alig két év választ el bennünket, hogy a Mecsek vidéki liász köszén bányászkodás 250. évfordulóját megünnepelhessük. A helytörténeti kutatás a két bánya kutatóival összefogva azt tervezi, hogy a Baranya megyei Levéltár évkönyvét ennek az évfordulónak tudományos feltárására használja fel.

A mai Baranya és Pécs legújabb kori történeti fejlődésében a bányászat meghatározó tényező volt. Ugyanez mondható el sok tekintetben ma is.

A 19. sz. derekára kialakult pécsi társadalom struktúráját a bánya fejlődése „gyúrta” át. A nagyipari munkásság kialakulásában döntő szerepe volt a bánya gyors fejlődésének. 1850-es évektől rohamosan fejlődő bányászat ismerete nélkül sem a város társadalmi átalakulása, sem Pécs térségének (Mecsekszabolcs, Vasas, Somogy, Kozármisleny, Komló, Mánfa, Hosszúhetény, Hird stb.) fejlődése nem érhető. A kezdetben cseh, osztrák, német, szlovák bányamunkásság mellett, mind nagyobb tömegben a fent felsorolt települések paraszti származású tartalékserege kapcsolódott bele a bányászatba. A bányavonzáskörzet munkásságának összetétele, a kapcsolatrendszerek, a munkás—paraszt szövetség, a sztrájkok során jelentkező összefogás számos példájával szolgált.

Az első világháború előtt a bányavidéken országosan is egyedülállóan jelentős szervezetek jöttek létre. Mindenekelőtt megemlíteném, hogy itt alakult meg a magyarországi bányamunkás szövetség, amely igyekezett összefogni a bányamunkásság szakszervezeti (egyleti) mozgalmát. „Bányamunkás” és német nyelvű megfelelője, a „Bergarbeiter” Pécsen jelent meg.

A pécsi bányamunkásság első sztrájkját 1876-ban vívta. 1882. évben az első általános sztrájkot szervezte a Magyarországi Általános Munkás Párt pécsi szervezete. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt pécsi szervezete 1893-ban vezette az országos munkásmozgalom története szempontjából is jelentős első nagy pécsi sztrájkot. 1905., 1908., 1914. évi általános Mecsek vidéki sztrájk során szerzett tapasztalatok nevelték azt a helyi bányamunkás réteget, amelyből a két háború közötti sztrájkvezetők, párt- és szakszervezeti funkcionáriusok kerültek ki.

A bányászat nagy évfordulóján méltó helyet kívánunk biztosítani a szocialista-kommunista bányamunkás-mozgalom története részletes feldolgozásának. A kutatáshoz nagy jelentőségű forrásnak tartjuk az alábbiakban közölt ún. „sztrájk statisztikát”. A szerb megszállás és a Horthy-korszak idő-

szakában szinte permanens folyamatként robbantak ki a munkamegtagadások, gazdasági és politikai sztrájkok, általános — valamennyi bányatelepre kiterjedő — gazdasági és politikai sztrájkok.

A Mecsek térségében lezajlott mozgalmak minden részletre kiterjedő története mind a mai napig nem készült el. Egyetlen munka foglalkozik a bánya története kapcsán a munkásmozgalom történetével: Babics András: A Pécs vidéki köszénbányászat története. Bp., 1952! A három évtizeddel ezelőtt megszületett munkát úttörő jelentőségűnek kell értékelnünk. Azóta végzett tudományos kutató munka alapján lehetséges azonban a bányamunkásmozgalom s ezen belül a régió osztályharcos sztrájk mozgalmának történeti feldolgozása is.

A sztrájkok történetének feldolgozásánál különösen annak a szempontnak az előtérbe állítása szükséges, hogy milyen mértékben vett részt bennük a Magyarországi Általános Munkás Párt, majd az MSZDP s végül a KMP pécsi szervezetei. Ebből az aspektusból történő vizsgálat várat magára.

Az évfordulóra készülő tudományos kutatás számára úgy gondolom az alább közlésre kerülő, minden eddiginél teljesebb és pontosabb sztrájk kimutatás, amelyet a bányai igazgatóság jegyzőkönyvszerűen vezetett, nagy segítséget jelent azok számára, akik a következő években e témában a két háború közötti időszakot vizsgálják.

Az igazgatósági statisztikát szükségesnek találjuk szó szerint közölni. Nem általában telepenként, hanem aknánként mutatja be a mozgalom ki-robbanásának helyét, idejét, tovaterjedését, valamint a sztrájk okait. Ezen utóbbi fontosságát aláhúzza az a tény, hogy az egykorú sajtóban ezen pontos okokkal ellentétes magyarázatok láttak napvilágot. Gyakran rágalmazták, elítélték, jogtalan „hatalmaskodásnak” minősítették a sztrájkokat. Hangu-latot kelteve a sztrájk ellen a szolidaritást kívánta a politikai sajtó megakadályozni. Sok kutató a sajtóértékelést készpénznek véelve a sztrájk okait spontanitással, máskor a fel nem ismert lehetőségek elmulasztásával, szervezetségtől és iskolázatlanságból eredő tévedésekkel stb. magyarázták. A szigorúan belső használatra, illetve a DGT bécsi igazgatóságának készült statisztika a következő évek bányamunkásmozgalmának kutatásában úgy vélem kiinduló forrás. Erre szükséges építeni a kutatást. Erre pontossága, részletessége, teljessége egyaránt alkalmassá teszi.

1920—1934 közötti időszakról fennmaradt kimutatás rovatai nem egy-ségesek. 1925-től egy évtizeden keresztül az elért eredményeket is fel-tüntetik, illetve az eredménytelenséget is.

1926-ig a politikai követelések dominálnak (pl. kommunista társaik el-bocsajtása stb.), ezt követően a gazdasági kérdések és nehézségek nyomán indultak a sztrájkok.

E forrás természetesen nem helyettesíti az adott korszakban sem a mo-dern feldolgozást, de olyan kiindulási alapot jelent, amelyre építeni lehet. Mindenekelőtt kronológiai pontosságára hívnám fel a kutatás figyelmét. szembesíthető az 1920—1934 közötti mozgalom.

A Pécs vidéki bányász sztrájkok kimutatása a DGT igazgatóságához tartozó aknák és telepeken 1920. júniusától 1934. októberig.

Hó és nap	Hol volt	Meddig tartott	A sztrájk oka
1920.			
Jún. 21.	Pécs II.	egész nap	A büntetések eltörlése miatt.
Jún. 21.	Ferencz J.	du.	Az élelemcikkeknek beszerzési és limit ár közötti különbözetének levonása a műszakok indokolatlan mulasztása folytán.
Jún. 23.	Schroll	de.	Mint június 21-én.
Jún. 23.	Ferencz J.		
Aug. 11.	Pécs II.	egész nap	Egy munkást felvettek, aki nem volt tagja a Szocdem. Szakszervezetnek.
Szept. 4.	Vasas	egész nap	Egy csapat az augusztusi szakmánnyal nem volt megelégedve.
Szept. 18.	Pécs II.	du.	Élelmezési levonás visszafizetése miatt.
Okt. 4.	Összes kerületekben	du.	SHS valuta bevezetése miatt.
Okt. 20.	Ferencz J.	du.	A cipők kiszolgáltatását a régi limit áron kívánják,
Okt. 21.	Pécs II.	du.	
Okt. 21.	Vasas	du.	
Okt. 21.	Szabolcs	egész nap	
Okt. 22.	Összes ker.	egész nap	
1921.			
Márc. 15.	András	egész nap	Három külszíni munkásnak fel lett mondva.
Márc. 15.	Schroll	egész nap	
Márc. 16.	Schroll	de.	
Apr. 6.	Összes ker.	részleges	A szakmunkások fizetésemelése nem január 1-től szól.
Apr. 18.	Pécs II.	du.	A márc. 15-i és 16-i sztrájknapok élelmi cikkei beszerzési árral lettek elszámolva.
Apr. 19.	Pécs II.	egész nap	
Apr. 20.	Pécs II.	egész nap	
Apr. 20.	Üszög	egész nap	
Apr. 20.	Vasas	du.	
Apr. 21.	Pécs II.	egész nap	
Apr. 21.	Üszög	egész nap	
Apr. 21.	Vasas	egész nap	
Apr. 22.	Pécs II.	egész nap	
Apr. 22.	Vasas	egész nap	
Apr. 23.	Pécs II.	egész nap	

Hó és nap	Hol volt	Meddig tartott	A sztrájk oka
Máj. 25.	Schroll	du.	Az élelmiszer árkülönbözet az utolsó sztrájról nem lett kifizetve.
Jún. 3.	Új Schroll	egész nap	Nem kaptak új kaucsuk kabátokat.
Jún. 4.	Új Schroll	egész nap	Fenntartási csapatok sztrájkja bérkérdés miatt. (Június hóra magasabb szakmányt követelnek.)
Jún. 4.	Vasas	egész nap	
Júl. 1.	András	egész nap	1 Felmondott munkások miatt,
Júl. 1.	Schroll	egész nap	2. 6 órás munkaidőt kérnek.
Júl. 1.	Új Schroll	egész nap	
Júl. 2.	Pécs II.	egész nap	
Júl. 11.	Rücker	du.	Az elintézetlen VI. 29-i és VII. 6-i memorandumok miatt.
Júl. 13.	Pécs II.	du.	
Júl. 14—20.	Összes ker.	6 nap	
Aug. 19.	Vasas	du.	Politikai viszonyok miatt.

1922.

Febr. 28.	Vasas	egész nap	Utolsó farsang.
Júl. 29.	András Schroll	du. du.	Mivel az pótműszak lett volna.
Aug. 12.	András Schroll	egész nap egész nap	Jorics cipész elbocsátása miatt.
Okt. 9.	Ferencz J.	du.	A szoc.dem. központ által kiküldött munkásvezérek a bértárgyaláson nem vehettek részt.
Okt. 10.	György	egész nap	
Okt. 10.	Ferencz J.	egész nap	Leszállt: András 25% Ferencz J. 70% György 40% 53,3% szállt le
Okt. 11.	részleges	András	
Okt. 11.	részleges	György	47,5% szállt le 64,9% szállt le 73,1% szállt le
Okt. 11.	részleges	Ferencz J.	
Okt. 12.	Összes ker.	egész nap részleges	
Okt. 13.	Összes ker.	részleges	
Okt. 14.	Összes ker.	részleges	
Okt. 16.	Összes ker.	részleges	

1923.

Apr. 20.	Ferencz J.	részleges	A ruhapótlékkal nem voltak megelégedve.
Apr. 20.	Thommen	részleges	
Apr. 20.	Új Ferencz J.	egész nap	
Apr. 21.	Új Schroll	részleges	
Apr. 21.	Ferencz J.	részleges	
Apr. 21.	Új Ferencz J.	egész nap	
Apr. 21.	Thommen	egész nap	
Apr. 23.	Thommen	egész nap	

Hó és nap	Hol volt	Meddig tartott	A sztrájk oka	
Ápr. 28.	Thommen	egész nap	Az ideigl. szabadlábba helyezett kommunista Fink Jánosnak újbóli letartóztatása miatt.	
Máj. 3.	Új Ferencz J.	du.	Hogy a benyújtott bérmemorandum tárgyalását siettessék.	
Máj. 7.	András	részleges		
Máj. 7.	Új Schroll	részleges		
Máj. 8.	András	egész nap		
Máj. 8.	Új Schroll	egész nap		
Máj. 8.	Ferencz J.	részleges		
Máj. 8.	Új Ferencz J.	részleges		
Máj. 8.	Összes ker.	egész nap		
	Ferencz J.			
Máj. 11.	Új Ferencz J.	részleges		
Máj. 11.	Új Schroll	részleges		
Jún. 27.	Új Ferencz J.	du.	Hogy a bértárgyalás gyorsabb befejezését kierőszakolják.	
Jún. 27.	Ferencz J.	de.		
Júl. 5.		du.	A bértárgyalás eredményével nem voltak megelégedve.	
Aug. 2.	Szabolcs	egész nap	Bpsten letartóztatott Böröcz István I. és Szabó István II. bizalmi férfiak miatt.	
Aug. 3.	András	du.	13-an szálltak le	A keresetekkel
Aug. 4.	András	részleges	102-en " "	nem voltak meg-
Aug. 4.	Új Schroll	részleges		elégedve.
1924.				
Jan. 15.	Thommen	du.	Délelőtt 2 halálos szerencsétlenség történt.	
Jan. 17.	Thommen	du.	Résztvettek a 2 elszerencsétlenedett temetésén.	
Febr. 7.	Ferencz J.	du.	Követelték a január hóra megá'lapított 20%-os béremelést. A helyzet szerint szocialisták által a szociáldemokraták elleni harcból kifolyólag lett felidézve.)	
Febr. 8.	Ferencz J.	egész nap		
Febr. 8.	Új Ferencz J.	egész nap		
Febr. 8.	György	du.		
Febr. 9.	Szabolcs	egész nap		
Febr. 9.	Thommen	du.		
Febr. 11.	Thommen	egész nap		
Febr. 11.	Szabolcs	egész nap		
Febr. 12.	Szabolcs	egész nap		
Febr. 12.	Thommen	egész nap		
Febr. 13.	Szabolcs	egész nap		
Febr. 14.	Szabolcs	részleges egész nap	Hiányzók: György 100% Ferencz J. 99% Új F. J. 95% Thommen 36% György 100% Ferencz J. 92,9% Új F. J. 60% György 22% Ferencz J. 37% Új F. J. 24%	

Hó és nap	Hol volt	Meddig tartott	A sztrájk oka	Elért eredmények
Márc. 12.	Thommen	du.	Hiányzók	70%
Márc. 22.	Thommen	du.		100%
				E napokra esedékes fizetések nem reggel, hanem délután vették kezdetüket.
Máj. 8.	András	részleges	A bértárgyaláson elért és keveselt százalékos drágasági pótlék miatt.	
Máj. 8.	Új Schroll	részleges		
Máj. 8.	Szabolcs	du.		
Máj. 8.	Thommen	du.		
Máj. 9—31.	Összes ker.	19 nap		
Jún. 1—14.	Összes ker.	11 nap		
Júl. 1.	Thommen	egész nap	Jogosan kirótt büntetések miatt.	
Júl. 2.	Thommen	egész nap		

1925.

Jan. 8.	András	du.	A 15%-os drágasági pótléket 1924. nov. és dec. hónapokban nem kapták meg és egy-szersmind csatlakoznak a salgótarjáni és tatabányai sztrájkoló munkásokhoz.	
Jan. 8.	Új Ferencz J.	egész nap		
Jan. 8.	Ferencz J.	részleges		
Jan. 8.	Thommen	du.		
Jan. 9.	Szabolcs	egész nap		
Jan. 9.	Vasas	egész nap		
Jan. 10.	Szabolcs	egész nap		
Jan. 10.	Vasas	egész nap		

1926.

Sztrájk nem volt.

1927.

Aug. 2.	Vasas	de.	A beadott bérkövetelés elutasítása miatt. Eredmény nem volt.	
		részleges		
Aug. 2.	Vasas	du.		
Aug. 3.	Szt. István	egész nap		
Aug. 3.	Thommen	egész nap		
Aug. 4.	Szt. István	részleges		
Aug. 4.	Thommen	egész nap		
Aug. 5.	Szt. István	részleges		
Aug. 5.	Thommen	egész nap		
Aug. 8.	Thommen	részleges		
Dec. 2.	Sztrájk nélkül engedmények:		A benyújtott bérkérelem „általános segély”-re vonatkozólag el lett utasítva, a többgyermekes családok munkások	2 és 3 gyermekes (14 éven aluli) munkások 1 pár, 4 és 5 gyermekes munkások 2 pár és 6, ill. ennél több gyermekes munkások 3

Hó és nap	Hol volt	Meddig tartott	A sztrájk oka	Elért eredmények
				kásokon pedig oly-pár gyermekcipőt kap- képp segítettünk,tak, hogy gyermekeik- nek cipőt osztot- tunk ki:
1928.				
Nov. 21.	Ferencz J.	egész nap	bérkövetelések	1. Az okt. havi bér- kereset 20%-a dec.
Nov. 21.	Szt. István	du.	miatt.	2-én lesz kifizetve ka- rácsnyi segély címén.
Nov. 21.	Thommen	du.		2. Az eddig fizetett lakbérpótlékot nov. 1- től kezdve műszakon- ként 10 fillérrel fel- emeljük.
Nov. 22.	Szabolcs	egész nap		3. Az üdülési sza- badság kedvezményét mint addig, továbbra is megadjuk, azaz ma- ximálisan 8 napi terje- delemben.
Nov. 22.	Vasas	egész nap		4. A meszestelegen lakó munkásokat sza- bolcsi állomásra és vissza a jelenlegi szén- szállítási viszonyok mellett és azok tartá- mára az éjjeli műszak- váltás alkalmából is engedélyezzük a jö- vőre nézve pedig ak- kor, ha azt a terme- lési, ill. gazdasági vi- szonyok megengedik.
Nov. 23.	Szabolcs	egész nap		
Nov. 23.	Vasas	egész nap		
1929.				
Júl. 30.	Szt. István	de.	A bérjavítással és a kapott egyéb ked- vezményekkel nem voltak megeléged- ve.	

Hó és nap	Hol volt	Meddig tartott	A sztrájk oka	Elért eredmények
Okt. 2.	Szabolcs	du.	25%-os karácsonyi	1. A szept. bérkerezet 20%-át karácsonyi
Okt. 3.	Szabolcs	egész nap	segély azonnali ki	segély címén okt. 1-én
Okt. 3.	Vasas	egész nap	nem fizetése miatt,	kifizetjük.
Okt. 4.	Szabolcs	egész nap		2. A sztrájk miatt
Okt. 4.	Vasas	egész nap		fenyítő eljárást nem
Okt. 7.	Szabolcs	egész nap		alkalmazunk és az
Okt. 7.	Vasas	egész nap		üdülési szabadságigé-
Okt. 8.	Szabolcs	egész nap		nyük is megmarad, ha
Okt. 8.	Vasas	egész nap		a mulasztott műszako-
Okt. 9.	Szabolcs	egész nap		kat legkésőbb 6 hónap
Okt. 9.	Vasas	egész nap		alatt pótolják, amire
Okt. 9.	András	du.		nekik f. é. okt. és nov.
Okt. 10.	András	egész nap		hóban minden szom-
Okt. 10.	Szabolcs	egész nap		baton is alkalmat fo-
Okt. 10.	Vasas	egész nap		gunk adni.
Okt. 11—18.	Szabolcs	7 nap		3. A nov. havi kere-
Okt. 11—18.	Vasas	7 nap		setnek 50%-át is meg-
				kapják a munkások,
				mint karácsonyi se-
				gélyt.

1931.

Okt. 29.	Szt. István	egész nap	A benyújtott bér-	1. A társasági laká-
Okt. 29.	Thommen	egész nap	követelésre meg	sok után a lakásfönn-
Okt. 29.	Ferencz J.	du.	nem felelő válasz	tartás költségéhez és
Okt. 30.	Szabolcs	egész nap	miatt.	az adóterhekhez hoz-
Okt. 30.	Vasas	egész nap		zájárulásként addig fi-
Okt. 31.	Szabolcs	egész nap		zetett telepdíjak felére
Okt. 31.	Vasas	egész nap		(50%-kal) csökkentet-
Nov. 1—23.	Szabolcs	18 nap		nek, és pedig úgy, hogy
				a legmagasabb telep-
				díj 7,50 P. lesz.
				2. A villanyvilágítá-
				sért fizetendő hozzájá-
				rulás ugyancsak 50%-
				kal csökken.

Hó és nap	Hol volt	Meddig tartott	A sztrájk oka	Elért eredmények
Nov. 1—23.	Vasas	18 nap		3. Akik társasági lakásokban laknak és önálló háztartással bírnak, szénjárandóságuk felét (50 ⁰ / ₀ -át), mindazoknak pedig, akik egyéb lakásokban laknak és önálló háztartással bírnak, szénjárandóságuk teljes mennyiségét (100 ⁰ / ₀ -át) pénzben megváltjuk. A váltság összege q-ként P. 1,80. 4. 20 ⁰ / ₀ -os téli segílyt kifizetjük a hirdetett időben és módon.

1932.

Dec. 3.	Thommen	du.	30 ⁰ / ₀ -os előleggel	December 6-án délután
Dec. 5.	Szabolcs	egész nap	nem voltak meg-	2 órakor a visszama-
Dec. 5.	Vasas	egész nap	elégedve.	radt 70 ⁰ / ₀ -os előleg ki
Dec. 6.	Szt. István	egész nap		lett fizetve.
Dec. 6.	Vasas	egész nap		
Dec. 7.	Vasas	de.		

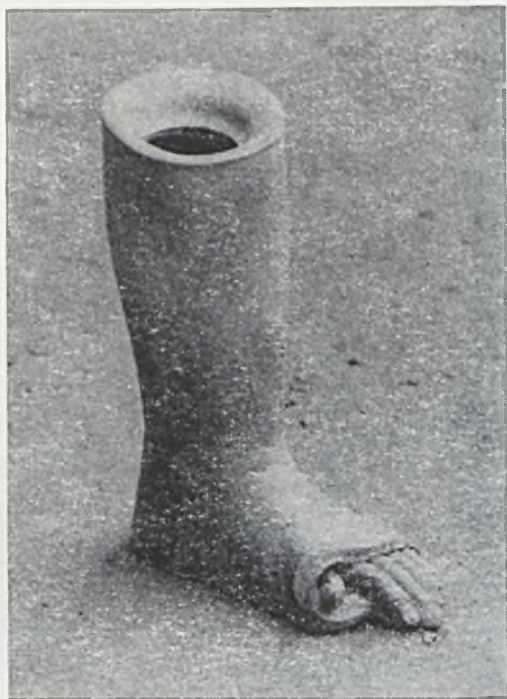
1933.

Nem volt sztrájk.

1934.

			<i>Hjányzók:</i>	
Szept. 21.	Szt. István	részleges	Ferencz 17,8 ⁰ / ₀	A már meghirdetett
Szept. 21.	Vasas	egész nap	Szt. István 73,8 ⁰ / ₀	előleg és bérfizetés
Szept. 22.	Szt. István	egész nap	Thommen 88,2 ⁰ / ₀	napok (eredeti termi-
Szept. 22.	Vasas	egész nap	Ferencz J. 13,3 ⁰ / ₀	nusok) betartására és
			Szt. István 54,1 ⁰ / ₀	a kifizetésnek lehető-
			Thommen 82,1 ⁰ / ₀	leg a délelőtti órákban
			Mert a kijáró bérek	való eszközzésére a bá-
			kifizetésének nap-	nyaigazgatóság min-
			ját pénzbeszerzési	den rendelkezésre álló
			nehézségek miatt	eszközt igénybe fog
			szept. 21-ről 25-re	venni, mégis a min-
			kellett áttennünk.	denki által ismert rossz
				pénzügyi viszonyok
				folytán erre határozott
				ígétet már tehet.

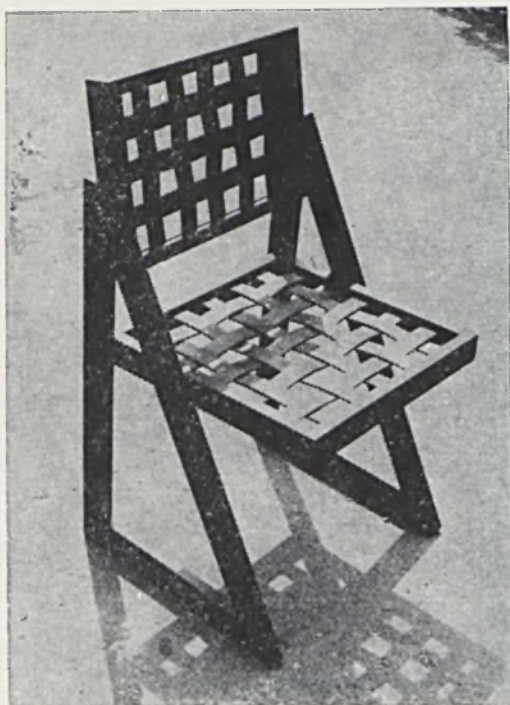
Hó és nap	Hol volt	Meddig tartott	A sztrájk oka	
Okt. 11.	Vasas	du.	Követelik a múlt	1. Ruhasegély 57 300
Okt. 12.	Szabolcs	egész nap	évi bércsökkenés	P okt. 23-ig kerül ki-
Okt. 12.	Vasas	egész nap	visszavonását.	fizetésre.
Okt. 13.	Szabolcs	egész nap		2. Téli segély 57 300
Okt. 13.	Vasas	egész nap		P karácsony előtt ke-
Okt. 15.	Pécs VI.	egész nap		rül kifizetésre.
Okt. 15.	Szabolcs	egész nap		3. A sztrájk miatt az
Okt. 15.	Vasas	egész nap		üdülési szabadság sen-
Okt. 16.	Pécs II.	egész nap		kitől meg nem von-
Okt. 16.	Szabolcs	egész nap		ható.
Okt. 16.	Vasas	egész nap		4. A nyers kereset-
				ből eszközölt levonáso-
				kat a kormány képví-
				selője a legrövidebb
				időn belül felül fogja
				vizsgálni és annak
				eredményéhez képest a
				m. kir. kereskedelem-
				ügyi miniszter úrnak
				javaslatot fog tenni.
				5. Az üzemszüneti
				napokon szükségessé
				váló munkálatokra
				történő berendelése a
				jövőben az egyforma
				foglalkoztatás lehető
				legnagyobb szemelőtt
				tartására fog történni.
				6. A következő 2 hé-
				ten csak 2—2 munka-
				szünnap lesz elrendel-
				ve.
Nov. 8.	Pécs II.	egész nap		11 pontból álló bér-
Nov. 9.	Pécs II.	egész nap		memorandum teljesít-
				ve.

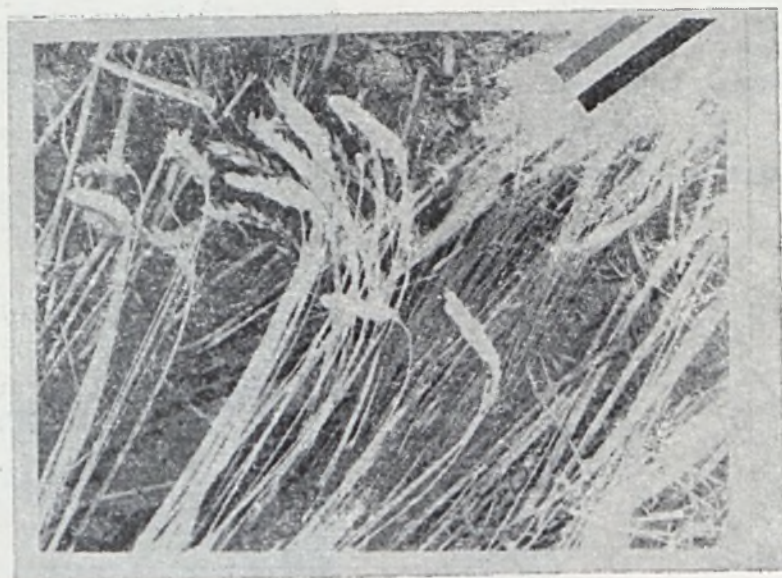
*T. Ferk Anna:
Invázió*

*Fürtös György:
Barba-kán
emlékére*

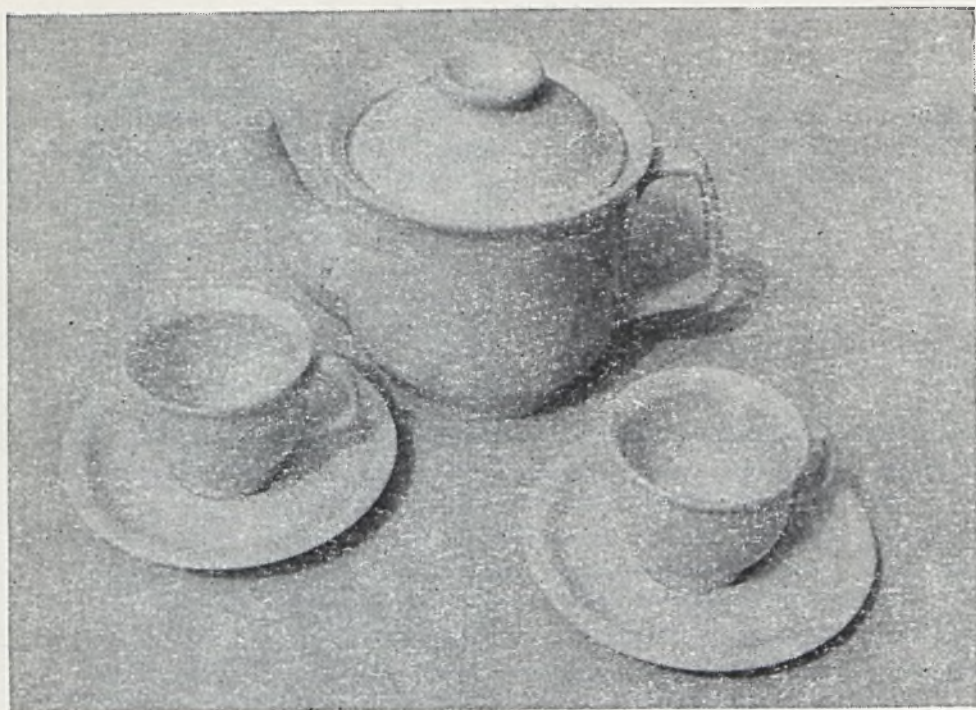
*Rádóczy László:
Szék*

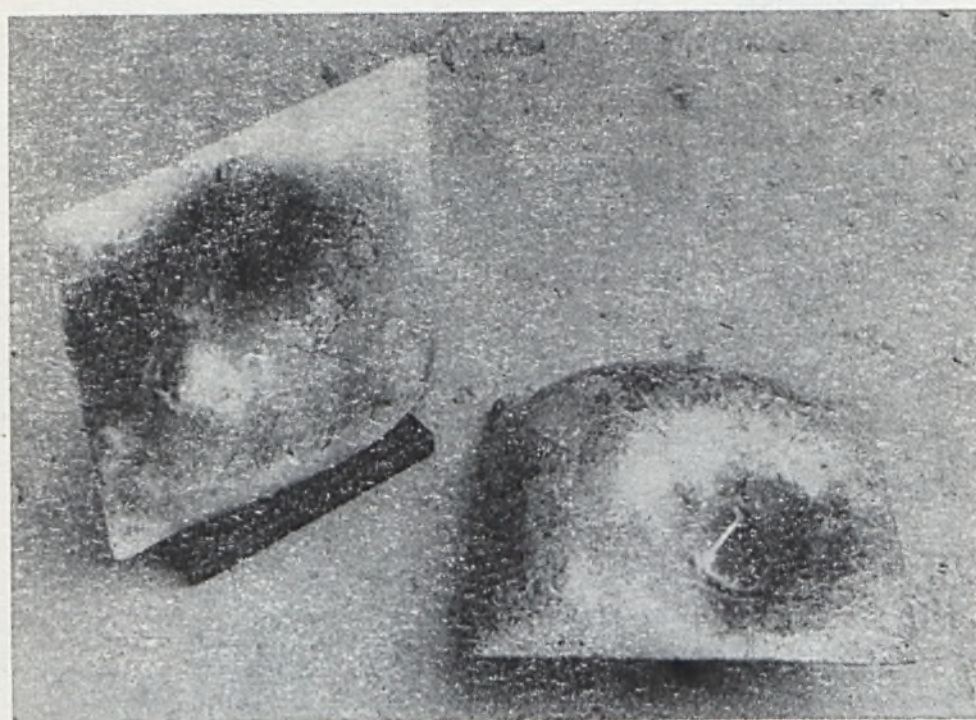
*Pinczehelyi
Sándor:
Makó VII.*

TARTALOM

Mezei József—Bokor Béla: A baranyai közművelődési kutatásokról — — — —	3
Dr. Erdősi F.—Dr. Hajdú Z.—Dr. Rechnitzer J.—Dr. Sas B.: A közművelődés társadalmi-gazdasági feltételei Pécs városkörnyékében — — — — —	8
• Dr. Törőcsik Mária: Mohácsiak a művelődésről — — — — —	24
Aradi Lászlóné—Berki Erzsébet—Bodonyi Ilona: A főiskolai hallgatók és oktatók közérzetének néhány befolyásoló tényezője — — — — —	41
• Békés Sándor—Füzes János: Vízcsap után, hírcsap? — — — — —	57
• Bokor Béla: A nevelési művelődési rendszer funkciói, ellentmondásai a tervezhetőség néhány elvi megfontolása — — — — —	65
Komlódi József: A távoktatási kísérlet didaktikai tapasztalatai a pécsi Dolgozók Gimnáziumában — — — — —	71
• Vas István: Az 5 napos tanítási hét tapasztalatai a szigetvári Zrínyi Miklós Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskolában — — — — —	80
Erdődi Gyula: A felszabadulás utáni népművelés tartalmi és módszertani problémái Pécsen és Baranyában — — — — —	86
• Vargha Dezső: A szociálpolitikai kutatás és gyakorlat Pécsen, a világgazdasági válságtól a II. világháború végéig (1929—1945) — — — — —	93
• Füzes Miklós: Kutatások a felszabadulás utáni baranyai kulturális élet fejlődéséről	99
Mándoki László: Jankó János baranyai tudós-kutató portréjához (Jankó Lános 1767—1872) — — — — —	106
Szita László: A két világháború közötti szocialista bányamunkás-mozgalom páratlan értékű forrása a Magyar Országos Levéltárban — — — — —	115

J. Móker Zsuzsa: Mokka készlet

R. Füzési Zsuzsa: Párna I és II.

